

Verhandeling over de oorzaken, waarom de uitbarsting der toevallen bij sommige hoofdwonden, zoolang vertraagd wordt, benevens de behandeling welke zoowel tot voorkoming, als ter bestrijding dezer toevallen gevordert wordt ... / Bekroond met de goude eerprijs door het Heelkundig Genootschap, in den jare 1819.

Contributors

Schouten, H. J.

Publication/Creation

Amsterdam : R.J. Berntrop, 1821.

Persistent URL

<https://wellcomecollection.org/works/akz5uh5m>

License and attribution

This work has been identified as being free of known restrictions under copyright law, including all related and neighbouring rights and is being made available under the Creative Commons, Public Domain Mark.

You can copy, modify, distribute and perform the work, even for commercial purposes, without asking permission.

Wellcome Collection
183 Euston Road
London NW1 2BE UK
T +44 (0)20 7611 8722
E library@wellcomecollection.org
<https://wellcomecollection.org>

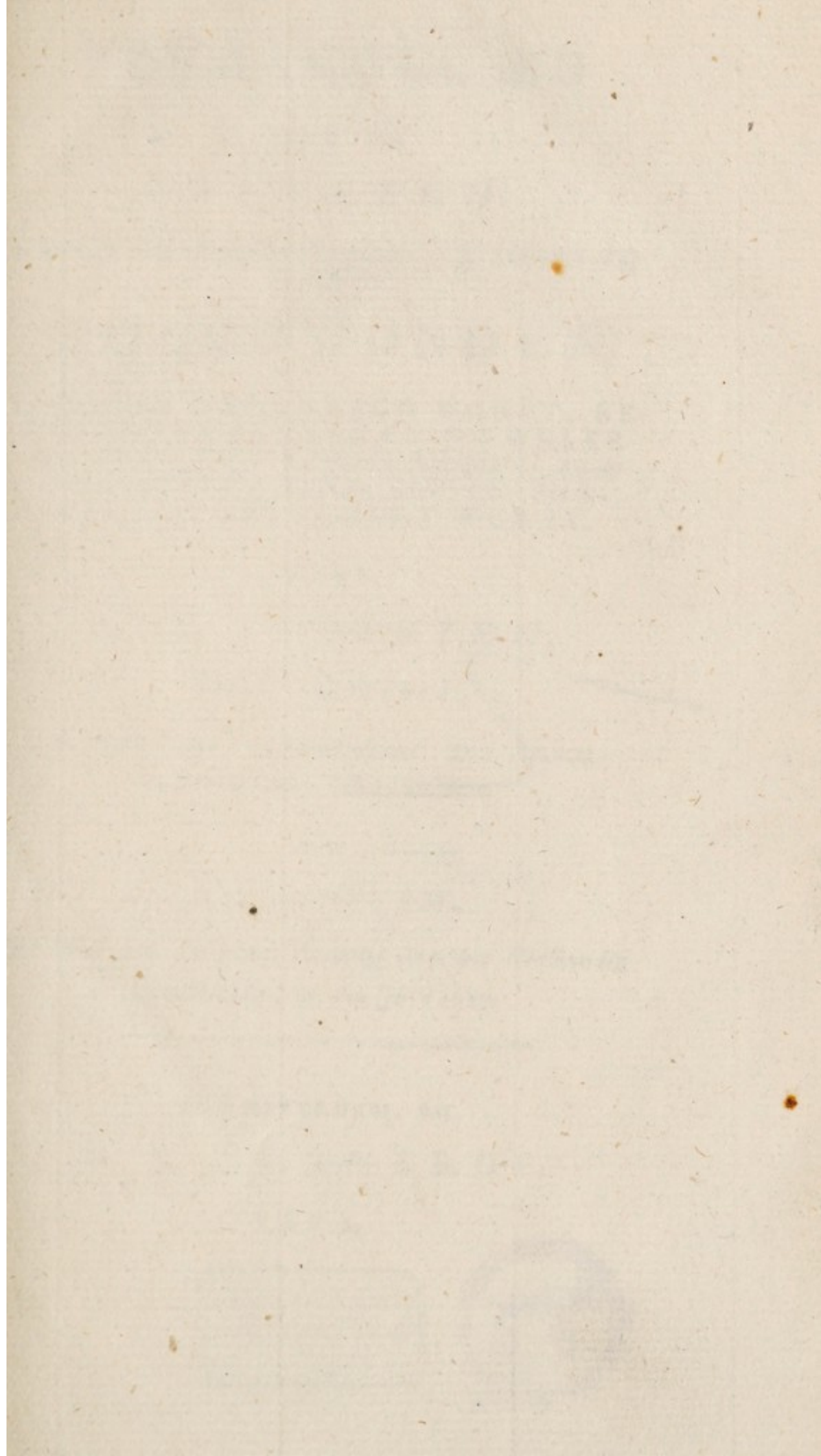
H. xxv. 2
19

SCHOUTEN, H.J.
c

Digitized by the Internet Archive
in 2018 with funding from
Wellcome Library

<https://archive.org/details/b29287418>

2

VERHANDELING

OVER DE

O O R Z A K E N ,

WAAROM DE UITBARSTING DER TOEVALLEN BIJ
SOMMIGE

HOOFDWONDEN,

ZOOLANG VERTRAAGD WORDT, BE-
NEVENS DE BEHANDELING WELKE
ZOOWEL TOT VOORKOMING, ALS
TER BESTRIJDING DEZER TOE-
VALLEN GEVORDERT WORDT,

DOOR

H. J. SCHOUTEN,

Med. Doctor:

LID VAN HET GENOOTSCHAP TER BEVOR-
DERING DER HEELKUNDE

TE

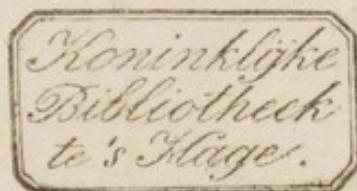
AMSTERDAM,

*Bekroond met de goud Eerprijs door het Heelkundig
Genootschap, in den Jare 1819.*

TE AMSTERDAM, BIJ

R. J. BERNTROP,

1821.

VERHANDELING

OVER DE

OPRIJFING

ANATOMIE DE LIGAMENTS DER TORSALLEN EN
SCAPULAE

POOFD WONDEN

DOOR HET VERBODEN WORDT, DE
VERBODENDE DE LIGAMENTS WELKE
NOUWEL TOT VOORLIGING, ALS
TER AFTREKING, DEER TER
VALLEN GEVOEGD WORDT.

BOEK

M. A. SCHOUTEN

Med. Doctor

IN VAN HET GENOTSCHAP TER BEVOER
DERE DER HEEREN

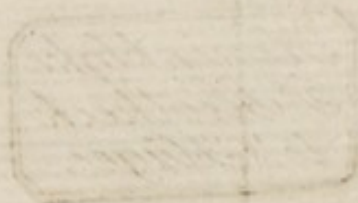

... met de Gouds ...
... in den ...

TE AMSTERDAM, IN

W. J. L. R. N. T. R. O. P.

1871

INLEIDING.

§ 1.

Onder de menigvuldige en onderscheidene uitwendige beleedigingen, welke de verschillende deelen van het menschelijke ligchaam kunnen treffen, verdienen voorzeker diegene, welke het hoofd hebben aangedaan, om *drie* verschillende redenen, eene bijzondere aandacht van den Genees- en Heelkundigen: 1°. uithoofde van de edele deelen, welke het bekkeneel bevat; 2°. wijl deze beleedigingen, na weken en jaren, doodelijke toevallen kunnen te weeg brengen, offchoon de uitwendige beleediging oogenschijnlijk genezen schein, en zelfs in het geheel van weinig belang was geweest; 3°. omdat, gedurende en na de genezing ~~dezer~~ wonden, in de verstandelijke vermogens en hoedanigheden van de lijdens bijzondere veranderingen hebben plaats gegrepen, onafhankelijk van andere zware toevallen, als blind- en doofheid, verlamming, enz., zoodat eenige lijdens waan-, krank- en dolzinnig zijn geworden; terwijl integendeel andere eene bijzondere toeneming, of ontwikkeling

van derzelver geestvermogens hebben aan den dag gelegd.

Zoo verhaalt dokter GALL (*), dat *Pater MABILLON* in zijne jeugd slechts zeer beperkte vermogens openbaarde, en te midden zijner middelmatigheid eene zware wonde aan het hoofd ontving, waarop hij, van dat oogenblik af, de verhevenste talenten ten toon spreidde.

Nog spreekt deze Schrijver van twee jonge lieden, waarvan een tot zijn dertiende jaar in niets had kunnen flagen; doch toen viel hij van eenen trap, bragt zich verscheiden gaten in het hoofd toe, en vervolgde, na zijne genezing, zijne *studiën* met de uitstekendste onderscheiding. De andere, veertien of vijftien jaren oud, gaf insgelijks weinig hoop met betrekking tot zijne geestvermogens; doch hij viel gelijkerwijze, te *Kopenhagen*, van den trap eener vierde verdieping, en ontwikkelde, na dezen val, de verhevenste talenten. Dit was echter de eenigste verandering niet, welke men te zijnen opzigte waarnam: men had hem te voren geene flechte hoedanigheden toegekend; doch hij openbaarde, na dezen val, insgelijks een zeer slecht be-

(*) *Des dispositions innées de l'Âme et de l'esprit.*
1811. p. 53, 54.

bestaan, zoodat hij, om die reden, van een hoog ambt ontzet werd. — Nog haalt deze Schrijver het voorbeeld aan van een negenjarig meisje, hetwelk een' slag op de regter zijde van het hoofd had bekomen, en daarna steeds van onderscheiden, vrij zware toevallen bleef aangedaan; doch van den anderen kant hadden hare verstandelijke vermogens eenen weinig gewonen graad van kracht bekomen, en alhoewel zij slechts elf jaren telde, zou men haar, naar de trekken van haar aangezicht en hare bijzonder bedaarde houding, voor eene volwasfene vrouw hebben aangezien.

Dokter DE RONGÉ (1) maakt gewag van een' matroos, welke in een zeegevecht bij *St. Domingo* eene beleediging aan het hoofd ontving, en die, na zijne herstelling, — hetgene, zegt deze Schrijver, vreemd bij eenen matroos is — zacht in zijne spraak, en tevens in alle opzigten veel bedaarder in zijn gedrag werd, dan vóór zijne verwonding.

HALLER verhaalt (2) ook een geval van een' stompzinnigen, die, eene wonde aan het hoofd bekomen hebbende, verstandig was, zoo lang

(1) *Journal de Médecine, Chirurgie et Pharmacie; par LEROUX. Tom. XXXI. Novembre. p. 285.*

(2) *Physiol. Tom. IV. p. 293.*

lang dezelve duurde, en echter, na zijne genezing, weder in zijne vorige stompzinnigheid verviel.

VALERIUS MAXIMUS vertelt, dat een burger van *Athene*, een in de schoone kunsten ten hoogste ervaren man, bij gelegenheid van een volksoproer, eene belediging aan het hoofd kreeg, welke ten gevolge had, dat deze man zijne bekomene kennis in de schoone kunsten geheel en al verloor, en echter zich al zijne andere omstandigheden volkomen herinnerde.

FRANCISCUS PETRARCUS zegt, dat ook Paus ADRIAAN VI. zijn uitstekend geheugen ten gevolge eener bekomene hoofdwonde verkregen heeft.

Wij zouden nog verscheiden dergelijke voorbeelden kunnen aanhalen; doch wij achten deze weinige waarnemingen genoegzaam, om het belang te doen gevoelen, hetwelk ook de hoofdwonden te dezen opzichte verdienen; en alhoewel men dit als eenigzins vreemd aan ons onderwerp zou kunnen beschouwen, hebben wij echter vermeend, hieromtrent iets te moeten zeggen. Wij keeren dan nu tot ons onderwerp terug, en zullen eenige voorbeelden mededeelen, welke wij bij onderscheiden Schrijvers gevonden hebben, en die ons onloochenbaar aantoonen, wel-

welke gevaarlijke, ja doodelijke, toevallen, zelfs ligte hoofdwonden, na vele jaren, kunnen te weeg brengen.

§ 2.

Reeds van de vroegste tijden af, hebben de meest beroemde Genees- en Heelkundigen opgemerkt, [dat, offchoon de hoofdwonden, over het algemeen, eene bijzondere neiging tot eene spoedige genezing hebben, dezelve echter eensklaps, onder de schoonste vooruitzigten op eene spoedige genezing, door zulke hevige toevallen worden opgevolgd, dat zij, uithoofde van derzelve hevigheid, maar al te dikwijls boven de hulpmiddelen der kunst verheven zijn, en de lijders, in weinige dagen, ten grave slepen, zoodat men reeds, te allen tijde en op alle plaatsen, de moeilijkheid, om met eenige zekerheid eene waarschijnlijke voorzegging der hoofdwonden daar te stellen, ondervonden heeft. In vele gevallen heeft men, over het algemeen, waargenomen, dat de toevallen, welke dadelijk bij het bekomen van hoofdwonden plaatsgrijpen, minder te vreezen zijn, dan die, welke daarna op het onverwachtst invallen. HIPPOKRATES (*) heeft

(*) *Lib. II. Cap. 15. S. 8. p. 818. edit. Chart.*

heeft reeds te zijnen tijd aangemerkt, dat, wanneer de koorts van den vierden tot den twaalfden dag inviel, zij, in deze gevallen, dikwijls eenen doodelijken uitgang te weeg bragt. Men vindt ook bij verscheiden Schrijvers eene menigte van hoofdwonden beschreven, welke, korter of langer, naar derzelve ontvangst, door doodelijke toevallen werden opgevolgd.

§ 3.

MORGAGNI (1) verhaalt, in zijn onschatbaar Werk, eene menigte voorbeelden van lijdens, die dagen en weken gelukkig doorbragten, en daarna op het onverwachtst aan beroerten, hevige koortsen, stuipen, en meer dergelijke zware toevallen overleden.

BONNET (2) spreekt van een' soldaat, die eene wonde aan het hoofd bekomen had, zonder, in de eerste zeven dagen, het minste gevaarlijke toeval te ontwaren; doch weinig tijds daarna in eenen staat van beroerte stierf. PINEL (3) van eene vrouw, die een' val op het hoofd gedaan had, en twee maanden daarna, vrij onverwacht, aan de gevolgen overleed.

ABER-

(1) *De sed. et causf. morborum.*

(2) *Sepulc. anatom. p. 100.*

(3) *Nesographie Philosophique. Tom. II. p. 383.*

ABERCROMBIE (1) van een' man, die zich door eenen val eene belediging aan het hoofd toebragt, en die bijna twee maanden daarna, zonder te voren eenige belangrijke toevallen ondervonden te hebben, zijn leven eindigde.

Talrijke Schrijvers leveren nog vele dergelijke waarnemingen op, zoo als WEPFER (2), COELEN (3), LIEUTAUD (4), MURSINNA (5), PLATNER (6), POTT (7), DESSAULT (8), in de *Mémoires de l'Académie de Chirurgie*, en nog onderscheiden andere.

Nog deelt ons de beroemde SCHMUKKER (9) le waarneming mede van eene geschotene hoofdwonde. De lijder bragt vier maanden daarna gelukkig door, doch stierf eindelijk, in stuipen en aan andere zware toevallen.

Bij

(1) *On chronic inflammation of the brain and its membranes, etc.*

(2) *Observat. de affect. capitis.*

(3) *De distinct. laesion. quoad. lethalit. etc.*

(4) *Hist. anatom. medic. etc.*

(5) *Neue med. chirurg. Beobacht.*

(6) *Instit. chirurg. etc.*

(7) *Heelkundige Werken.*

(8) *Traité de plaies de tête, etc.*

(9) *Heelkunaige Mengelschr. D. I. p. 223, Waarn. 25.*

Bij MORAND (1) vindt men een geval van een' soldaat, welke negen en eene halve maand na het bekomen eener hoofdwonde aan de gevolgen overleden is.

Dokter ANDERSON (2) verhaalt een geval van een' man die een' hevigen slag op het achterhoofd ontving, en een' geruimen tijd daarna redelijk wèl was, doch achttien maanden daarna aan verscheiden zware toevallen stierf.

F. A. KUHN (3) maakt melding van eene hoofdwonde, welke, twee jaren na dezelve bekomen was, schielijk doodelijke gevolgen had. PINEL (4) van eene vrouw, die, vier jaren na eenen val op het hoofd gedaan te hebben, aan de gevolgen van dien omkwam.

JOHN HOWSHIP (5) maakt gewag van een' scholier, welke met een liniiaal een' ligten slag op het hoofd bekomen had, zes jaren daarna blind werd, en aan de vallende ziekte omkwam.

SCHMUK-

(1) *Opuscles de Chirurgie*. p. 259.

(2) *Transactions of the Roijal Society of Edimb.* Vol. II.

(3) *Disf. med. chirurg. de vuln. capit. etc.*

(4) Aangehaald Werk.

(5) *Practic. Observat. in surgery and morbid Anatomy, illustrated by Cases. with dissections and engravings, etc.*

SCHMUKKER (1) spreekt nog van een' soldaat, die met de kolf van een geweer eenen slag op het hoofd had gekregen, en zeven jaren daarna aan de gevolgen overleed.

DIEMERBROEK (2) en BARMES (3) halen ieder eene waarneming aan van eene hoofdwonde, die na tien jaren doodelijk werd. Dokter WEIDINGER VAN GRASSAU (4) eene hoofdwonde, welke na verscheiden jaren doodelijke gevolgen had.

SCHMUKKER deelt ons nog eene waarneming mede (5), die zeventien jaren daarna den lijder ten grave rukte.

Eindelijk spreekt JOHN HOWSHIP (6) nog van eene *dame*, die, toen zij vijftien jaren oud was, eenen slag op het hoofd had bekomen, en vijf en dertig jaren daarna aan de gevolgen overleed.

Soortgelijke gevallen zijn door de meeste *praktische* Heel- en Geneeskundigen, in eenen minderen of meerderen graad, niet zeldzaam waar-

(1) *Heelkundige Waarnemingen*. D. I. bl. 225.

(2) *Opera omnia anat. et medic. etc.* p. 61.

(3) *Journal de Médecine*. 1774. p. 528. Tom. XLI.

(4) *Médecinisch-chirurg-Zeitung*. f. 16. Oct. 1818.

(5) *Aangehaalde Mengelschriften*. D. I. bl. 192. W. 19.

(6) *Aangehaald Werk*, hierboven.

waargenomen , en dit heeft dus grootelijks derzelve aandacht op dit punt gaande gemaakt; te meer, daar de hevige toevallen dikwijls zoo plotselijk invielen bij hoofdwonden, die alle hoop op eene spoedige en gelukkige genezing opleverden, en daardoor deze, na allen oogenschijn wèl gevestigde hoop, eensklaps te leur stelden, zoodat de lijders het met den dood moesten bekoopen.

Het was om die reden, dat de edele Bestuurders van het loffelijke *Genootschap ter bevordering der Heelkunde*, te *Amsterdam*, welke geene gelegenheid laten voorbijgaan, om alles aan te wenden, wat den bloei der heelkunde kan bevorderen en der lijdende menschheid verzachting toebrengen, hebben goedgevonden, de navolgende prijsvraag ter beëntwoording voortestellen :

§ 4.

„ Offchoon over het algemeen de hoofdwonden, in deze gewesten, niet alleen gelukkig, maar meestal ook spoedig genezen, gebeurt, het echter niet zoo geheel zelden, dat ligte wonden aan het hoofd, of zulke, welke na hevige kwetsingen de beste hoop tot genezing opleveren, na afloop van veertien dagen of meerdere weken, plotselijk eene geweldige
„ ver-

„ verandering en verslimmering ondergaan, zoo-
 „ dat zelfs de beste hulpmiddelen, welke aan-
 „ gewend worden, meestal te vergeefs zijn, en
 „ de lijders het met den dood bekoopen.

„ Bij de lijkopeningen vindt men in die ge-
 „ vallen, onder andere, het harde hersenvlies
 „ gewoonlijk over deszelfs geheele uitgestrekt-
 „ heid met eene graauw-geelachtige stoffe be-
 „ dekt, welke veel overeenkomst heeft met die,
 „ welke men op *gangreneuse* verzweringen vindt.
 „ Van de panboring tot ontlasting dezer stof-
 „ fen kunnen wij weinig of geen nut verwach-
 „ ten; de voornaamste hulp schijnt van de ge-
 „ neeskunde af te hangen. Men vraagt nu :

„ 1°. Welke is de oorzaak, dat het uitbar-
 „ sten dier toevallen zoo lang vertraagd wordt,
 „ daar men uit de verschijnselen, die er na den
 „ dood gevonden worden, zeer ligt besluiten
 „ kan, dat dezelve al eenigen tijd aanwezig wa-
 „ ren, eer men die aan den lijder gewaar
 „ werd?

„ 2°. Zijn er eenige kenteekenen, waaruit
 „ men het aanzijn dier toevallen, vóór dat zij
 „ zich openbaren, met eenige waarschijnlijkheid
 „ zou kunnen voorspellen?

„ 3°. Zoo dit mogelijk ware, welke ge-
 „ neesmiddelen zouden dan, als voorbehoedfelen,

„ zoo

„ zoo in- als uitwendig kunnen gegeven worden?

„ 4°. De ziekte in hare hevigheid daar zijnde, welke is de beste, op ondervinding gegronde geneeswijze, om met eenige vrucht voor den lijder werkzaam te kunnen zijn, in deze altoos zeer moeilijke gevallen?

„ 5°. Welke middelen zijn bij voorkeur nuttig bevonden, en zouden derhalve eene bijzondere oplettendheid verdienen?”

Het edele doel en het belangrijke dezer vraag hebben mij aangespoord, mijne krachten te beproeven, ten einde dezelve, ware het mogelijk, naar verwachting te beantwoorden. Deze mijne pogingen, hoedanig hiervan de uitslag dan ook zij, zijn aangewend met het oogmerk, om iets toetebrengen, ten einde het edele verlangen van het Genootschap te helpen bevorderen, en iets bij te dragen ter verzachting der kwalen, tot behoud van de dagen onzer natuurgenooten.

§ 5.

Alvorens wij tot de beantwoording van de eerste vraag overgaan, zullen wij onderzoeken, naar aanleiding van de tweede § van het *Programma*, welke sporen de onderscheiden hoofdwonden, in onze gevallen, na den dood hebben achtergelaten, ten einde daaruit te kunnen af-

afleiden, van welken aard en van welken onmiddellijken oorsprong de toevallen zijn, welke in deze prijsvraag bedoeld worden.

MORGAGNI (1) en SCHMUKKER (2) hebben onderscheiden malen de beenderen van het bekkeneel van een gespleten en verdeeld gevonden. KUHN (3), dat de zelfstandigheid van het voorhoofds- en wandbeen, ter groote van eene hand, door beenbederf was aangedaan, en met drie of vier gaten doorboord.

HUFELAND (4) vond een gat in het bekkeneel, ter groote van den top eens vingers. HEVIN (5) bij eenen lijder, die, achttien maanden na eene hoofdwonde bekomen te hebben, overleed, de beenderen van het bekkeneel met verscheiden gaatjes doorboord, en op het harde hersenvlies eene verzameling van etterstoffen.

Vol.

(1) *De sed. et causf. morbor. Epist. LI. art. 19 et 25.*

(2) Aangehaalde *Mengelschriften. D. I. bl. 192. W. 19.*

(3) *Disfert. cit.*

(4) HUFELAND's *Journal. 1809. T. II. f. 89.*

(5) *Cours de Pathologie et Thérapeutique. Tom. II. p. 174.*

Volgens het *Programma* vindt men, onder andere, *het harde hersenvlies met eene graauwgeelachtige stoffe bedekt, welke veel overeenkomst heeft met die, welke men op gangreneuse verzweringen vindt.*

COELEN (1) spreekt van een voorval, waar de tafel van het regter opperhoofdsbeen, een' duim lang en een' halven duim breed, afschilverd en door beenbederf aangedaan was.

LIEUTAUD (2) vond beenbederf met eene uitstorting van bedorvene stoffen op den bodem van het bekkeneel. POTT (3) de verkleuring der hersenpan, het harde hersenvlies in eene groote uitgestrektheid van het been losgemaakt, met eene aanmerkelijke hoeveelheid etterachtige stoffe over deszelfs geheele uitgestrektheid; dit vlies zelf was insgelijks miskleurig en in verettering. Tusschen de vliezen was een eetlepel vol met stof. SCHMUKKER (4) bij een' lijder het harde hersenvlies ontstoken en alle bloedvaten van hetzelfde met bloed opgevuld. Nog, in een ander geval (5), het harde hersenvlies zeer vast ver-

ee,

(1) *Op. cit.*

(2) *Histor. anat. medic. etc.*

(3) *Heelkundige Werken.*

(4) *Heelkundige Mengelschriften. D. III. Waarn. 40.*

(5) *Idem, bl. 215. Waarn. 24.*

eenigd met de hersenpan, en tevens het geheele halfmond met het spinnewebs- en dunne hersenvlies vast zamengegroeid. Bij een' anderen lijder het harde hersenvlies verstorven en zwart, en twee oncen etter op het linker gedeelte van den bodem van het bekkeneel, en een weinig op de kleine hersenen (1). Vervolgens, bij eenen anderen lijder (2), eenige *polypi* in de *sinus longitudinales*, onder het spinnewebsvlies vier oncen van een dun, waterig vocht, en een zeer vast gezwel van een' halven duim groot onder de rechter kwab.

PORTAL (3) vond beenbederf, met verzweering der hersenen, op de plaats van dit ongemak. SCHMUKKER (4) het harde hersenvlies onder de wond, ter groote van eene hand, bedorven. ABERCROMBIE (5) bij eene acht en veertigjarige vrouw, die een jaar na het bekomen eener hoofdwonde aan de gevolgen overleed, de beenderen van het bekkeneel zeer week; de

(1) *Idem*, bl. 298. *Waarn.* 43.

(2) *Heelkundige Waarnemingen*, D. I. *Waarn.* 10.

(3) *Anatomie médicale*. Tom. IV. p. 98.

(4) *Heelkundige Waarnemingen*, D. I. bl. 56.

(5) *On chronic inflammation of the brain, etc.*

de gladde oppervlakte van de inwendige tafel ontbrak geheel en al; hieronder bevond zich een bij geval ontstaan vlies; dit vlies was aan het harde hersenvlies vastgegroeid, en op andere plaatsen aan het been. Men vond bij deze vrouw nog een uitgebreid *abcès*, in het benedenst-achterste gedeelte van het regter half-rond, enz. enz.

SCHMUKKER (1) vond nog het geheele spinnewebsvlies met dunnen etter overtogen en bijna geheel in een slijmachtig vlies veranderd. Het vaatrijke hersenvlies kon men, als perkement, aan stukken snijden. De schortsachtige zelfstandigheid was hier en daar beschadigd, op den bodem van het bekkeneel en op het harde hersenvlies aldaar eene *dragma* bedorvene wei.

STOLL (2) vond eene aanmerkelijke hoeveelheid weiachtig vocht tuschen de hersenvliezen. Nog, in een ander geval, de vaten der hersenvliezen met een zwart bloed opgevuld, en de kleine vaten zeer rood opgespoten.

BONNET (3), MORGAGNI (4) en LIEUTAUD

(1) *Heelkundige Waarnemingen*, bl. 67. *Waarn.* 12.

(2) *Mémoires sur la cause et la siège de la phrénésie*, etc.

(3) *Op. cit.*

(4) *Idem.*

TAUD (1) hebben menigvuldige verkleuringen en ontaardingen van de hersenvliezen in deze gevallen waargenomen.

MORGAGNE heeft ook een schijnvlies (*pseudomembrana*) gevonden, hetwelk naar diegene geleek, welken men somtijds, na longontstekingen, op het borstvlies vindt.

PINEL (2) vond bij eene vrouw, die aan de gevolgen van eenen val op het regter gedeelte van het voorhoofdsbeen overleden was, onder het vaatrijke hersenvlies, een roodachtig vocht en eene ontaarding van de schortsachtige zelfstandigheid, die roodachtig geworden was, ter diepte van 5 of 6 lijnen, enz.

Deze zelfde Schrijver vond nog bij eene vrouw, die eveneens, een' geruimen tijd na eenen val op het hoofd, overleden was, een spekgewel, ter grootte van een hoenderei, in de hersenen.

Men vond (3) bij een' soldaat, welke drie malen achtereenvolgens op het hoofd gevallen was, en ruim eene maand daarna overleed, na zware toevallen ondervonden te hebben, een *abcès*,
ter

(1) *Op. cit.*

(2) Aangehaald Werk, *Tom. II. p. 382.*

(3) *Recueil des Ephémérides Germaniques, Tom. VI. Dec. XI.*

ter grootte van een ganzenei; nog een ander, ter grootte van een duivenei, hetwelk met eenen groenen, zeer stinkenden etter opgevuld was, in de hersenen. Er wordt nog in dat zelfde Werk gewag gemaakt van eenen man, die bekende, eertijds een' val van het paard gedaan te hebben, en verscheiden jaren daarna aan de gevolgen van dien zelfden val overleed. Bij de lijkopening vond men eene indrukking van het bekkeneel, en onder deze beleediging een *absces*, ter grootte en van de gedaante van een hoenderrei, hetwelk eene dikke, lijvige, etterachtige en zeer bijtende stoffe bevatte, waardoor de beenderen van de hersenpan waren aangedaan geworden.

SCHMUKKER (*) nam bij een' lijder eene bijzondere ontaarding van de graauwe zelfstandigheid der hersenen waar, welke er als *gelei* uitzag; het mergachtige gedeelte was tot aan de voorste linker holligheid hard, met vele grootte bloedvaten doorweven, en zag er uit, als of men een spekgezwel had doorgesneden. Men kon tevens duidelijk zien, dat de fabelhouw tot in deze zelfstandigheid was doorgedrongen, enz. Het linker halfrond, benevens eenige lijnen
merg-

(*) *Heelkundige Mengelschriften*, D. I. Waarn. 19.

mergachtige zelfstandigheid, vond hij in etter veranderd (1).

Dezelfde Schrijver trof bij een' huzaar, die nog vier maanden daarna geleefd heeft, een' kogel aan in het midden van de mergachtige zelfstandigheid van het linker halffrond (2).

Dokter WEIDINGER VON GRASSAU (3) vond de hersenen in verettering, en drie beensplinters, van een' halven duim groot, welke zeer miskleurig waren, op den *Turkschen* zadel, en in de hersenkamers twee oncen vloeibare etterachtige stof, bij een' boerenknecht, welke verscheiden jaren na het bekomen eener wonde was overleden.

Eene menigte voorbeelden van vreemde lichamen, welke korter of langer in de hersenen gebleven zijn, worden nog door verschillende Schrijvers aangehaald, zoo als in de *Mémoires de l'Académie de Chirurgie*. BONNET (4) spreekt zelfs van wormen in de hersenen, welke hij daar ter plaatse zou gevonden hebben. Doch wij houden het voor waarschijnlijk, dat dezelve zich na den dood ontwikkeld hebben; ofschoon wij het bestaan van levende wormen in andere

(1) *Ibid. Waarn.* 24. bl. 215.

(2) *Ibid. Waarn.* 25. bl. 223.

(3) *Medicinisch-chirurg. Zeitung*, S. 16. Oct. 1818.

(4) *Sepulc. anat. Sect. I. Obs.* 116, 117, 118.

deelen des ligchaams, door onze eigene waarneming, hebben bevestigd gevonden, wijl het ons voorkomt, dat door de bewegingen, welke deze wormen noodwendig moeten maken, de hersenen — namelijk de mergachtige zelfstandigheid — dermate moesten geprikkeld worden, dat doodelijke stuipen hier een spoedig gevolg van zouden worden.

Wij zouden nog onderscheiden voorbeelden kunnen aanhalen van hoofdwonden, welke na den dood nog verschillende wanorden hebben achtergelaten; doch daar wij alle deelen achtervolgens hebben aangehaald, even als de veranderingen, welke zij ondergaan hebben, zoo komt ons eene breedere aanhaling overtoollig voor. Wij zullen nog eens kortelijk de veranderingen overzien, welke de onderscheiden deelen hebben aangeboden, om, gemakshalve, een dadelijk begrip van den aard en de oorzaak der toevallen, welke deze wanorden hebben nagelaten, te kunnen daarstellen.

§ 6.

Wij hebben de verwijdering, verdeeling, indrukking en het beenbederf van het bekkeneel onderscheiden malen opgemerkt; de ontsteking, het koudvuur, de versterking, verkleuring van
het

het harde hersenvlies, uitstortingen van etterachtige stoffen over en onder hetzelfde, de vaten en de boezems van hetzelfde opgespoten en met gestold bloed opgevuld gezien.

Wij hebben insgelijks het spinnewebsvlies ontstoken, in versterking, verkleurd, en in een slijmachtig vlies veranderd gezien.

Hetzelfde hebben wij van het vaatrijke hersenvlies waargenomen, en het zóódanig ontaard gezien, dat men hetzelfde als perkement kon aan stukken snijden. Wij hebben, onder dit vlies, een roodachtig vocht, eene ontaarding van de schorsachtige zelfstandigheid, de verharding van dezelve, derzelver overgang in etter, meer dan eens opgemerkt, en *abcessen* van onderscheiden grootten, als die van een ganzenei, waargenomen, even als de vaten der hersenen met een zeer zwart en de kleine met een zeer rood bloed opgevuld. Wij hebben een spekkezwel in deze deelen waargenomen, en onderscheiden malen uitstortingen van weiachtige en etterachtige vochten en stoffen in de onderscheiden holligheden der hersenen en op den bodem van het bekkeneel bevonden. Wij hebben vreemde lichamen, eenmaal gedurende vier maanden, andermaal verscheiden jaren, in de hersenen zien blijven, eer zij doodelijke toevallen hebben voortgebracht.

§ 7.

Uit deze na den dood achtergelatene veranderingen van de onderscheiden deelen en voortgebragte stoffen kunnen wij met zekerheid besluiten, even als uit den langzamen loop van de ziekten, welke deze verschijnselen hebben voortgebragt, uit den aard der beleedigingen, welke zij ondergaan hebben, en de schieelijke toeneming van de toevallen, wanneer de ziekte reeds eenigen tijd is slepende geweest:

1°. dat eene ontsteking deze verschillende ontaarding en stofafscheidingen heeft voortgebragt;

2°. dat de onderscheiden door ons afgehandelde deelen, in derzelver natuurlijken staat, volkomen gevoelloos moeten zijn, zonder welke eigenschap die deelen zulke zware beleedigingen niet zouden kunnen ondergaan, of eene hevige ontsteking zou hiervan een dadelijk gevolg zijn;

3°. dat die gevoelloosheid deze deelen voor eene slepende ontsteking bijzonder vatbaar maakt, omdat zij, uit dien hoofde, op eenen aangebragten prikkel niet met die terugwerking werken, als alle andere gevoelige deelen;

4°. dat het eensklaps uitbarsten der zware toevallen of aan den overgang van deze slepende ontsteking in eene hevige, of aan de afscheiding

van

van onderscheiden stoffen, en wel van eene *plastische lymphe*, waarvoor men weet, dat de hersenvliezen bijzonder geschikt zijn, moet toegeschreven worden, en de dood aan den overgang van deze ontsteking in het koudvuur, en aan de, door de uitgestorte vochten veroorzaakte, drukking en prikkeling, wanneer zij scherp zijn, alsmede aan de daardoor veroorzaakte toevallen van beroerte, of stuipen, enz.

§ 8.

De toevallen, welke in deze Prijsvraag bedoeld worden, zijn dan van eenen ontstekings-aard. Immers die graauw - geelachtige stoffe, *waarmede men het geheele harde hersenvlies bedekt vindt*, en die veel overeenkomst heeft met die, welke men op gangreneuse verzweringen vindt, kan niet anders, dan een voortbrengsel der ontsteking zijn, welke in het koudvuur is overgegaan.

De onderscheiden soorten van stoffen, of vochten, welke men bij die gelegenheid opmerkt, hangen van de onderscheiden deelen af, welke bijzonder waren aangedaan geweest.

RICHERAND zegt (*): „ Even gelijk er „ mis-

(*) *Nosographie chirurgicale*, Tom. I. p. 93.

„ mischien in het menschelijke ligchaam geene
 „ twee deelen bestaan, die van een volmaakt
 „ eigenaardig maaksel zijn, en die in eenen ge-
 „ lijken graad, hetzij in den gezonden, hetzij
 „ in den ziektenstaat, dezelfde levenseigenschappen
 „ bezitten, bestaat er ook geen weeffel, in het-
 „ welk de ontsteking naauwkeuriglijk denzelfden
 „ loop volgt, en dezelfde voortbrengfels ople-
 „ vert.”

Eveneens behoeft er niet betoogd te worden, dat de onderlinge aaneengroeijing der vliezen, op zich zelve, of met de schortsachtige zelfstandigheid, hetzij onmiddellijk, of door middel van een schijnvlies (*pseudo-membrana*), hetwelk hier, even als in het hartzakje, of op het borst- of buikvlies gevormd wordt, de uitwerkselen der ontsteking zijn. De uitstortingen van wei, *lymphatische*, of eiwitstoffige vochten moeten eveneens aan deze oorzaak toegeschreven worden. Men vindt immers bij die lijdens, welke aan eene ontsteking van het borst- of buikvlies overleden zijn, gelijkerwijze dergelijke vochten uitgestort. Men weet, door de onderzoekingen van de meest beroemde Natuurkundigen, dat deze vliezen met het spinnewebsvlies volkomen eigenaardig zijn. Zoodat wij met volkomene zekerheid zeggen kunnen: het uitwerksel van de beleedigingen van het bekkeneel, van de her-

hersenvliezen, of hersenen zelve, hoedanig derzelve aard ook zij, is de ontsteking.

§ 9.

In die gevallen, waarin de ontsteking in versterking overgaat, is de dood hiervan een onmiddelijk gevolg; terwijl men in diegene, in welke de ontsteking in verettering overgaat, of eene uitstorting, of afscheiding van eenige vochten voortbrengt, steeds vóór den dood eenige toevallen van beroerte waarneemt.

§ 10.

De kneuzingen en beleedigingen van het pannvlies en de hersenpan veroorzaken het menigvuldigst eene ontsteking der hersenvliezen; terwijl die beleedigingen, welke bijzonder met eene schudding der hersenen vergezeld gaan, het meest de ontsteking dezer deelen na zich slepen.

§ 11.

De ontsteking der hersenen bepaalt zich meestal tot die plaats, waar de uitwendige beleediging heeft plaats gehad. Ik zeg: meestal, omdat men somtijds bij dergelijke wonden, welke met eene hevige hersenschudding zijn vergezeld geweest, op andere plaatsen ontstekingen

waarneemt; die der vliezen strekt zich, integendeel, dikwijls over derzelver geheele uitgestrektheid en tot over derzelver verlengfels uit.

§ 12.

De geschiedenis der Genees- en Heelkunde levert ons verscheiden voorbeelden op, in welke deze, door ons aangehaalde, uitwerkselen der hoofdbeleedigingen zich niet dan na weken en jaren ontwikkeld hebben, zoo als wij gelegenheid gehad hebben, hiervan eenige voorbeelden mede te deelen. Daarom zullen wij thans tot het onderzoek overgaan, welke de reden of redenen mogen zijn van deze vertraging van het uitbarsten der toevallen, in de beantwoording der volgende Vraag:

Welke is de oorzaak, dat het uitbarsten dier toevallen zoo lang vertraagd wordt, daar men uit de verschijnselen, die er na den dood gevonden worden, zeer ligt besluiten kan, dat dezelve al eenigen tijd aanwezig waren, eer men die aan den lijder gewaar werd?

E E R S T E A F D E E L I N G.

E E R S T E H O O F D S T U K.

Onderzoek, in hoe verre men de gevraagde oorzaak in de beleedigingen van het panvlies en de daaruit voortvloeiende ziekelijke aandoeningen van hetzelfde vinden kan.

§ 13.

Wanneer de beleedigingen van het panvlies, bekkeneel, de hersenvliezen of hersenen zelve geene dadelijke ontsteking, hetzij der vliezen, hetzij der hersenen veroorzaken, wordt er die ontstekingachtige bloedophooping geboren, in welke een groot getal bloedvaten, die men gewoonlijk niet ontwaart, wordt opgespoten. Uit dezen buitengewonen toevloed of aandrang van bloed en de daaruit voortvloeiende verwijding der vaten wordt of die ontsteking geboren, welke door eenige Schrijvers met den naam van verborgene ontsteking (*inflammatio occulta*) (*) en van andere met die van slepen-
of

(*) J. J. FISCHER, *De cerebri ejusque membrarum inflammatione occult. et suppurat. etc.* Goett. 1781.
HAARTMAN, *Disfert. de enceph. occult. diagnos.* Abo. 1802.

de ontsteking (*inflammatio chronica*) (*) is bestempeld geworden, of wel, eene vermeerderde uitzweeting, of liever eene afscheiding van weiachtige of andere vochten, door de ziekelijke wijziging der vaten, wijl in den gezonden staat er slechts een wafem wordt voortgebracht. Daarna deze vochten eveneens niet geheel en al door de opslorpemde vaten kunnen worden opgenomen, gaan zij, door de warmte der plaats als anderzins, tot bederf over, worden scherpknagende deelen, en brengen eindelijk de bovengenoemde ontsteking voort; voor welke ontsteking de deelen, welke de hersenen middelijk of onmiddelijk omvatten, ja, zelfs de schortsachtige zelfstandigheid, uithoofde van derzelver volkome gevoelloosheid in den gezonden staat, bijzonder geschikt zijn; gelijk wij hierna breeder zullen aantoonen, en aan welke gevoelloosheid dezer deelen wij de oorzaak van het late uitbarsten der te vallen vermeenen te moeten toeschrijven.

§ 14.

De beleedigingen van de uitwendige bekleedselen van het hoofd, voor zoo verre zij het pannvlies

(*) *On chronic inflammation of the brain and its membranes etc.* bij JOHN ABERCROMBIE. Edinburg 1818.

vlies ongeschonden hebben gelaten, kunnen geene aanleiding tot latere gevolgen geven.

Dit was ook het gevoelen van den grooten RICHTER (*), omdat deze deelen eene te grootte gevoeligheid bezitten en te spoedig derzelve ongesteldheden aan diegene, welke hiermede behebt waren, zouden doen gevoelen. Het is dus eerst in het panvlies, dat wij eene der oorzaken kunnen vinden van het lange vertragen van de uitbarsting der toevallen.

§ 15.

De beleedigingen, welke het panvlies hebben aangedaan, kunnen, door eene ziekelijke aandoening van dit vlies te verwekken, uit hoofde van de naauwe betrekking, welke er tuschen dit vlies en het harde hersenvlies bestaat, aan dit laatste deszelfs ziekelijke aandoeningen, door medelijdendheid, mededeelen, en deszelfs ontsteking veroorzaken. Ten andere kan, door de vernietiging of verscheuring van de vaten van het panvlies, de voeding van de beenderen des bekkeneels gedeeltelijk of geheel gestoord worden, alzoo een ziekelijke staat, of eene versterking van die beenderen veroorzaken, welke, aan-

(*) *Chirurg. Biblioth. B. IX. St. I. S. 282. Göttingen, 1788.*

aangezien den langzamen loop van de ziekten der beenderen, na eenen korteren of langeren tijd, eene uitstorting van scherpe stoffen op het harde hersenvlies kunnen te weeg brengen, welke hetzelfde knagen, en daarna deszelfs ontstekingen veroorzaken; en als wij hier nu nog de volkomene gevoelloosheid van dit vlies in deszelfs gezonden staat bijvoegen, zal het ons niet verwonderen, dat de ziekteoorzaak zoo lang kan bestaan, eer de toevallen, welke zij veroorzaakt, zich volkomen openbaren.

§ 16.

De dadelijke of onmiddellijke betrekking, welke het panvlies met het harde hersenvlies, en wederkeerig heeft, wordt niet alleen door ziektekundige voorbeelden bewaarheid, maar ook ontleedkundig verklaard, en wel door de menigvuldige verlengfels van dit laatste vlies door de verschillende openingen van het bekkeneel, even als door de vezelachtige zamenvoegingen, welke tusschen deze vliezen plaats hebben. Dit is hetgene den ouden deed zeggen, dat het panvlies van het harde hersenvlies deszelfs oorsprong krijgt. Zonder dit, zegt BERTHOLINUS (*),
 zou

(*) *Anatomia, ex CASPARII BARTHOLINI Parentis institutionibus, etc. Lugd. Batav., 1651, waar hij zegt:*

zou men niet gemakkelijk die aanmerkelijke medelijdendheid (*consensus*), welke er tusſchen deze vliezen beſtaat, kunnen verklaren, en dit is hetgene men alleroogenschijnlijkst bij kinderen ziet, bij wie de beenderen van het bekkeneel nog niet vereenigd zijn.

Het is uit hoofde van deze dubbele geſteldheid, dat de hedendaagsche Ontleedkundigen, en wel voornamelijk BICHAT, het vermogen verklaren, waardoor deze twee vliezen, die daarenboven volkomen gelijkaardig zijn, in derzelver wederzijdsche ziekelijke aandoeningen zoo gemakkelijk deelen.

§ 17.

zegt: *Pericranium est membrana tenuis et mollis, cranium cingens, orta a dura matre, per cranii suturas exeunte. A dura meninge oriri, satis probat insignis cerebri meningumque cum pericranio consensus, qui alia ratione commodius non explicatur. Deinde ista productio pericranii a dura meninge in infantibus manifeste videtur; in quibus ossa cranii nondum per suturas serratas coherunt. Fibrae, quibus intercedentibus tantum cum meninge dura pericranium connecti putant HORSTIUS, SPIGELIUS, LAURENBERGIUS, jugulum non petunt; nam sensim ossibus induratis et compressis, continuïtas illa pericranii et durae matris cum aetate abrupta fuit, ex qua fibrarum species, quae quibusdam imposuit, orta, etc.*

§ 17.

Thans zullen wij hieromtrent de gevoelens van eenige Schrijvers aanhalen, en eenige ziektekundige voorbeelden mededeelen, waaruit wij zullen zien, dat de ziekten van het panvlies, 1°. zeer langzaam in derzelver loop zijn, en, zonder eenige aandoening van de beenderen van het bekkeneel, enkel door medelijden, zware inwendige toevallen kunnen voortbrengen; 2°. dat deze ziekten van het bovengenoemde vlies de versterking of het beenbederf van de beenderen van het bekkeneel kunnen veroorzaken, en daarna, door uitstorting van etter op het harde hersenvlies, en daardoor te weeg gebragte ziekelijkheid van hetzelfde, insgelijks zware toevallen enz. voortbrengen.

§ 18.

HEVIN zegt (1): „ Daar het harde hersenvlies aangedaan wordt ten gevolge van den „ staat van verhoogde werkkraft (*erethismus*) „ van het panvlies, worden de oogen en het „ aangezigt zeer rood.

„ De zieke kan hierdoor in ijling en slaapzucht „ vervallen; behalve deze inwendige toevallen kan „ het

(1) *Pathologie et Thérapeutique. Vol. II. p. 143.*

„het lange verblijf van het bloed zelfs het been
„bederven, omdat de vaten van het panvlies ver-
„nield zijn.”

HEINRICH CALLISENS (1) maakt ons insgelijks opmerkzaam, behoedzaam te handelen bij de ontsteking van het panvlies en een daaruit voortkomend bederf van de beenderen des bekeneels, als kunnende daarna eene ontsteking van het harde hersenvlies veroorzaken.

EVERARD HOME (2) verhaalt verscheiden gevallen, in welke de ziekelijke aandoeningen van het panvlies verscheiden zware toevallen hebben te weeg gebragt, welke steeds met hoofdpijn, onaangename gewaarwordingen op het hoofd, een pijnlijk gevoel der uitwendige bekleedselen, en met eenen bijzonderen puistachtigen uitslag van dezelve waren vergezeld geweest. In verscheiden gevallen hadden er stuipen plaats gehad, die met de vallende ziekte veel overeenkomst hadden. Bij de insnijding vond hij het panvlies door eene ziekelijke gevoeligheid aangedaan, en dikwijls aanmerkelijk verdikt, somtijds verhard, en van een kraakbeenachtig maaksel. In verscheiden

(1) *System der neuern Wandartzneikunst. Th. II. S. 649.*

(2) *Memoirs of a Society for the improvement of medical and surgical Knowledge. Vol. II.*

scheiden van deze gevallen waren de beenderen van het bekkeneel geheel ongeschonden, en in andere gedeeltelijk aangedaan.

POUTEAU (*) maakt melding van eene vrouw, die, een' slag achter het linker oor bekomen hebbende, van deszelfs onmiddellijke gevolgen spoedig hersteld werd. Doch zij had *vier jaren* pijn op die plaats, en werd toen van stuipen, verlamming, afgebrokene spraak, enz. aangetast; op de plaats, waar zij de pijn gevoelde, was slechts eene kleine plek van de hoofdbekleedselen rood; eene zeer geringe drukking op dezelve verwekte stuipen. Deze toevallen werden door eene insnijding tot op het been en verdere heilkundige behandeling genezen. Men vond bij de insnijding de beenderen van het bekkeneel *ongeschonden*.

Dezelfde Schrijver verhaalt nog een geval van een' achtjarigen jongen, welke, door eenen val, eene belediging aan het hoofd bekwam. Op de plaats der belediging bleef steeds een pijnlijk gevoel bestaan, en de lijder leed gedurende de *tien achtereenvolgende jaren* aan hevige hoofdpijn, die daarna zóó hevig werd, dat hij hierdoor dikwijls in eenen staat van algemeene gevoelloosheid verviel. Vier en twintig jaren oud, kreeg hij

(*) *Oeuvres posthumes etc.*

hij aan het bovenste gedeelte van het regter wandbeen eene ligte roode en eenigzins opgezwollene zweer. De geringste drukking op dit gezwel veroorzaakte hevige pijn, en wanneer zich de pijn tot het regter oog uitstrekte, werd het gezigt van den lijder verduisterd. Deze ziekte werd insgelijks, door eene insnijding tot aan het been en eene verdere gepaste behandeling, genezen.

Wij zien dus ten klaarste uit deze voorbeelden, dat de ziekelijke aandoeningen van het panvlies, na jaren, doodelijke gevolgen zouden kunnen te weeg brengen, offchoon de beenderen van het bekkeneel bijna geheel ongeschonden blijven, of ten minste, dat de ziekelijke toestand van dezelve niet tot die hoogte gekomen is, dat hieruit alsdan reeds zware toevallen zouden kunnen voortspruiten.

In de volgende gevallen zal men voorbeelden zien, waarin de aandoeningen van het panvlies met ontaarding van de beenderen van het bekkeneel vergezeld gaan.

GERVAIS (*) maakt melding van eene ziekte van het panvlies, waarbij de pijn *periodiek* terug kwam, en de lijderes dagelijks door vallende ziekte werd aangedaan; eene ligte aanra-
king

(*) *Mémoires de l'Acad. R. de Chirurgie. Tom. I. p. 228.*

king van het zieke deel verwekte flauwten. Bij de verdeeling van de bekleedselen vond men niet alleen het panvlies in eenen ziektenstaat, maar de beenderen van de hersenpan waren van beenbederf aangetast, hetwelk daarna spoedig afschilferde; terwijl deze lijderes volkomen van al hare toevallen genezen werd.

Aanmerkenswaardig is hieromtrent de ziekte-
geschiedenis, welke CRAMPTON (*) mededeelt, waa uit wij eveneens een treffend voorbeeld leeren kennen van de betrekking van het panvlies met de hersenvliezen en het hersengestel. Zij betreft eene twee en dertigjarige vrouw, welke eenen slag op het linker gedeelte van het hoofd bekomen had, en zes maanden daarna op die plaats van een gezwel ter grootte van eene halve walnoot werd aangetast. Hetzelve was zacht en *elastiek*, en met eene opening doorboord, waardoor de *sonde* tot op het been doordrong. Zij had hevige pijn in de linker zijde van het hoofd; de regter arm was vermagerd en verlamd; de onderste ledematen waren zwak; hare spraak was onduidelijk; zij had brakingen en menigvuldige aanvallen van vallende ziekte. Het gezwel werd tot het been verdeeld; men vond het panvlies verdikt, verhard, vezelachtig en in
eene

(*) *Dublin hospital Reports. Vol. I.*

eene ziekelijke gevoeligheid. Deze verdikking maakte het voornaamste gedeelte van het gezwel uit; het been onder hetzelfde was ruw en oppervlakkig door beenbederf aangedaan; een gedeelte daarvan werd door de panboor weggenomen, en het harde hersenvlies scheen hieronder zeer vaatrijk en iets verdikt. Zes dagen na de *operatie* had zij koorts, uitgebreiden roos-uitslag op het hoofd, ijling en stuipen. De verettering greep plaats, en alle toevallen verdwenen. In den loop der behandeling was er een gedeelte van het harde hersenvlies afgeschilferd. Veertien dagen na de *operatie* had zij het gebruik van haren arm terug gekregen, en was van alle ongemakken bevrijd.

Het is buiten twiifel, dat, wanneer deze ziekte langer aan den loop der natuur was overgelaten geworden, zij doodelijke toevallen zou voortgebracht hebben, daar het harde hersenvlies reeds werkelijk was aangetast.

Het komt ons hier niet ongepast voor, de Genees- en Heelkundigen op dezen staat van het hoofd en deszelfs uitwerkselen opmerkzaam te maken, wijl men in deze gevallen ligt, zonder het hoofd te onderzoeken, zenuwmidde-len zou kunnen toedienen, die, aangezien derzelve aard, namelijk meestal opwekkende, bij dezen staat van ontsteking niet dan nadeelig kun-

nen werken, offchoon al de hier voor medege-
deelde toevallen zenuwachtig zijn.

De reeds aangehaalde Schrijver maakt nog
melding van een voorval, hetwelk van eenen he-
vigeren aard was, en fchielijk doodelijke gevol-
gen voortbragt. Wij halen hetzelfde insgelijks
aan, om te doen zien, hoe fchielijk zelfs deze
aandoeningen, door medelijgendheid (*consensus*),
kunnen worden medegedeeld. Het voorval, dat
wij bedoelen, betreft een veertienjarig jong
mensch. Het ongemak begon met een klein ge-
zwel aan de regter zijde van den neus; van wel-
ke plaats zich, na eenige dagen, eene zwelling
over de oogleden en het voorhoofd uitstreckte,
met eene aanmerkelijke roosachtige ontsteking
en koorts. Kort daarna werd de lijder door
flaapzucht en stuipen aangetast, zoodat hij drie
dagen daarna stierf. Men vond bij de lijkope-
ning van dezen jongeling het panvlies op het
voorhoofdsbeen rood, verdikt en van het been
losgemaakt, met vele etterachtige stoffen onder
hetzelve; inwendig was het harde hersenvlies
eveneens van het been los, en er bevond zich
een groenachtig etterig vocht tusfchen hetzelve
en de beenderen van het bekkeneel. De onderste
oppervlakte van dit vlies was gelijkerwijze met etter
bedekt. Het vaatrijke hersenvlies was rood; de vaten
waren

waren met bloed opgevuld; terwijl alles met etter bedekt was, ter uitgestrektheid van twee duim onder de voornaamste beleediging van het panvlies. In dit geval waren de beenderen van de hersenpan nog in derzelver natuurlijken staat.

EVERARD HOME vond in een geval, hetwelk insgelijks met den dood eindigde, het panvlies verdikt en van een beenachtig weeffel, en eene gelijke verdikking en verharding van het harde hersenvlies.

VASALVA spreekt van een dergelijk iets, waarin de lijder langen tijd door hoofdpijn was aangetast geweest, en daarna, door stuipen, ijling, enz. ten grave werd gerukt. Bij de lijkopening vond men het panvlies verdikt, en in de hersenen eene aanmerkelijke hoeveelheid van een weiachtig vocht. Hier wordt noch van de beenderen van het bekkeneel, noch van de hersenvliezen gesproken.

§ 19.

Deze voorbeelden komen mij voldoende voor, om aan te toonen, dat de beleedigingen, of ziekten van het panvlies, *met* en *zonder* beleediging van het been, de geschiktheid hebben, na langen tijd, doodelijke toevallen te kunnen voortbrengen, door deszelfs betrekking met

de hersenvliezen en het hersengestel in het algemeen; dat eveneens de ziekten van dat vlies zeer langzaam in derzelver loop zijn; dat hetzelfde, tot de peesvliezen behoorende, in den gezonden staat geheel gevoelloos is, en niet gevoelig wordt, dan in den ziektenstaat. Overigens ontkennen wij, dat dit vlies, even als het beenvlies, van eenig deel des menschelijken lichaams eigene zenuwen ontvangt, en wij beweren, dat geen Ontleedkundige ons er het bestaan van kan aanwijzen, tenzij men die zenuwen hiervoor neme, welke dit vlies doorboren, om naar andere deelen haren weg te vervolgen, of in het been dringen.

Thans zullen wij onderzoeken, in hoe verre die beledigingen van het hoofd, welke, hetzij door de wegneming van het panvlies, hetzij door eene dadelijke kwetsing, eene ziekelijke aandoening van de beenderen van het bekkeneel veroorzaken, aanleiding kunnen geven tot het uitbarsten van latere toevallen, na bekomene hoofdwonden.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Onderzoek, in hoe verre men de bedoelde oorzaken aan de beleedigingen van de hersenpan en de daaruit voortspruitende ziekelijke aandoeningen van dezelve kan toeschrijven.

§ 20.

Vele heilkundige Schrijvers hebben reeds, door menigvuldige voorbeelden, aangetoond, dat bij wonden of beleedigingen van het hoofd, hetzij door eene gedeeltelijke wegneming, hetzij door eene afscheiding van het panvlies of harde hersenvlies van de hersenpan, deze beenderen, door berooving van voedsel, in versterking vallen, of wel, door de beleedigingen van die deelen zelve, eene onttaarding ondergaan, in eene ontsteking geraken, die, uit hoofde van de gevoelloosheid der beenderen in den gezonden staat, zich niet dan na een aanmerkelijk tijdsverloop doet kennen, omdat de levenswerkzaamheden in deze deelen bij uitstek langzaam in haren loop zijn.

Het is bekend, dat de beenderen, door HAL-
LER, ZINN, ZIMMERMAN, BICHAT en alle
meest beroemde Ontleed- en Natuurkundigen,
onder de gevoellooze organen geplaatst zijn. In-
derdaad verraden zij, in den gezonden staat, geen
gevoel, wanneer zij door werktuigelijke of schei-
kundige middelen worden aangedaan; doch in
eenen ziektenstaat openbaren zij somtijds ondra-
gelijke pijnen.

§ 21.

Het is ter verklaring van het late uitbarsten
der toevallen volstrekt noodzakelijk, dat men
deze twee eigenschappen, namelijk de gevoel-
loosheid in den gezonden en de bijzondere ge-
voeligheid in den ziektenstaat van deze deele-
len, in aanmerking neme, wijl deze gevoelloos-
heid in den gezonden staat aan alle werktuigelij-
ke en scheikundige prikkels ons natuurlijkerwijze
verklaart, dat deze deelen lang en aanhoudend,
hetzij op de eene, hetzij op de andere wijze,
moeten worden geprikkeld, namelijk door on-
middelijke of middelijke oorzaken. In het eer-
ste geval geschiedt zulks door de onmiddelijke
werking van de beleedigingen op de beenderen
zelve, en in het tweede geval door de ziekelij-
ke aandoening, of vernietiging van het panvlies
enz. en de daardoor opgeschorte voeding dezer
dee

deelen, of voortgebragte uitstorting van vochten, die scherp worden, de deelen knagen, en daarna derzelver ziektenstaat voortbrengen, enz. enz.

Het panvlies, de beenderen van het bekke-
neel, de hersenvliezen en de schorsachtige zelf-
standigheid bezitten juist alle die twee eigen-
schappen, waarvan wij gesproken hebben, en
zij worden niet gevoelig, dan in den ziektenstaat.

Het is algemeen bekend, aangenomen, en
door de ondervinding van alle tijden bevestigd
geworden, dat hoe gevoelloozer een deel is, de
loop van deszelfs ziekelijke aandoeningen, over
het algemeen, des te langzamer voortgaat.

Neemt men dit niet dagelijks waar, met be-
trekking tot de ziekten der beenderen, banden
enz.? — ABERCROMBIE zegt: „ Het is eene
„ aanmerkelijke omstandigheid in de geschiedenis
„ van de ziekten der beenderen, namelijk, hoe
„ langzaam de beenderen ziek worden en de
„ lengte van tijd, gedurende denwelken een klein
„ ongemak van dezelve kan bestaan, zonder veel
„ vordering te maken.”

„ De ontsteking,” lezen wij in de *Dictionnai-
re des Sciences Medicales* (*), „ levert vele
„ onderscheidingen op betrekkelijk haren loop,
„ hare hevigheid, enz. enz. Zij heeft minder
„ of

(*) Tom. XXIV. p. 526.

„ of meerder' tijd noodig, om hare tijdperken
 „ te doorloopen, naar de ontwikkeling van de
 „ levenseigenschappen van die deelen, welke
 „ door dezelve aangetast zijn, volgens de kracht
 „ of oorzaak, die haar heeft voortgebragt.”

Verder: „ Men vindt een treffend voorbeeld
 „ van het verschil in haren loop in de ontste-
 „ king van de beenderen, vergeleken met die
 „ van het celswijze weeffel. In de beenderen
 „ is haar loop zóó langzaam, dat zij niet dan
 „ na verscheiden maanden eindigt. In het celswij-
 „ ze weeffel volgen hare verschijnselen elkander
 „ met eene verwonderlijke snelheid op.”

Van deze waarheid vinden wij een treffend
 voorbeeld bij SCHMUCKER (*), ten opzigte
 van eenen man, die met zijn hoofd eenen val
 op een' steen gedaan had, en twintig jaren daar-
 na op die plaats door een gezwel, ter grootte
 van een hoenderei, werd aangetast, hetwelk door
 eene hevige pijn in den omtrek van het middel-
 ste en bovenste gedeelte van het wandbeen was
 voorafgegaan. Het been onder het gezwel was
 door bederf aangedaan. De lijder was acht
 dagen na de afschilfering genezen. Hij had tij-
 dens zijnen val slechts eenige pijn gehad, met
 zwelling. Wanneer dit beenbederf zoowel, ein-
 de-

(*) *Heelkundige Mengelschriften. D. I. Waarn. 27, bl. 228.*

delijk, de binnenste tafel had aangedaan, en dan, gevolgelijk, eene uitstorting van eenen scherpen etter op het harde hersenvlies had te weeg gebragt; en wanneer men dan daarenboven de gevoelloosheid van dit laatste vlies in aanmerking neemt, zal men er niet aan twijfelen, of deze beleediging had na vele jaren, doodelijke gevolgen kunnen gehad hebben, aangezien de ziektestaat van het been zich, in dit geval, eerst na twintig jaren volkomen openbaarde.

Dat de beleedigingen der beenderen van het bekkeneel en de daardoor veroorzaakte ziekte van dezelve uitstortingen van scherpe stoffen op het harde hersenvlies kunnen veroorzaken, is algemeen bekend, en door vele Heelkundigen waargenomen,

HEVIN (*) zegt, dat de kneuzingen van het bekkeneel, welke met eene verscheuring der vaten van het tafelscheidfel verzeld gaan, waardoor eene uitstorting van bloed in deszelfs sponsachtige openingen wordt veroorzaakt, hetwelk, door bederf, de binnenste tafel kan doorvreten, en met den tijd de hersenvliezen en hersenen kan aandoen, om die oorzaak, zeer gevaarlijk zijn.

„Het gebeurt somtijds,” zegt JOAN PAL-
FYN

(*) *Pathologie etc.*

RYN (1), „ dat, door eenen val, of slag op
 „ het hoofd, de bloedvaatjes in het tafelscheid-
 „ sel breken, en het bloeditstorten, hetwelk
 „ in het vervolg bederft, zonder dat hiervan
 „ uitwendig eenig teeken zichtbaar is; hetwelk
 „ dan, gedurig meer en meer bedervende en
 „ fcherp wordende, de tweede tafel doorknaagt,
 „ en de vliezen en hersenen bederft.”

De groote RICHTER (2) was ook van gevoelen,
 dat de oorzaak van het lange vertragen van het
 uitbarften der toevallen in deze oorzaak moest
 gezocht worden. Hij drukt zich hieromtrent
 aldus uit: „ *Mir deücht die späten Folgen der*
 „ *Kopfverletzungen unter dem Hirnschädel sind*
 „ *nicht sowohl Folgen einer Verletzung in den äus-*
 „ *fern Bedeckungen, denn warum sollten sich die*
 „ *Zufälle dieser äussern Verletzung so spät zei-*
 „ *gen? sondern vielmehr in der Diploë des*
 „ *Hirnschädels, deren Folgen, wie jeder leicht*
 „ *einfehen kann, natürlicherweise spät er-*
 „ *scheinen. Die Verderbniss in Knochen, wel-*
 „ *che man bey Eröffnung einer äussern Ge-*
 „ *schwulst bemerkt, ist Ursach* (3), *nicht*
 „ *Fol-*

(1) Ware en zeer naauwkeurige beschrijving der been-
 deren, enz. Leyden, 1727.

(2) Chirurg. Biblioth. Gött. 1788. B. I. St. I. S. 288.

(3) Door menigvuldige waarnemingen zouden wij het
 tegendeel kunnen bewijzen, voornamelijk na bekomene
 hoofd.

„ Folge der Absonderung der Beinhaut, und
 „ der Ergiesfung einer fcharfen wässrigen Feuch-
 „ tigkeit unter derselben; die Entzündung der
 „ Hirnhäute ist eben sowohl Folge des Schadens
 „ in der Diploë.”

Thans zullen wij nog eenige voorbeelden aan-
 halen, waaruit wij den langzamen loop van de
 ziekten der beenderen in het algemeen, en die
 van de hersenpan in het bijzonder ten klaarste
 leeren kennen.

SAVIARD spreekt van eene vrouw, die in
 het *Hotel-Dieu* opgenomen werd, ter oorzaak
 eener hoofdwonde, welke zij door eenen val
 bekomen had, en waarbij de hersenpan bijzon-
 der scheen geleden te hebben, wijl dezelve door
 beenbederf werd aangedaan, en gedurende twee
 jaren met zulke aanmerkelijke afschilferingen
 vergezeld ging, dat deze schilfers te zamen ge-
 nomen het gansche bovenste gedeelte van de
 hersenpan uitmaakten. Deze lijderes werd nog-
 tans genezen.

MA-
 hoofdwonden. Doch bij beenbederf, uit inwendige
 oorzaken voortkomende, gelooven wij, dat deze be-
 roemde Heelkundige gelijk heeft. Daarenboven, welk
 Heelkundige weet niet, dat door de wegneming, of
 versterfing van het beenvlies beenbederf kan gebo-
 ren worden?

MARECHAL maakt gewag van eene *Dame*, die, na eenen ligten slag op het hoofd bekomen te hebben, aanhoudend op die plaats pijn gevoelde, welke dikwijls door hevigere aanvallen verergerd werd. De krachtigste behandeling bragt in deze geene verligting aan. Na een groot lijden van *verscheiden jaren*, werd er eene insnijding gedaan: een klein gedeelte van het been was door bederf aangedaan; dit gedeelte werd door de panboor weggenomen, en de zieke genas.

MORGAGNE verhaalt een voorval van uitgestrekt beenbederf van het achterhoofdsbeen, hetwelk door eenen slag op dat deel was veroorzaakt geworden, en zes jaren daarna doodelijk werd. Men vond bij dezen lijder eene aanmerkelijke verdikking van het harde hersenvlies.

NORRIS (*) deelt ons de waarneming mede van eene vrouw, die na eenen val, welke op dat tijdstip geen enkel ontrustend toeval had voortgebragt, door hoofdpijn werd aangetast, welke bijzonder hevig was in het voorhoofdsbeen, waar de belediging had plaats gehad. Hier ontstond eindelijk een gezwel, hetwelk door verschillende gezwellen op andere deelen van het hoofd werd opgevolgd; het been was bedorven, en gedurende *negen maanden* had-

(*) *Memoirs of the Medical Society of London. Vol. I.*

hadden er afschilveringen plaats; eindelijk werd het harde hersenvlies aangedaan, en de zieke stierf. De Schrijver zegt, dat in dit geval geene verdenking op syphilis kon bestaan.

In dit voorval schijnen, door den val, de vaten van het tafelscheidsel algemeen verscheurt te zijn geworden; waardoor de voeding van die deelen geheel en al gestoord werd, hetwelk zulk een algemeen beenbederf heeft te weeg gebragt, even als eindelijk de aandoening van de hersenvliezen en den doodelijken uitgang.

WATHEN (*) maakt melding van een' achten twintig jarigen man, welke op het wandbeen door eene zwelling, ter grootte van een duivenei, werd aangetast; welke hem echter geene pijn verwekte, en bijna *anderhalf jaar* in den zelfden toestand bleef voortduren, toen een dergelijk gezwel zich op het voorhoofdsbeen vertoonde. Deze lijder had achtervolgens aanmerkelijke beenaffchilveringen; vele scherpe etterachtige stoffen werden door de verzweringen ontlast; hij was door pijn en koorts aangedaan, doch ging echter nog uit, kon verscheidene mijlen wandelen, en stierf *twee en een half jaar* na het begin van zijn ongemak aan deszelfs gevolgen.

HIL

(*) *Medical Observations and Inquiries. Vol. V.*

HILDANUS, ZACCHIAS, PORTAL, DES-
SAULT en eene menigte andere Schrijvers ma-
ken van dergelijke voorbeelden gewag.

Wij achten het genoegzaam , door deze voor-
beelden , volkomen aan te toonen : 1°. dat de
loop der ziekten van de beenderen zeer lang-
zaam is; 2° dat door de storting van etter of
andere scherpe stoffen, welke hier worden voort-
gebragt, de ontsteking van het harde hersenvlies,
en ook die der andere vliezen kan worden voort-
gebragt.

§ 22.

De ziekten van de deelen, waarover wij thans
gehandeld hebben, namelijk van het panvlies
en de hersenpan, kunnen maar zelden door hare
eigene aandoeningen den dood veroorzaken, ten-
zij in die gevallen, waarin derzelver ongemak-
ken zeer uitgebreid zijn, aanmerkelijke verette-
ringen veroorzaken, daardoor den lijder uitput-
ten, en uit die oorzaak ten grave slepen.

Doch in de meeste gevallen, waarin zij doo-
delijk worden, moet hiervan de oorzaak gezocht
worden: 1°. in de medelijdende werking, welke
het panvlies op het harde hersenvlies uitoefent;
2°. in de uitstortingen van bedorvene vochten,
door de verettering van het been voortgebragt,
en daardoor veroorzaakte knaging van het bo-
ven-

vengenoemde hersenvlies, enz. enz. Het is dus ook uit dien hoofde, dat die wonden, welke slechts alleen deze opgenoemde deelen betreffen, bijzonder geschikt zijn, om langen tijd na derzelver oorsprong doodelijke gevolgen te kunnen voortbrengen. Te meer, daar wij nu reeds gezien hebben, hoe langzaam de loop van de ziekten dezer deelen meestal is, en dat zij dan nog eerst die deelen moeten hebben aangedaan, wier ziekten, door zich zelve, doodelijke toevallen kunnen te weeg brengen.

Wij zullen echter hierna doen zien, dat de oorzaak van het late wegblijven van doodelijke toevallen niet alleen in deze afgehandelde deelen moet gezocht worden, zoo als vele Schrijvers schijnen te denken, wijl de geschiedenis der heilkunde ons voorbeelden oplevert, waarin niet alleen deze deelen, maar ook de hersenvliezen en de hersens zelve waren aangedaan, en die echter vele jaren daarna eerst doodelijke gevolgen hebben gehad. Ten bewijze hiervan verstrekke het geval van den pijper van SCHMUCKER, dat na *zeventien jaren* eerst doodelijk werd; alhoewel de fabelhouw tot in de zelfstandigheid van de hersenen was doorgedrongen; en dat van dien zelfden Schrijver, waar een kogel *vier maanden* in de hersenen bleef, alvorens den dood te veroorzaken; even als dat geval, hetwelk wij van

Dokter WEIDINGER VON GRASSAU hebben medegedeeld, waar beensplinters *verscheiden jaren* in de hersenen waren gebleven, eer zij den dood hebben veroorzaakt.

Hier moet dan in eene andere oorzaak de reden gevonden worden, waarom de uitbarsting van de toevallen bij de beleediging dezer deelen zoo lang vertraagd wordt. En dit is, volgens ons gevoelen gelegen, in de gevoelloosheid van die deelen, waarover wij nog zullen spreken, en uit hoofde van welke eigenschap zij dan ook bijzonder voor slepende ziekten geschikt zijn, gelijk wij hierna breeder zullen doen zien. Wij gaan dan nu over tot het onderzoek, in hoe verre en om welke reden de oorzaak van het laat uitbarsten der toevallen aan het harde hersenvlies kan toegeschreven worden.

DERDE HOOFDSTUK.

Onderzoek naar de oorzaken, waarom de uitbarsting der latere toevallen, na bekomene hoofdwonden, bij de beleedigingen, of daaruit voortvloeiende ziekelijke aandoeningen van het harde hersenvlies, zoo lang vertraagd wordt.

§ 23.

Het harde hersenvlies, hetwelk tevens het inwendige beenvlies van het bekkeneel en het uitwendige bekleedsel der hersenen daarstelt, behoort tot de peesvliezen. Ieder kent de belangrijke proefnemingen, welke door SWAMMERDAM, HALLER, KAAUW BOERHAAVE, ZINN, ZIMMERMAN, RIDLEY, PETIT en vele andere Ontleed en Natuurkundigen op dit vlies in het bijzonder, en op alle hersenvliezen in het algemeen, genomen zijn. Uit deze proefnemingen is derzelver gevoelloosheid in den gezonden staat aan alle werktuigelijke en scheikundige prikkels volkomen gebleken, zoodat deze beroemde Schrijvers dezelve onder de gevoel-

looze deelen hebben geplaatst. In derzelver ziekenstaat verkrijgen zij echter eene aanmerkelijke gevoeligheid, en dit neemt men vooral waar bij de ontsteking van het beenvlies, (bij welke gelegenheid het geheele lid zeer pijnlijk wordt), en in het voeteuvel, wanneer de banden, welke de beentjes van de voor- en navoet vereenigen, ontstoken zijn.

Het is uit hoofde van het niet onderscheiden van den gezonden van den ziekenstaat, dat eenige Ontleed- en Natuurkundigen, zoo als LECAT, LOCRES, BENEFELD en andere, aan deze vliezen eene bijzondere gevoeligheid hebben toegeschreven.

Zeer juist is daarom de onderscheiding, welke BICHAT omtrent de gevoeligheid heeft daargesteld, namelijk de werktuigelijke en dierlijke. Ieder deel van de dierlijke huishouding bezit natuurlijkerwijze de werktuigelijke gevoeligheid, zonder welke men deszelfs voeding en terugwerking op de vochten, die in hetzelfde komen, of de afscheidingen, die zij voortbrengen, niet zou kunnen verklaren, en waarvan het dier geen bewustzijn heeft. Immers, het hart trekt zich te zamen op het bloed, dat in hetzelfde komt; de gal wordt afgescheiden, even als de *urine*, en de mensch gevoelt, in den gewonen staat, noch deze zamentrekking, noch deze afscheiding.

dingen. In den ziektenstaat verheft zich deze gevoeligheid zóódanig, dat zij in de dierlijke gevoeligheid overgaat. Zoodat uit de verhooging of toeneming der werktuigelijke gevoeligheid de dierlijke geboren wordt; en in dit geval worden die deelen gevoelig, welke, door HALLER en andere genoemde Ontleed- en Natuurkundigen, onder de gevoellooze organen geplaatst zijn.

Andere deelen bezitten integendeel, behalve de werktuigelijke gevoeligheid, die, zoo als wij gezegd hebben, tot derzelver bestaan noodzakelijk is, nog, in eenen minderen of meerderen graad, de dierlijke gevoeligheid. De deelen, die dezelve in den hoogsten graad bezitten, zijn natuurlijk de zenuwen, als werktuigen van al het gevoel, en gevolgelijk die deelen, welke de meeste zenuwen in derzelver bewerktuiging ontvangen, zoo als de toppen der vingers, de tong, de teeldeelen, de maag en darmen, de huid in het algemeen, enz. De spieren, de lever, mild, het hart enz. bezitten dezelve in eenen minderen graad.

„ De werktuigelijke gevoeligheid, ” zegt BICHAT, „ is het grondbeginsel van de mededeelende of dierlijke gevoeligheid; zij is „ er, om zoo te spreken, de eerste graad van,

„ zoodat, wanneer dezelve in eenig deel veel
 „ toeneemt, de hoedanigheid der mededeelende
 „ of dierlijke gevoeligheid geboren wordt.”
 Verder: „ In de vezelvliezen bestaat de gevoe-
 „ ligheid slechts in den eersten graad. De ver-
 „ schillende opwekkende middelen maken op
 „ dezelve, in hunnen natuurlijken staat, eene
 „ gelijke uitwerking, als de vochten, die tot
 „ voeding in dezelve komen. Zij gevoelen den
 „ prikkel, doch deelen dit gevoel niet mede,
 „ of voor het minst, slechts zeer duister.”

Deze Ontleedkundige vergelijkt nog de gevoeligheid van deze vliezen met die eener streek, welke lam geworden is.

Wij kunnen dus hieruit afleiden, hoe lang en aanhoudend deze deelen moeten geprikkeld worden, om in eenen staat van ontsteking te geraken, terwijl zij zelfs reeds eene zekere ont-aarding moeten ondergaan hebben, eer zij tot dien staat geraken. Dit verklaart ons dan ook eenigzins, *waarom men uit de verschijnselen, welke na den dood gevonden worden, ligt besluiten kan, dat dezelve al eenigen tijd aanwezig waren, eer men die aan den lijder gewaar werd.*

Wat de levenskracht aanbetreft: vinden wij in de *Dictionnaire de Sciences médicales* (*).

„ Het

(*) *Tem. X. p. 289.*

„ Het harde hersenvlies heeft slechts die duistere
 „ innige levenskracht, welke hetzelfde tot des-
 „ zelfs eigen bestaan noodig heeft; doch het
 „ biedt ons niet die schijnbare zamentrekking
 „ aan, welke de kracht van den wil in de
 „ spieren te weeg brengt, noch zelfs diegene,
 „ welke onwederstaanbaar eenen onmiddellijken
 „ prikkel aanbrengt.” Verder: „ Het is thans
 „ bewezen, dat dit vlies in de eerste plaats
 „ nooit eenige prikkelbaarheid bezit; dat het-
 „ zelve in den gezonden staat, gelijkerwijs al-
 „ le opwekkende middelen, ongevoelig is; dat
 „ het niet gevoelig wordt, dan in den zieken-
 „ staat; dat het thans eveneens erkend is, dat
 „ dit vlies geene zenuwen ontvangt,” enz.

Verschillende gevoelens bestaan er onder de
 natuur- en ontleedkundigen, ten opzichte van de
 zenuwen, welke dit vlies *al* of *niet* zou ont-
 vangen.

VIEUSSENS (*) beweerde, dat het harde
 hersenvlies vele takken ontving van die zenu-
 wen, welke uit het ruggemerg voortkomen.

VASALVA zegt, dat dit vlies twee takken
 van het zevende paar ontvangt.

DUVERNEY wil, dat de zenuwen van dit
 vlies

(*) *Nevrographia Universalis*, Lugd. 1685.

vlies in een gering getal zijn, en dat het de stam van het vijfde paar is, welke aan hetzelfde eenige draden mededeelt, wanneer dezelve dit vlies doorboort, enz. enz.

WINSLOW (*) zegt, eenige draden, welke van den tak van het vijfde paar afkomen, ontdek te hebben bij den *sinus cavernosus*, even als eenige, die van de gemeenen stam van het achte paar en van de ruggemerg-zenuw afkomen, en zich in dit vlies begeven, bij derzelver doorgang door de beenderen van het bekkeneel.

LIEUTAUD schreef aan dit vlies nog een grooter getal zenuwen toe, en zegt, dat het waarschijnlijk is, dat het harde hersenvlies van alle zenuwen, welke uit het bekkeneel gaan, draden ontvangt. Hij spreekt dus van draden van het vijfde, zevende, achtste en tiende paar, welke zich in dit vlies zouden verspreiden.

Opmerkenswaardig is het, dat deze anderzins zoo beroemde Ontleedkundigen hebben kunnen voorgeven, dat zij deze zenuwen in dit vlies werkelijk ontdekt hebben, dewijl het thans zeker is, dat zij volkomen gedwaald hebben, wijl men geene zenuwen, hoe ook genaamd, in hetzelfde kan ontdekken, namelijk, dat zij zich in dit

(*) *Ontleding des menschelijke ligchaams.* Rott. 1733.

dit vlies verspreiden, maar hetzelfde slechts alleen doorboren, om naar derzelve bestemming te gaan.

De naauwkeurigste nasporingen, welke ik hier omtrent, met het grootste geduld, gedaan heb, en de proefnemingen van onderscheidene Natuurkundigen, als LEGALLOIS, MONTEGRE, MAGENDIE en anderen, welke ik, tijdens mijn verblijf te *Parijs*, heb bijgewoond, hebben insgelijks geene zenuwen in dit vlies doen ontdekken.

Immers de onderzoekingen van den beroemften Ontleed- en Natuurkundigen, die mischien immer geleefd heeft, HALLER namelijk, hebben nimmer eenige zenuwen in dit vlies aangetoond, evenmin als die van CALDANI, ASCHE, LOBSTEIN, PORTAL en van vele hedendaagsche Ontleed- en Natuurkundigen.

Men vindt daarenboven een groot bewijs, dat hetzelfde geene zenuwen ontvangt, of voor het minst, in eene onmerkbare hoeveelheid, hierin, dat, wanneer men eenig deel des menschelijken ligchaams, in hetwelk de naauwkeurigste ontleedkundige onderzoekingen slechts een zeer gering getal zenuwen, in derzelve bewerktuiging, kunnen ontdekken, op deze wijze, door werktuigelijke en scheikundige middelen, prikkelde, als men het harde hersenvlies en de vliezen van
die

die voort doen kan, hetzelfde oogenblikkelijk eene onverdragelijke pijn zou veroorzaken.

Het nu bewezen achtende, dat dit vlies geene eigene zenuwen ontvangt, vloeit hieruit voort: dat hetzelfde langen tijd kan ziek zijn en ontaarden, uit hoofde dat hetzelfde, om zoo te spreken, een bestaan op zichzelf heeft, wijl men weet, dat de betrekkingen en het medelijden der deelen, door middel van de zenuwen, plaats heeft, ten minste, dat zulks meest plaats vindt. Dit vlies dan geene zenuwen ontvangende, lijdt op zichzelf, en deelt eerst het bestaan van deszelfs ziekelijke aandoeningen mede, wanneer dezelve tot eene zekere hoogte gekomen zijn. Hetgene ons dan ook weder eene reden geeft, *waarom men uit de verschijnselen, welke er na den dood gevonden worden, genoegzaam kan besluiten, dat dezelve al eenigen tijd bestonden, eer men zulks aan den lijder gewaar werd, en het leert ons tevens eene oorzaak kennen, waarom het uitbarsten der toevallen zoolang vertraagd wordt.*

§ 24.

Hetgene de gevoelloosheid en weinige opwekbaarheid van dit vlies nog, daarenboven, in een helder daglicht stelt, is de langzame ontwikkeling

ling van deszelfs ziekten, na het bekomen van uitwendige beledigingen.

Zoo verhaalt ROBIN (1) een geval van eenen man, welke door eenen val eene kneuzing aan het hoofd bekomen had, die, dertig jaren daarna, door eenen zwamachtigen uitwas van het harde hersenvlies gevolgd werd.

KAUFMANN (2), BERTRANDI (3), POUTEAU (4) halen insgelijks voorbeelden aan van dergelijke uitwasfen van dit vlies, welke insgelijks langen tijd tot derzelver ontwikkeling noodig hadden; gelijk men hiervan ook aanmerkelijke voorbeelden aantreft in het *klasfieke* Werk van de heeren JOSEPH en KAREL WENZEL (5).

Andere ziekten van dit vlies zijn niet minder langzaam in derzelver loop. Zoo maakt PAWIUS (6) gewag van eenen man, die zeer *langen tijd* aan hoofdpijn ter prooi was geweest, en in stuipen omkwam. Bij de lijkopening vond men,

(1) *Mémoires de l'Académie de Chirurgie.*

(2) *Disfert. de tumore capitis fungoso, etc.*

(3) *Mémoires*, als hier boven.

(4) *Oeuvres posthumes*, Tom. II. p. 32 et seq.

(5) *Ueber die Schwammigen Auswüchse auf der äussern Hirnhaut, etc.*

(6) *De renunciat. vulner, etc.*

men, onder de *futura sagittalis*, het harde hersenvlies doorknaagd.

REMLERUS vond insgelijks dit vlies weggevreten bij eenen jongman, welke langen tijd aan hoofdpijn geleden had, en eindelijk in slaapzucht en stuipen stierf.

Men vindt nog vele dergelijke voorbeelden, in de *Miscellanea curiosa etc.*, en in het Werk *De sed. et caus. Morborum* van den onsterfelijken MORGAGNI.

WILLIS (1) vond dit vlies aan den grondslag der hersenen aanmerkelijk verdikt bij eene jonge vrouw, die gelijkerwijze zeer lang van hoofdpijn en andere toevallen was aangedaan geweest. Het volgende voorval zal ons een aanmerkelijk voorbeeld geven van den langzamen gang der ziekten van dit vlies, en ons de bijzondere eigendommelijke toevallen leeren kennen, welke deszelfs gevorderden ziektenstaat voortbrengt. Het wordt door ABERCROMBIE (2) medegedeeld, en betreft eenen zestigjarigen man, welke, ten naaste bij twee jaren vóór zijnen dood, met aanvallen van duizeligheid, met verlies van spierkracht, behebt was geweest; bij welke aanvallen hij ter nedergeflagen zou zijn,

(1) *Pathologia cerebri etc.*

(2) *On cronix inflammation, etc. p. 291 et seq.*

zijn, indien men hem geene hulp had toegebragt. In deze omftandigheden verloor hij echter zijne kennis niet, en was in weinige minuten volkomen hersteld. Vóór den aanvang van deze ongemakken was hij van hevige hoofdpijn en duizeligheid aangetast geweest; doch deze toevallen verdweenen gewoonlijk na eene plaats gehad hebbende braking.

Hij was volkomen bij zijne zinnen, doch was veel vermagerd, en gevoelde eene onzekerheid in zijnen gang; verscheiden maanden vóór zijnen dood werd hij eene vermeerderde verzwakking van zijne onderste ledematen gewaar. Op den 1sten Augustus 1816 werd hij van eene verlamming van de linker zijde, met hoofdpijn en duizeligheid vergezeld, aangetast. Zijn pols was natuurlijk; zijne verftandelijke vermogens waren ongeschonden. Vier dagen was hij met eenen volkomene half lammigheid behebt, toen hij, in eenen geringen graad, de magt om die deelen te kunnen bewegen, terug bekwam. Den 15den was hij in staat, zijne hand aan het hoofd te brengen, en met behulp een weinig te wandelen; doch hij beklagde zich steeds over duizeligheid en geruis in de ooren, met een weinig hoofdpijn. Den 19den was deze pijn aanmerkelijk toegenomen. Den 20sten was de lijder in eenen staat van flaapzucht, met ijling, ver-
val-

vallen, welke den 21sten volkomen was; hij stierf den 23sten. In de drie laatste dagen was zijn pols van 112 tot op 120 slagen gerezen.

Bij de lijkopening vond men, op het bovenst gedeelte van het regter halfrond der hersenen, een aanmerkelijk gezwel, hetwelk vijf en eenen halven duim lang, twee en eenen halven duim breed, en omtrent een halve duim dik was. Dit gezwel was door de scheiding van de twee lagen (*laminae*) van het harde hersenvlies en eene verzameling van verschen etter tusfchen dezelve gevormd. Het harde hersenvlies was rond, om en nabij het gezwel aanmerkelijk verdikt, even als de rokken van den *sinus longitudinalis*.

De oppervlakte der hersenen was ter plaatse, waar het gezwel zich bevond, ingedrukt, zoodanig dat dezelve den indruk van de gedaante van het gezwel bleef behouden, overigens had er eene uitstorting van eene geringe hoeveelheid weiachtig vocht plaats, en verder bestond er geen ander aanmerkelijk ongemak in de hersenen.

Wij meenen thans door de getuigenis, en proefnemingen van vele Ontleed- en Natuurkundigen, de gevoelloosheid van ons onderhavig vlies, in deszelfs natuurlijken staat volkomen te hebben aangetoond, even als door het mededeelen van eenige ziektegechiedenissen, waarvan de

de laatste bijzonder opmerkelijk is, deszelfs geschiktheid voor slepende ziekten, en, welk een geruime tijd er noodig is, om hetzelfde eerst in dien staat te doen geraken; om het even, of dit vlies door uitstortingen van scherpen etter uit het beenbederf van eenig gedeelte der hersenpan voortkomende, of door de vernieling van eenige van deszelfs vaten, of door medelijdenheid met het panvlies, ziekelijk aangedaan wordt. Eenige Schrijvers wijden in het breede uit, hoe deze ziekwording plaats heeft, om het laat uitbarsten der toevallen te verklaren, hetgeen wij als onnoodig beschouwen, wijl het er hier niet op aan komt, hoe deze ziekwording plaats heeft, maar waarom dezelve zoo langzaam vordert. Het zij dan genoeg, dat de volkomene gevoelloosheid aan alle werktuigelijke en scheikundige prikkels, ons genoegzaam verklaart, waarom dit vlies door ziekteoorzaken aangedaan wordende, van welken aard dezelve dan ook zijn, langen tijd noodig heeft om ziek te worden, en even langzaam deze ziekten derzelve loop vervolgen. Waaruit wij dan de oorzaak verklaren, waarom de uitbarsting der toevallen met betrekking tot dit vlies zoo lang vertraagd wordt.

VIERDE HOOFDSTUK.

Onderzoek naar de oorzaken, waarom de uitbarsting der toevallen ten gevolge der beleedigingen, en ziekelijke aandoeningen van het spinnewebvlies, zoo lang vertraagd wordt.

§ 25.

Het spinnewebvlies is het tweede, en middelste omkleedsel der hersenen, behoort door deszelfs hoedanigheden tot de weivliezen, was aan de oude Ontleedkundigen onbekend, ten minsten werd hetzelfde nooit als een eigenaardig vlies aangezien, totdat eerst in den jare 1665, door het Ontleedkundig Genootschap te Amsterdam, het eigen bestaan van hetzelfde aangetoond werd, en, door welk Genootschap hetzelfde uit hoofde van deszelfs fijn en dun weefsel, met de naam van spinnewebvlies bestempeld is geworden. Hetzelfde werd in den jare 1669 door JOANNES VAN HORNE, afzonderlijk aan zij-

zijne leerlingen verroond en is daarna steeds als een eigen vlies beschouwd geworden.

HALLER en de anderen, door ons reeds opgenoemde Ontleed- en Natuurkundigen hebben dit vlies eveneens onder de gevoellooze deelen geplaatst, en al wat wij ten opzichte van het voorgaande vlies gezegd hebben, is op dit volkomen toepasselijk. De proefnemingen, welke op hetzelfde genomen zijn, hebben het zelfde resultaat opgeleverd.

De drukking van een ligchaam, de verscheurende of snijdende werking van het scalpel, de oplegging van onderscheidene bijtende middelen, schijnen bij het dier geen pijnlijk gevoel te kunnen voortbrengen, zegt BICHAT (*) „De „natuur moet eerst,” vervolgt deze Schrijver, „door de ontsteking, de gevoeligheid verdubbeld, „ja, verdriedubbeld hebben, eer hetzelfde pijn- „lijk wordt.”

Men heeft even min, tot nu toe het bestaan, of verspreiding van eenige zenuwtakken in dit vlies, kunnen aantoonen, als in het voorgaande; hetzelfde laat dezelve slechts door. Ook bewijzen de heilkundige operatiën genoegzaam, dat
dit

(*) *Traité des membranes*, p. 211.

dit foort van vliezen in den gezonden staat gevoelloos is.

Bij de operatie van den Hoogleeraar RICHERAND op den Heelmeester MICHELLEAUX VAN NEMOURS (*), werd door dezen Heelkundigen een groot gedeelte van het borstvlies weggenomen, en op gezonde plaatsen doorklieft, zonder eenig pijnlijk gevoel te verraden. Deze Hoogleeraar overtuigde zich bij die gelegenheid ook van de gevoelloosheid van het hartezakje en hart, terwijl hij deze deelen aanrakende, hier van de lijder geen het minst gevoel had. Men weet dat het hartezakje tot de weivliezen behoort.

Wij kunnen dus in de gevoelloosheid van dit vlies, in deszelfs natuurlijken staat, eveneens de oorzaak vinden, waarom het tot voorslepende ziekten bijzonder geschikt is, en waarom het uitbarsten der toevallen zoo lang vertraagd wordt.

(*) *Nouveau Journal de Médecine, Chirurgie et Pharmacie*, Tom. II. p. 3. Mai 1818.

V I J F D E H O O F D S T U K.

*Onderzoek naar de bedoelde oorzaken, in de be-
leedigingen en ziekelijke aandoeningen, van
het vaatrijk of dunne hersenvlies.*

§. 26.

Het derde en laatste van de hersenvliezen is het vaatrijk vlies, aldus genaamd uit hoofde van het groot getal bloedvaten, welke hetzelfde bevat. Alhoewel hetzelfde weinig den naam van vlies schijnt te verdienen, als zeer dun en van een celwijsweeffel zijnde, is het zeer sterk in evenredigheid van deszelfs schijnbaar teder maakfel, ontvangt insgelijks geene zenuwen, en heeft bij gelegenheid van de reeds aangehaalde proefnemingen geen bewijs van gevoel opgeleverd.

P O R T A L drukt zich hieromtrent aldus uit (*),
„ de drie hersenvliezen, noch voorzien van spier-
„ vezelen, noch van zenuwen zijnde, zijn noch
„ prikkelbaar noch gevoelig in derzelver natuur-
„ lijken staat, zoo als de onderzoekingen der

„ 122

(*) *Anatomie médicale, Tom. 4. p. 21.*

„ natuurkundigen op levendige dieren hebben be-
 „ wezen, en die wij zelve bij onze openbare lessen
 „ herhaald hebben, even als het resultaat der
 „ heilkundige operatiën.”

FANTONUS, WILLIS, HALLER, LIEU-
 TAUD en BONNET deelen verscheidene gevallen
 mede, waarin dit vlies bijzonder schein aange-
 daan geweest te zijn, en die allen door mindere
 of meerdere lange voorlopende toevallen wa-
 ren vooraf gegaan, zoo als hoofdpijn, duizelig-
 heid, koorts, stuipaandoeningen, slaapzucht,
 ijling, enz. enz.

LECAT vond bij eenen lijder, die eenigen tijd
 met *tetanus* behebt was geweest, dit vlies in
 eene schijnbare verettering, waaraan deze Schrij-
 ver als waarschijnlijk de bovengenoemde ziekte
 toeschrijft. Overigens levert de geschiedenis der
 Genees- en Heelkunde geene voorbeelden op,
 in welke men naauwkeuriglijk de eigenaardige
 toevallen, welke dit vlies in deszelfs ziekten
 zouden vergezellen, aangeteekend vindt. Want
 in de meeste gevallen, hetwelk ook ligt te den-
 ken is, waren de hersenen, of de andere vliezen,
 steeds minder of meerder aangedaan. Het is dus
 voldoende, dat men wete, dat dezelve alle
 drie voor onmiddellijke prikkels in den ge-
 zonden staat ongevoelig, even als voor slepende
 ziekten zeer geschikt zijn. Daarenboven zijn de
 twee

twee laatst verhandelde vliezen niet zoo onmiddelijk aan uitwendige beledigingen blootgesteld, als even min aan de aandoeningen van het panylies en aan de uitstortingen van etterstoffen, als gevolg van beenbederf der hersenpan, zoodat ten gevolge van hoofdwonden deze vliezen eerst door de ziekelijke aandoeningen van het harde hersenvlies worden aangedaan.

Terwijl het oogenschijnlijk is, dat bij de ontsteking der hersenvliezen, van inwendige oorzaken voortkomende, deze twee vliezen het eerst schijnen aangedaan te worden. Wat hier dan ook van zij, wij achten het voor bewezen, dat alle drie de hersenvliezen, door derzelver volkomene gevoelloosheid, in den gezonden staat, bijzonder vatbaar zijn, om langen tijd eenen ziektestaat te kunnen verhelen, en langen tijd eene prikkeling kunnen verdragen, al eer zij in ontsteking overgaan, zoodat wij hierin insgelijks eene oorzaak vinden, waarom het uitbarsten der toevallen, na bekomene hoofdwonden, zoo lang vertraagd wordt.

Onderzoek, waarom het uitbarsten der toeval-
len zoo lang vertraagd wordt bij die
hoofdwonden, waar de schorsachtige
zelfstandigheid der hersenen, mid-
delijk of onmiddelijk is belee-
digd geworden.

§. 27.

De schorsachtige zelfstandigheid van de her-
senen bezit, even min als de voorgaande vliezen,
eenige gevoeligheid. De proefnemingen, dien-
aangaande van SWAMMERDAM, RIDLEY,
PETIT, ZINN, ZIMMERMAN, HALLER (1),
en voornamelijk van KAAUW BOERHAAVE (2),
stellen dit in een klaar daglicht. Ook bij hoofd-
wonden en heilkundige operatiën, heeft men
dit menigvuldige malen ondervonden.

SCHMUKKER (3) verhaalt een geval van
eene

(1) *Element Physiol. Tom. IV. p. 346.*

(2) *Impetum. faciens, etc.*

(3) Heilkundige Waarnemingen, 1ste Deel, bladz.
175, *Waarn.* 34.

eene hoofdwonde, bij welke de beenderen van het bekkeneel verpletterd, en de hersenvliezen, benevens een gedeelte van de schorsachtige zelfstandigheid weggehakt waren, en desniettegenstaande was de lijder volkomen bij zijne kennis.

De Hoogleeraar IJPEIJ (1) zegt: dat men bij een levend dier de hersenvliezen op alle mogelijke wijze kan beleedigen, even als de schorsachtige zelfstandigheid van de hersenen wegsnijden, zonder dat daardoor eenig gevoel van pijn, enz. ontstaat.

Men heeft insgelijks een gedeelte van deze zelfstandigheid weggenomen, hetwelk door kanker aangedaan was (2); eveneens meermalen opgemerkt, dat bij hoofdwonden eenige deelen van de hersenen weggenomen zijn, zonder toevallen te veroorzaken (3), en dit is nog duidelijker gebleken door de proefnemingen van BOYLE (4) en WILLIS (5), welke aan dieren genomen zijn, bij welke gelegenheid een groot gedeelte dezer zelfstandigheid weggenomen werd, zonder den dood te verhaasten.

K A A U W

(1) Handleiding tot de Physiologie, bladz. 160.

(2) *Memoires de l'Académie de Chirurgie*, Tom. I. p. 326.

(3) *Idem*, Tom. V. *sur l'operation du trepan*.

(4) *De utilitate phys. experim. etc.*

(5) *De Morb. convuls, etc.*

KAAUW BOERHAAVE (*) heeft bij onderscheidene proefnemingen deze zelfstandigheid geprikkeld, zonder dat de dieren, welke tot deze proefnemingen dienden, eenig pijnlijk gevoel openbaarden. Doch wanneer hij de mergachtige zelfstandigheid aanraakte, waren stuipen, en een minder of meerder spoedige dood, de gevolgen daarvan.

Wanneer wij nu in aanmerking nemen, dat deze zelfstandigheid der hersenen kan weggenomen worden, zonder onmiddelijk een merkbaar ongemak te veroorzaken; met hoeveel zekerheid kunnen wij hier dan niet uit afleiden, dat deszelfs ziekelijke aandoeningen zeer lang kunnen verholten blijven, eer hieruit kennelijke toevallen voortkomen.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

Waarnemingen, welke de langzame ontwikkeling van de ziekten der schorsachtige zelfstandigheid aantoonen.

§. 28.

Men vindt bij MORGAGNI, BONNET, LIEUTAUD, HILDANUS, FANTONUS, WEP-

(6) *Impetum faciens, dictum Hippocrati, etc. Lugd. Bat. 1745.*

WEPFER en ABERCROMBIE vele waarnemingen van lijders, welke, na eenen geruimen tijd aan hoofdpijn, duizeligheid, mindere of meerdere zware toevallen gezukfelt te hebben, eindelijk aan de gevolgen overleden. Men vond bij die lijders na den dood deze zelfstandigheid ontstoken, verkleurd, ontaard, in verettering, en dikwijls abcesfen in dezelve. ABERCROMBIE zegt ook: dat deze zelfstandigheid bijzonder voor eene slepende ontaarding of ontsteking vatbaar is, welke ongesteldheden dikwijls, na door eene periodieke hoofdpijn vooraf gegaan te zijn, den lijder noodlottig worden. Over het algemeen schijnen de twee zelfstandigheden der hersenen voor slepende ziekten, ontaarding en veretteringen vatbaar te zijn, zonder dat door deze ongesteldheden het leven der lijders spoedig verloren gaat, hetwelk in de meeste gevallen eerst na een lang sukkel en plaats heeft, of zij worden fomtijds nog door de natuur, of kunst gelukkig genezen.

In het eerste geval bevond zich de Monnik, waar MORAND van spreekt (*), welke met eene etterlozing uit het regter oor behebt was geweest, en daarna door een gezwel achter hetzelfde werd aangetast, hetwelk een abces was,

dat

(*) *Opuscles de chirurgie.*

dat met eene etterende holte in het bekkeneel in verband stond. Bij elk verband werd er een theekop vol etter ontlast. Deze verettering verminderde trapsgewijze en de verzwering was in twee maanden geheeld. De lijder bevond zich *vier jaren* daarna nog volkomen gezond, toen de Schrijver van deze waarneming aan de Fransche Academie verslag deed.

Dokter ANDERSON (*) deelt een geval mede van eene vrouw, die *verscheidene jaren* aan eene hevige pijn boven in de kruin van het hoofd ten prooi was geweest, en eindelijk door stuiptrekkingen van de linker arm aangedaan werd, welke benevens andere toevallen zoodanig toenamen, dat zij deze lijderes ten grave sleepten.

Bij de lijkopening vond men op het bovenst gedeelte van het regter halfrond, door verettering, een oppervlakkig verlies van zelfstandigheid, hetwelk twee en een halve duim lang, en een halve breed was; op den bodem van deze verzwering vond men eenige dunne lagen harde bruinachtige etter, welke, toen men dezelve tusschen de vingers wreef, als zand kruimelde.

De Schrijver haalt nog een voorbeeld aan van eenen man, die insgelijks *verscheidene jaren* he-

(*) *Transactions of the Royal Society of Edinburg*, Vol. II.

vige hoofdpijn had gehad, en daarna aan stui-
pen en andere toevallen overleed. Bij de ope-
ning van het bekkeneel vond men het bovenst-
gedeelte van het linker halffrond verhard, en aan
het harde hersenvlies vastgegroeid.

Men zal, na hetgeen wij reeds gezegd heb-
ben, niet twijfelen, dat deze aaneengroeiing
het uitwerksel eener slepende ontsteking geweest
is, welke langen tijd voor den dood bestaan had,
en door de hoofdpijn en andere toevallen was
aangekondigd geworden.

„ Wij vrezen niet, om hier te herhalen,” zegt
PORTAL (*), „ dat de vliezen, die de herse-
nen bekleeden, het harde hersenvlies, het spin-
neweb en vaatrijk vlies, welke natuurlijk on-
derscheiden, van een gescheiden en met een
helder weiachtig vocht bevochtigd zijn, som-
tijds aan elkanderen, en zelf aan de zelfstan-
digheid der hersenen, als een gevolg der ont-
steking, zijn vastgegroeid.”

Dokter ANDERSON maakt nog van een ge-
val melding, waarvan wij reeds gesproken
hebben; het betreft dien man, welke met eenen
scheepsboom een slag op het achterhoofd ont-
ving, na welk voorval hij gedurende *achttien maan-*
den, door onderscheidene toevallen werd aange-

tast,

(*) *Anatomie medicale*, Tom. IV. p. 91.

rust, en wel voornamelijk door hevige stuiptrekkingen der ledematen, welke een einde aan zijn leven maakten.

Men vond bij de lijkopening het achterst gedeelte van de twee halfronden der hersenen ontstoken, zeer hard, en deze deelen waren aan het harde hersenvlies vastgegroeid, welk vlies insgelijks verdikt en verhard was.

BADERUS maakt gewag van eenen veertigjarigen man, die onverwachts stierf, na gedurende *vijf jaren*, door hoofdpijn, vallende ziekte, en met eene bijzondere gevoeligheid aan de oppervlakte van den linkerarm aangetast geweest te zijn. Deze gevoeligheid was zoodanig, dat de minste togt op dezelve den lijder stuipen veroorzaakte.

Bij de opening van het bekkeneel, vond men op de plaats, die steeds de zitplaats van de pijn geweest was, eene oppervlakkige verharding van de hersenen en hieronder een *abces* ter grootte van een ei.

MORGAGNI vond bij eenen man, die *verscheidene jaren* aan hevige hoofdpijn in het voorhoofd, zoowel, als door aanvallen van vallende ziekten, geleden had, het voorst gedeelte van het regter halfrond verhard, en aan het harde hersenvlies vastgegroeid.

Dok-

Dokter POWEL (1) spreekt eveneens van eenen man, welke sedert langen tijd met sluipachtige aandoeningen van de linker zijde des ligchaams behebt was geweest, en twee maanden daarna in slaapzucht stierf. Men vond, bij de opening van het bekkeneel, een oppervlakkig verlies van zelfstandigheid der hersenen, door verzwering, benevens eenigen etter op die plaats.

JOHN BELL maakt insgelijks melding van een' man, welke aan de gevolgen eener hoofdwonde sukkelde; tijdens het bekomen dezer wonde, had er eene uitgebreide bloedstorting boven de oppervlakte der hersenen plaats gehad, welke door herhaalde zettingen van den panboor weggenomen was. De behandeling duurde drie maanden, gedurende welken tijd de linkerzijde van zijne hersenen vijf of zes malen in verettering geraakte, enz. enz.

Dokter DOUGLAS (2) maakt gewag van eenen man, welke insgelijks drie maanden met hoofdpijn, duizeligheid, sluipaandoeningen behebt was geweest; deze lijder stierf zeer onverwachts. Men vond bij de lijkopening onder anderen een *abces* in

(1) *Transactions of the College of Physicians of London.*
Vol. V.

(2) *Edinburgh medical Essays and Observations,*
Vol. VI.

in het **midden** der kleine hersenen, en eene verscheuring van den linker zijdelingschen boezem, en eene bovenmatige bloedstorting in die deelen; hetwelk, zoo als ligt te begrijpen is, de onmiddellijke oorzaak van den onverwachten dood dezes lijdens geweest is.

Een man (1), welke *drie jaren* door hoofdpijn en andere toevallen aangetast was geweest, na dat hij eenigen tijd te voren een' val van het paard gedaan had, en in stuipen stierf, had een *abces* in de linker kwab der hersenen, ter grootte en de gedaante van een hoenderei.

BURSERIUS (2) vond bij eenen man, die een' geruimen tijd met hoofdpijn en andere reeds opgenoemde toevallen behebt was geweest, en aan de gevolgen van hevige koortsen, verlamming, stuipen, enz. overleed, de bovenste oppervlakte der hersenen in eenen staat van verzwering.

FANTONUS (3) spreekt van eene verzwering van het eeltachtig ligchaam (*corpus callosum*) bij eenen man, die langen tijd aan hevige hoofdpijn en andere zware toevallen ten prooi was geweest, en eindelijk in stuipen en slaapzucht omkwam.

PAR.

(1) *Ephémérides Germaniques*, Tom. IV. Dec. 11.

(2) *Instit. Med. Practic. Vol. III.*

(3) *Epist. de observat. Med. et Anat. Epist. V.*

PARKINSON (*) maakt melding van eenen veertien jarigen jonge, die gedurende *twee maanden* met hoofdpijn en eene etterloozing uit het regter oor was geplaagd geweest, en daarna vrij onverwachts in stuipen stierf. Men vond bij dezen lijder een *abces* in de middelste kwab van het regter halfrond der hersenen, en een dergelijk ongemak in de kleine hersenen, uitgebreid beenbederf van het steenbeen, en eene uitstorting van drie oncen etterstoffen in de hersenkamers. Of schoon men met reden zou kunnen vermoeden, dat dergelijke sterke veretteringen der hersenen onmiddelijke doodelijke gevolgen zouden moeten hebben, zoo wordt echter door de ondervinding het tegendeel waargenomen, namelijk, wanneer zich de uitgestorte etter eenen weg kan banen. MORGAGNI, BONNET en andere Schrijvers, halen hier voorbeelden van aan. Eene waarneming hebben wij hier reeds van medegedeeld, namelijk die van den Monnik van MORAND. MORGAGNI spreekt ook van eenen priester, die, na van koorts, ijling, en pijn in het voorhoofd aangetast geweest te zijn, in slaapzucht verviel, waarvan hij den een-en-twintigsten dag van zijne ziekte door eene etterlozing uit de neus genezen werd.

MAN

(*) *London, medical repository for march. 1817.*

MANGETUS haalt een volkomen gelijkaardig geval aan, van een meisje van 14 jaren.

§ 29.

Vele Schrijvers hebben breed uitgeweid over den aard en hoedanigheid van den etter of de vochten, welke bij deze gelegenheid worden voorgebragt.

Over het algemeen kan men dezelve tot vier foorten bepalen, tot de eerste foort behoort eene *plastische lympa*, welke van zoodanigen taaijen en kleverigen aard is, dat dezelve, zoo als ik mij hiervan door eigene ondervinding overtuigd heb, even als vele andere Heelkundigen, nimmer door de panboor kan ontlast worden.

Tot het tweede foort behoort het weiachtig vocht. Dit wordt, wanneer het afgescheiden is, meestal in alle hersenhouten gevonden, kan dus evenmin door de panboor ontlast worden.

Tot het derde, etterstoffen, van verschillende kleuren en hoedanigheden, naar dat de schors- of mergachtige zelfstandigheid in verettering is.

Tot de vierde, bloedstortingen, die echter steeds in eene zeer geringe hoeveelheid bij deze verzwering plaats grijpen. Deze vochten kunnen even min, in dit geval, door de panboor ontlast worden, tenzij mischien in zeldzame geval.

vallen, wanneer men toevallig en hoogst gelukkig, juist die plaats bereikte, waar de etter of vochtverzameling plaats heeft. Doch wij vragen aan alle praktische heilkundigen of het bijna niet aan het onmogelijke grenst, om de plaats van deze etter of vochtverzameling met eenige zekerheid te bepalen.

Om nu verder over de physische of scheikundige hoedanigheden der voortgebragte stoffen uit te wijden, achten wij overbodig, wijl deze niet anders, in ons geval, dan voortbrengfels der ontsteking zijn, en dezelve niet dan op tweederlei wijze schadelijke uitwerkselen kunnen voortbrengen, namelijk, door drukking, of knaging, wanneer zij scherp zijn. Hier vloeit dus oogenschiijnlijk uit voort, dat het eenigst middel om het leven van den lijder te behouden, welke met dergelijke verzweringen behebt is, bestaat, om deze afscheidingen voor te komen, door de oplossing van de ontsteking te bevorderen; wijl eensdeels de hoedanigheid van de *plastischer lympha* niet toelaat om ontlast te kunnen worden, en anderdeels de andere vochten zoodanig diep in de holten der hersenen doordringen, dat men dezelve nimmer door middel van de panboor zal kunnen bereiken, alhoewel de vermetelheid van sommige Heilkundigen verre gaande is; en dan zou nog de vraag zijn, als men

zelfs hier in slaagde, of de door deze kunstbewerking aangebrachte prikkel, de ontsteking niet zoude verergeren, en gevolgelijk de dood nog verhaasten.

§ 30.

De geschiedenis der heilkunde levert ons insgelijks vele voorbeelden op, in dewelke de mergachtige zelfstandigheid der hersenen onmiddelijk is beledigd geweest, zonder dat dit eenen onmiddelijken dood ten gevolge heeft gehad, en de lijdens deze belediging nog jaren overleefd hebben, zoo als onder andere de Pijper van SCHMUKKER, welke nog *zeventien jaren* heeft geleefd, na eene dergelijke belediging ondergaan te hebben, en de hufaar van den zelfden Schrijver, welke eveneens nog *vier maanden*, na eenen pistoolkogel in de zelfstandigheid bekomen te hebben, geleefd heeft, alsmede de boerenknecht, waarvan Dokter WEIDINGER VAN GRASSAU ons de waarneming mededeelt, en waarvan wij reeds meermalen gesproken hebben, bij wien men, na *verscheidene jaren* te voren eene belediging aan het hoofd gekregen te hebben, drie beensplinters, welke aan het *procesfus falciformis* vastgegroeid waren, op het turkszadel vond liggen. En ofschoon men over
het

het algemeen waarneemt, dat die beleedigingen, welke de zelfstandigheid, waarvan wij spreken, hebben getroffen, even als de kleine hersenen eenen spoedige dood veroorzaken, zoo bewijzen ons evenwel deze voorbeelden, dat dezelve voor langzame ontaarding en of slepende ziekten vatbaar zijn, of anders dat in sommige gevallen de terugwerking, of reactie van deze zelfstandigheid of deelen, op bekomene beleedigingen niet spoedig plaats heeft.

NEGENDE HOOFDSTUK.

Zakelijk overzicht van het verhandelde in de voorgaande hoofdstukken.

§. 31.

Op gezag der meest beroemde Ontleed- en Natuurkundigen, meenen wij aangetoond te hebben, 1°. dat de wijze natuur, die deelen, welke men mede als de edelsten der dierlijke werktuiging mag aanzien, met een zeshoudig beschutstel (*) van gevoellooze deelen omgeven heeft;

(*) Het panvlies, de hersenpan, het harde hersenvlies, het spinnewebsvlies, het vaatrijk hersenvlies, en de schorsachtige zelfstandigheid der hersenen.

heeft; 2°. dat, blijkens de medegedeelde ziektekundige waarnemingen, die zelfde deelen voor langzame ontaarding en slepende ontstekingen eene bijzondere eigenschap hebben; 3°. dat de ziekten van het panvlies en hersenpan door zich zelven geene doodelijke toevallen kunnen veroorzaken, maar dat zij eerst dit resultaat opleveren, wanneer die van het panvlies zich, of door medelijdenheid aan het harde hersenvlies mededeelen, of dat anders door de vernieling van het eerstgenoemde vlies, een ziektenstaat van de beenderen van den hersenpan veroorzaakt wordt; 4°. dat de beledigingen, welke deze laatste deelen hebben aangedaan, en derzelver ziektenstaat hebben voortgebracht, even als wanneer dit plaats heeft door vernieling van het panvlies, dan eerst doodelijke toevallen kunnen teweeg brengen, wanneer door uitstorting van vochten het harde hersenvlies ontstoken wordt, waar dan uit voortvloeit: dat de inwendige gevolgen in vele gevallen zich eerst na eenen buitengewonen langen tijd moeten openbaren, aangezien derzelver eigene gevoelloosheid en die van het harde hersenvlies, waarvan zij in dit geval de ontsteking moeten veroorzaken; 5°. dat er waarnemingen bestaan, welke ons oogenfchijnlijk aantoonen, dat de mergachtige zelfstandigheid der hersenen kan beledigd worden, zonder

der dat de dood hier een noodzakelijk gevolg van is, even als dat deze zelfstandigheid ziekten voorbeelden aanbiedt, welke buitengewoon langzaam in derzelver loop waren.

TIENDE HOOFDSTUK.

Oorzaken, waarom de uitbarsting der toevallen zoo lang vertraagd wordt, na bekomene hoofdwonden.

§. 32.

Wij zeggen dus, en zoo wij meenen op goede gronden, ter beantwoording van onze voorgestelde vraag, dat de oorzaken, waarom de uitbarsting der toevallen na bekomene hoofdwonden zoo lang vertraagd worden, toegeschreven moeten worden, 1°. aan de volkomene gevoelloosheid voor alle werktuigelijke en scheikundige prikkels (*), welke het panvlies, de hersenpan, her-

(*) Het eerste uitwerksel eener hoofdbeleediging is natuurlijkerwijze eene werktuigelijke prikkel, de afscheidene vochten, wanneer zij scherp worden, eene

hersenvliezen en de schorsachtige zelfstandigheid der hersenen bezitten, 2°. dat de beleedigingen van het panvlies en hersenpan, door zich zelve niet doodelijk zijn, want dat zij eerst een zoodanige uitkomst geven, als zij derzelver ziekten aan het harde hersenvlies, op de manier als wij hierboven daarvoor opgaven, hebben medegedeeld.

3°. Dat, wat de mergachtige zelfstandigheid der hersenen aanbetreft, wij de bedoelde oorzaken toeschrijven aan de mergachtige of weeke hoedanigheid van deze zelfstandigheid, als ook daaraan, dat dezelve minder rijkelijk met bloedvaten voorzien is, wijl zij uit hoofde van deze twee omstandigheden minder terug werkt op de bekomene beleedigingen en ook uit dien hoofde voor langzame ontaarding en slepende ontstekingen, vatbaar schijnt te zijn.

Wij moeten hier nu nog bijvoegen, dat het langer of korter wegblijven der bedoelde toeval-

scheikundige. Hoe scherp zouden deze vochten niet moeten zijn, om met het zwavelzuur en de bijtende kracht van den helschen steen, gelijkgesteld te kunnen worden? Men weet immers, dat deze deelen voor de bijtende eigenschap van deze zelfstandigheden ongevoelig zijn. Hoe minder krachtig moet dan nog niet de werking van de uitgestorte vochten op die deelen wezen?

vallen, in het algemeen moet worden toegeschreven aan het verschil in ouderdom, sekse, temperamenten, klimaten, aan de meerdere of mindere prikkelbaarheid van het gestel, de levenswijze en gewoonten der lijdens, den staat van de werktuigen der spijsverteering (*), aan den onderscheidenen aard van de beleedigingen, en van die deelen, welke bijzonder zijn beleefd geworden. Ook moeten wij hier nog eens herhalen, dat het eene algemeene aangenomene ziektekundige waarheid is, dat naarmate een deel gevoeliger is, hetzelfde ligter in ontsteking geraakt, en deszelfs ziekten over het algemeen sneller van loop en heviger van aard zijn, zoodat hier noodwendig uit moet voortvloeijen, dat de ziekten van die deelen, welke wij beschreven hebben,

(*) Niets is inderdaad belangrijker, dan om dezen staat niet alleen bij alle hoofdwonden, maar bij alle ziekten van het hoofd, nauwkeuriglijk gade te slaan; wijl men hierdoor in vele gevallen de uitbarsting der toevallen zal kunnen voorkomen, zoo als wij, handelende over de voorbehoedende behandeling, nader zullen aantonen. Echter zal men, volgens ons gevoelen, dezen staat nimmer als oorzaak, waarom de uitbarsting der toevallen zoo lang vertraagd wordt, gelijk hier de vraag is, kunnen beschouwen, maar wel als eene aanleidende oorzaak, waarom die uitbarsting kan plaats grijpen.

ben, en waarvan wij de gevoelloosheid hebben aangetoond, langzaam in derzelver loop en van eenen veel minder hevigen aard moeten zijn, en, hetgeen, volgens ons inzien, de stempel op onze meening drukt, is dat er menigvuldige voorbeelden voorhanden zijn, dat de deelen, waarover wij gehandeld hebben, ten deele, hetzij bij natuurkundige proeven of bij heilkundige operatiën, of hetzij door zware beleedigingen, zonder buitengewone toevallen, ja! pijn te veroorzaken, kunnen weggenomen worden, of weggenomen zijn.

Hiermede hopen wij aan het verlangen van het Genootschap voldaan te hebben, en wij zullen thans die kenteekenen trachten op te sporen, welke ons eene nadere uitbarsting der toevallen aankondigen in de beantwoording der volgende vraag.

„Zijn er eenige kenteekenen, waaruit men het aanzijn dier toevallen, voor dat zij zich openbaren, met eenige waarschijnlijkheid zou kunnen voorspellen?

TWEEDE AFDEELING.

EERSTE HOOFDSTUK.

Onderzoek naar de kenteekenen, welke de ontsteking in het algemeen, en die van het hersengefiet in het bijzonder, voorstellen.

§ 33.

Elders hebben wij reeds gezegd, dat het uit de sporen, welke men na den dood bij die lijdens vindt, welke aan de gevolgen van onderscheidene hoofdwonden overleden zijn, volkomen blijkt, dat het uitwerksel van de beleedigen van het bekkeneel, de hersenvliezen en de hersenen, hoedanig derzelver aard ook zij, de ontsteking is, en dat, wanneer die ontsteking niet onmiddellijk plaats grijpt, er die ontstekingsachtige bloedophooping wordt geboren, in welke een groot aantal bloedvaten, die men gewoonlijk in den natuurlijken staat niet gewaar wordt,

wordt, opgespoten worden. Uit dezen buitengewonen toevloed van bloed, wordt dan die ontstekings geboren, welke door eenige Schrijvers met den naam van verborgene ontsteking (*inflammatio occulta*), en van anderen met die van slepende ontsteking (*inflammatio chronica*) is bestempeld geworden. Wij hebben insgelijks door menigvuldige ziektekundige waarnemingen doen zien, hoe langzaam deze ontsteking deszelfs tijdperken doorloopt, en het is dan, doordien deze slepende ontsteking in eene hevige overgaat, of dat dezelve eindelijk afscheidingen van onderscheidene vochten veroorzaakt, dat de lijders somtijds zoo plotselijk worden weggerukt. Van deze bedenkingen is het, dat wij zullen uitgaan om te onderzoeken, welke de voorlopende kenteecken der ontsteking in het algemeen, en van die des hersengestels in het bijzonder zijn.

§. 34.

Het is algemeen bekend, dat de ontsteking eene vermeerdering en verheffing van alle levenskrachten is, in het deel, hetwelk van dezelve de zitplaats is. Zij wordt gemeenlijk door pijn, roodheid, zwelling en vermeerderde hitte aangekondigt, en deze toestand gaat altijd met eene

eene bijzondere vermeerderde aandrang van bloed naar het onstoken deel vergezeld. Even eens weet men dat de ontwikkeling van dezen toestand trapsgewijze plaats grijpt, even als dat de levenswerkzaamheden in eenig deel kunnen vermeerderd zijn, zonder dat deze vermeerderde levenskracht juist daarom eene volkomene ontsteking daarstelt. Deze trapsgewijze ontwikkeling der ontsteking neemt men zoowel bij den hevigen, als bij den slependen of verborgen en waar. Het is echter deze laatste, welke bijzonder onzen aandacht verdient.

Er vloeit uit, hetgeen wij nu gezegd hebben, voort, dat de pijn, welke steeds een onafscheidbaar toeval der ontsteking is, door eenige andere aandoeningen moet worden vooraf gegaan, zoo als door eene vermeerderde prikkelbaarheid, verhoogd gevoel, jeuking, stekingen, onaangename aandoeningen, enz. De roodheid door eene meerdere opvulling van het haar-vatenstelsel, waarvan men de vaten in den gezonden staat nauwelijks kan ontdekken, totdat, door de verheffing van den ontstane prikkel, hetzelfde, benevens de andere vaten, geheel opgevuld wordt, en die gewone roodheid te weeg brengt, welke men in die gevallen waarneemt; de swelling door eene stramheid; de vermeerderde of bestaande hitte door een gevoel van

van warmte, enz. enz. Als wij deze verminderde toevallen der ontsteking op het hersengestel toepassen, moeten natuurlijk uit dezelve eenige kenteekenen geboren worden, aangezien deszelfs belangrijke verrigtingen, even als de invloed, welke hetzelfde op de voornaamste verrigtingen van het dierlijk huishouden uitoefent.

§ 35.

De pijn dan, gelijk wij gezegd hebben, is een der voornaamste toevallen van de ontsteking, dezelve wordt voorafgegaan door eene vermeerderde prikkelbaarheid, jeuking, prikkelingen, enz. enz. Uit dezen ontstaan prikkel wordt eensdeels een toevloed van vochten geboren: *ubi stimulus, ibi affluxus*, zegt HIPPOCRATES, en anderdeels door medelijdenheid de levenskracht, en *erethismus* in andere deelen opgewekt, zoodat in het eerste geval, door den vermeerderden aandrang van bloed in de hersenen, de navolgende toevallen ontstaan, als: eene zwaarte des hoofds, duizeligheid, drukkende hoofdpijn, flaperigheid, en somtijds, wanneer het *erethismus* van het hersengestel sterk vermeerderd is, slaaploosheid, het klinken en razen der ooren, roodheid van de oogen en van het aangezicht, enz.

Dok-

Dokter CALEB HILLIER PARRY zegt (1), „ Uit de ophooping van bloed in de hersenen ontstaat hoofdpijn, duizeligheid, slaaploosheid, gewone zenuwaandoeningen, de ontsteking der hersenen of van derzelver vliezen, enz. enz.

„ De roodheid van het aangezicht en van de oogen, het geruis en gefluit der ooren, kloppende pijn aan de slapen, of inwendig in het bekkeneel, doen een vermeerderden bloedaan-
drang in de hersenen kennen,” zegt Dokter ESQUIROL (2).

In het tweede geval, wanneer door den vermeerderden prikkel van het hersengestel, de levenskracht en *erethismus* in andere deelen wordt opgewekt, ontstaat er een vermeerderd gevoel, of eene roosachtige uitslag van de bekleedselen van het hoofd, somtijds worden die van het voorhoofd zamengesrokken (3), roodheid van het aangezicht, eene sterkere opvulling van de vaten van het bind- en hard oogenvlies, waartoe tevens bijdraagt de opvulling van de vaten der her-

(1) *Elements of Pathology, and Therapeutics, etc.* London 1815.

(2) *Dictionnaire de sciences medicales. Tom. XXX.* p. 466.

(3) HIPPOCRATES zegt: „*Quod si praeterea frons contrahatur phreniticum.*” *Coac. praenot. Lib. II. Cap. 5. Cent. 4.*

herfenen , en de daaruit voortvloeiende terugdrijving van het bloed in de takken der uitwendige vaten des hoofds. Vervolgens eene meerdere gevoeligheid van de oogen aan de lichtstralen, en van de ooren aan het geluid, beangstigheid, aandoenlijkheid van het zenuwgestel, wallingen, brakingen, een versnelde en krampachtige pols, enz. enz.

HEVIN zegt: „ wanneer het harde hersenvlies , ten gevolge van den staat van *erethismus* van het panvlies aangedaan wordt, worden de oogen en het aangezicht zeer rood.”

Wij hebben reeds elders gezegt, dat deze werking wederkeerig was, dat namelijk de staat van *erethismus* van het hard hersenvlies, insgelijks die van het panvlies, kan veroorzaken.

Thans zullen wij onderzoeken , welke kentee-kenen eene aanstaande of beginnende ontsteking van het panvlies en hersenpan voorspellen, en zoo vervolgens die van den ontsteking der hersenvliezen en de schorsachtige zelfstandigheid der herfenen, enz.

TWEEDE HOOFDSTUK.

*Over de kenteekenen, welke eene aanstaande
ontsteking van het panvlies voorspellen.*

§. 36.

Daar wij nu weten, dat de ontsteking eene vermeerderde levenskracht daarstelt in het deel, hetwelk door dezelve is aangetast, en dat deze vermeerderde levenskracht trapsgewijze toeneemt, eer de ontsteking volkomen genaamd kan worden, zoo vloeit hieruit voort, en wordt ook dagelijks door de ondervinding waargenomen, dat eene beginnende ontsteking van het panvlies de navolgende toevallen moet aanbieden, als: eene vermeerderde, of verhoogde gevoelheid van de bekleedselen des hoofds, welke bij de aanraking pijnlijk zijn, eene knagende uitwendige hoofdpijn, welke zich tusschenpoozend over het geheele hoofd doet gevoelen, en steeds bijzonder in verband staat met de plaats der beleediging. Naarmate dat nu deze vermeerderde levensverrigtingen meer en meer verhoogd

worden, en tot den volkomen ontstekingsstaat naderen, vertoont er zich zeer dikwijls eenen roosachtigen uitslag over het hoofd, welke zich over de oogleden, het voor- en achterhoofd uitstrekt, en wanneer deze ontsteking eene chronische hoedanigheid aanneemt, bestaat er bijna altijd eene aanhoudende, doch niet altijd even sterke hoofdpijn, welke voor het menigvuldigst met eenen puistachtigen uitslag over het geheele hoofd vergezeld gaat, en men neemt van tijd tot tijd eenige plaatsen op het hoofd waar, welke bijzonder pijnlijk bij de aanraking zijn.

Dit zijn dan de toevallen en verschijnselen, welke ons den ziektenstaat van het panvlies aankondigen, zoodat men bij tijds die middelen zal kunnen aanwenden, welke ons de Genees- en Heelkunde aan de hand geeft, om voor te komen, dat deze ziektestaat van het panvlies niet door medelijdenheid op het harde hersenvlies worde overgebracht, of dat door dezelve de beenderen van het bekken aangerast worden.

DERDE HOOFDSTUK.

*Over de kenteekenen, welke eenen ziekte-
staat van den hersenpan aankondigen.*

§ 37.

De verschijnselen en toevallen, welke ons eenen ziektestaat van de hersenpan aankondigen, ten gevolge van bekomene hoofdwonden, is eene gestadige knagende vaste uitwendige hoofdpijn, zonder dat bij de drukking op de pijnlijke plaats (tenzij er eene wonde bestaat) de pijn vermeerderd wordt. Over het algemeen bieden de uitwendige bekleedselen van het hoofd geene verhoogde gevoeligheid aan, tenzij wanneer door de ontsteking het been reeds zoodanig ontaard is, dat het panvlies hierdoor wordt aangedaan, en alsdan neemt men, even als bij alle andere gelegenheden van ziekten der beenderen, waar, dat er zich eene plaats op het hoofd voordoet, welke opzwelt, pijnlijk en met eenige gaatjes doorboord wordt, waaruit eene *sanieuse* etter vloeit. Ongelukkig voor den

lijder baant zich deze etter niet altijd eenen weg naar buiten, maar wordt somtijds op het harde hersenvlies uitgestort, waardoor de ontsteking van dit vlies kan veroorzaakt worden. In het volgende hoofdstuk zullen wij die kenteekenen opsporen, welke ons dezen toestand voorspellen.

VIERDE HOOFDSTUK.

Over de kenteekenen, welke eene beginnende ontsteking van het harde hersenvlies voorspellen.

§. 38.

Dat het vlies, waarover wij thans handelen, tot de peesvliezen behoort, zullen wij onze lezers niet behoeven te herinneren, en wij zullen dan, als zoodanig, deszelfs hoedanigheden in aanmerking nemen. BICHAT (*) zegt: „De medelijdende werking van de eerste klasse, die namelijk, waardoor bij gelegenheid van de prikkeling van een deel, de gevoeligheid zich in een ander ontwikkelt, is aanmer-
„ke-

(*) *Traité des membranes*, p. 156. et sqq.

„kelijk bij de peesvliezen.” Deze Schrijver haalt hiervan voorbeelden aan, en vervolgt:
 „Men vindt ook in de vezelvliezen de medelijdenheid van de derde klasfe, waarbij door
 „de prikkeling (*irritation*) van een deel de levenskracht van een ander aanmerkelijke veranderingen ondergaat, hetzij dat dezelve vermeerderd, of hetzij dat dezelve vermindert. 1°.
 „Het harde hersenvlies ontstoken zijnde, openbaart zich de ontsteking, welke steeds met een overmaat van krachten vergezeld gaat, op het panvlies, en dikwijls op het harde oogenvlies, enz.

Wanneer wij nu de medelijdenheid (*sympathie*) van deze vliezen in het algemeen, en van het harde hersenvlies in het bijzonder in aanmerking nemen, zal het ons niet vreemd voorkomen, dat men uitwendig eenige teekenen ontdekke, welke de vermeerderde levensverrigtingen, of eene beginnende ontsteking van ons onderhavig vlies aantoonen, zoo als bij voorbeeld: eene vermeerderde gevoeligheid van de bekleedselen des hoofds door den staat van *erethismus* van het panvlies, even als eene grootere gevoeligheid van de oogen aan het licht, en van de ooren aan het geluid, de roodheid der oogen, en van het aangezicht, enz.

§. 39.

De Ouden waren van gevoelen, dat dit vlies aan alle zenuwen een omkleedsel gaf, en de oorsprong was van alle vliezen der dierlijke bewerktuiging. Doch men weet thans in hoeverre men zich hieraan te houden hebbe, en door meer naauwkeurige ontleedkundige onderzoekingen, dat dit vlies slechts aan de zenuwen een bekleedsel geeft, tot door de gaten en spleten van het bekkeneel, alwaar hetzelfde de zenuwen verlaat en zich met het beenvlies vereenigt, hetwelk uitwendig de beenderen bekleedt, gelijk LUDWIG en andere Ontleedkundigen hebben aangetoond, en wij zelve door onze eigene nasporingen ondervonden hebben. Het verlengsel van dit vlies door den spleet van het wiggebeen vermengt zich volkomen met het beenvlies. Het harde oogenvlies staat insgelijks in verband met een verlengsel van het harde hersenvlies, hetwelk hetzelfde aan de gezichtszenuwen geeft, en vereenigt zich ook met het beenvlies der oogholte; en wel het voornaamste van alle verlengfels is het omkleedsel van het verlengde en rugmerg. De onderlinge medelijdenheid van het panvlies met het harde hersenvlies en omgekeerd hebben wij reeds door onderscheidene voorbeelden doen zien.

Bij dit alles moeten wij nu nog voegen, dat door het harde hersenvlies alle boezems der hersenen worden daargesteld, dat gevolglijk deszelfs ziekelijke aandoeningen eene wanorde in den loop en ontvangst van het bloed in dezelve kan veroorzaken, waardoor eensdeels de vrije bloedomloop in de hersenen wordt belemmert, of gestoord, en anderdeels eene terugdrijving van het bloed naar de uitwendige vaten van het hoofd veroorzaakt, en dus kan bijdragen tot de roodheid der oogen en van het aangezicht, even als door den minder vrijen bloedomloop in de hersenen tot het veroorzaken van hoofdpijn, enz.

Wij vinden verscheidene voorbeelden, in welke de ziekten van dit vlies derzelver schadelijke uitwerkselen op de boezems hebben uitgeoefend. Zoo verhaalt WILLIS (1), dat hij onderscheidene malen zoodanig de verdikking en aaneengroeiing van ons onderhavig vlies bij de *sinus longitudinalis* met de andere vliezen waargenomen heeft, dat het hem toefcheen, dat hierdoor de ontvangst van het bloed in die boezem belet werd.

PORTAL (2), die bij de lijkopening van de Koningin Gemalin van LODEWIJK de XV

te.

(1) *Pathologia cerebri.*

(2) *Amat. medic. Tom. IV. p. 29.*

tegenwoordig was, zag de *sinus longitudinalis* geheel verstopt en in deszelfs geheele uitgestrektheid verbeend. Deze Koningin was gedurende verscheidene jaren aan eene wrede hoofdpijn ten prooi geweest.

MORGAGNI (1) heeft insgelijks menigvuldige malen onderscheidene veranderingen der boezems van ons vlies, door ziekten veroorzaakt zijnde, waargenomen.

Ziektekundige waarnemingen, even als natuurkundige bespiegelingen, doen ons dan zien, dat de ziektestaat van dit vlies onderscheidene aandoeningen moet veroorzaken, zoo als onder anderen: eene vermeerderde gevoeligheid van het panvlies (2), en gevolglijk van de uitwendige bekleedfelen des hoofds, of eene roosachtige uitslag op hetzelfde, roodheid van de oogen en van het aangezicht, hoofdpijn, eene versnelde ademhaling, enz.

(1) *De sed. et causf. morb. Lib. II.*

(2) De Baron BOYER zegt: Men kan van den staat van het panvlies, ten naasten bij, die van het harde hersenvlies afleiden; *Traité des maladies Chirurgicales, et les operations, etc.*

V I J F D E H O O F D S T U K .

Over de kenteekenen, waaruit men eene aanstaande ontsteking van het spinnewebsvlies zal kunnen voorspellen.

§ 40.

Indien wij dit vlies, hetwelk, gelijk bekend is, tot de weivliezen behoort, uit een natuurkundig oog beschouwen, zullen wij spoedig overtuigd worden, dat de vermeerdering van deszelfs prikkelbaarheid en levenseigenschappen, welke noodwendig de ontsteking moeten vooraf gaan en vergezellen, toevallen moet te weeg brengen, welke den praktischen Genees- en Heelkundigen niet zullen ontsnappen. Bij voorbeeld: dit vlies, een weivlies zijnde, heeft natuurlijkerwijze die verrigtingen te vervullen, welke aan deze vliezen eigen zijn, zoo als de afscheiding van eenen weiachtigen waasfem, even als het borst- en buikvlies, ten einde de zachtheid dier deelen te onderhouden, de aaneengroeijingen te beletten, en de wrijvingen, welke door de bewegingen der hersenen veroorzaakt worden, niet hinderlijk te doen zijn.

Deze weiachtige waasfem moet wederom door de opflurpende vaten opgenomen worden, doch

door den ziektestaat van ons onderhavig vlies en de ziekelijke wijziging, welke deszelfs vaten ondergaan, is of deze afscheiding vermeerderd (*), of er wordt dadelijk vocht afgescheiden, zoodat eensdeels door de verhoogde levensverrigtingen en anderdeels door de drukking, welke deze vermeerderde afscheiding van vocht op de hersenen verwekt, hoofdpijn, duizeligheden, koorts-aandoeningen, enz. moeten ontstaan: en als wij hier dan nog de groote medelijdenheid van dit vlies bijvoegen, even als deszelfs verlengfelen, bij voorbeeld, dat, hetwelk door hetzelfde aan het verlengde- en ruggemerg gegeven wordt, is er geen twijfel aan, dat er onderscheidene verschijnselen en aandoeningen in het dierlijk huishouden worden veroorzaakt, zoo als bij voorbeeld, eene bovenmatige gevoeligheid van de oogen aan het licht, en van de ooren aan het geluid, roodheid van het aangezicht, en het wit der oogen, geraas der ooren, koorts- en zenuwaandoeningen, enz.

Bij

(*) Men weet, dat men aan dezen staat der vaten de oorzaak van den *hydrocephalus* toeschrijft, even als die van alle waterzuchten in het algemeen, gelijk zulks in de laatste jaren door alle engelsche Geneeskundigen eenparig aangenomen is, en niet zoo zeer aan de verminderde werking der opslurpende vaten.

„ Bij de ontsteking der hersenvliezen,” zegt
 „ BICHAT (*), „ waarbij het spinnewebsvlies
 „ geprikkeld wordt, nemen wij eene boven-
 „ matige gevoeligheid van de oogen en van
 „ de ooren waar, enz.”

Daar men echter in ons geval dezen gevorderden ziektestaat niet moet veronderstellen, zoo vloeit hier evenwel genoegzaam uit voort, dat eene mindere ziektestaat van ons vlies de genoemde verschijnselen in zekere mate moet te-
 weeg brengen.

ZESDE HOOFDSTUK.

*Over de kenteekenen, welke eene aanstaande
 ontsteking van het dunne of vaatrijk her-
 senvlies voorspellen.*

§ 41.

Dit vlies van een celachtig weeffel zijnde, bevat eene groote menigte vaten, welke het bloed aanvoeren, ter voeding van de hersenzelfstandigheden en afscheiding van het zenuwvocht,
 om

(*) *Op. cit.* pag. 127.

om de levenskracht der opgenoemde deelen te onderhouden. Uit een ontleedkundig oogpunt beschouwd, zal ons dit buiten alle bedenking voorkomen, bij voorbeeld, de halfronden, de onderscheidene kwabben, de kleine hersenen, het verlengde merg, enz. worden door dit vlies onderling in verband gebragt. Eerst geeft hetzelfde algemeene omkleedsels, vervolgens gedeeltelijke, welke tot de kleinste en fijnste deelen der hersenen doordringen en tevens eene menigte vaten aanvoeren, en ook mede de *plexus choroïdeus* daarstellen. Voorzeker heeft de natuur, door deze gesteldheid en aanvoering van een zoo groot getal bloedvaten, hare wijze oogmerken. Zij dienen zeer waarschijnlijk, om deze edele deelen te voeden en derzelver levenskracht te onderhouden, door aanvoering en afscheiding van daartoe geschikte vochten.

Men kan dus hieruit eveneens afleiden, dat eene slepende aandoening of ziekte van dit vlies, in deszelfs verrigtingen, aanmerkelijke wanorde moet veroorzaken, waaruit dus onderscheidene zenuwaandoeningen, als eene versnelde en krampachtige pols, hoofdpijn, vermeerderde prikkelbaarheid en aandoenelijkheid van het geheele zenuwgestel, enz. moeten ontstaan.

Het is te begrijpen, dat ik hier slechts alleen van de lichtste toevallen spreek, wijl ik maar alleen

leen eene ligte aandoening van dit vlies veronderstelt, om hieruit eene beginnende ongesteldheid van hetzelfde te voorspellen. Wij moeten hier nog bijvoegen, dat het vaatrijk oogenvlies door de meeste ontleedkundigen, voor een vervolg van ons onderhavig vlies wordt gehouden, zoodat uit deszelfs ziekten, door medelijdenheid, natuurlijkerwijze eene vermeerderde prikkelbaarheid van het bovengenoemd oogvlies te weeg moet gebragt worden, waardoor dan ook eene vermeerderde gevoeligheid van de oogen aan het licht geboren wordt, even als scheel en dubbeld zien, enz.

Eveneens kan ook door het omkleedfel, hetwelk de zenuwen van dit vlies ontvangen, en welk omkleedfel door medelijdenheid het vaatrijk vlies geprikkeld wordt, deze toestand eenigzins aan de zenuwen medegedeeld worden, waaruit onderscheidene zenuwtoevallen kunnen voortvloeijen.

BOERHAAVE zegt (*), „ wanneer er eene ontsteking in de omkleedfelen der zenuwen ontstaat, veroorzaakt dezelve door eene drukking van die geheele zenuw te verwekken, voor eenigen tijd eene verlamming, welke drukking natuurlijkerwijze door de vermeerderde ophooping van

(*) *De morbis nervorum*, pag. 700.

van bloed en spanning van die deelen wordt veroorzaakt."

Daar nu dit omkleedsel der zenuwen de vaten ook aanvoert, uit welker bloed het zenuwvocht wordt afgescheiden, waardoor de voeding en levenskracht der zenuwen wordt onderhouden, zoo kan men hier eveneens uit afleiden, dat de verrigtingen van de vaten van hetzelfde moeten gestoord worden, en gevolglijk bijdragen tot de verschijnselen en toevallen, welke wij reeds opgegeven hebben, alsmede tot het verwekken van walgingen en brakingen, ongesteldheden, welke men bijna standvastig bij de ziekten van het hersengestel waarneemt.

Z E V E N D E H O O F D S T U K .

Over de kenteekenen, welke eene beginnende ontsteking van de graauwe zelfstandigheid der hersenen aankondigen.

§ 42.

Onderscheidene lijkopeningen en ziektegeschiedenissen, hebben ons doen zien, dat deze zelfstandigheid voor eene slepende ontsteking en ont-aarding ten uitersten vatbaar is, en dat deszelfs ziek.

ziekten zeer lang kunnen bestaan, eer zij den lijder noodlottig worden. Deze zelfstandigheid is de weekste van alle vaste deelen des dierlijken *organismus*; dezelve kwam RUISCH (1) als geheel uit vaten zamengesteld voor, in tegenoverstelling van MARCELLUS MALPHIGI (2), welke van gevoelen was, dat dezelve geheel uit klieren bestond. Volgens ALBINUS (3) bestaat dezelve uit eene groote hoeveelheid bloedvaten, tusfchen dewelke zich eene geringe hoeveelheid van een graauwe zelfstandigheid bevindt, welke de kern en de eigene hoedanigheid (karakter) van dit gedeelte der hersenen daarftelt.

Ontwifpelbaar heeft dezelve, ten opzichte der mergachtige zelfstandigheid, belangrijke verrigtingen te vervullen, en wij gelooven met BOERHAAVE (4) en vele andere Ontleedkundigen, dat de mergachtige zelfstandigheid een voortbrengfel der graauwe is. Daar men nu weet, dat, bij eene beginnende ontfteking van eenig deel, deszelfs levensverrigtingen vermeerderd zijn, zoo vloeit hier gevolgtijk wederom uit voort, dat

(1) *Thesaurus Anatom.* VI. 10. 38, IX. 6.

(2) *De cortic. cerebr. pag. 1. De viscerum structura*, pag. 78.

(3) *Annotation. academic.* I. 51.

(4) *Institutiones rei medicae*, § 237.

dat deze toestand der graauwe zelfstandigheid in zekere mate aan de mergachtige moet worden medegedeeld, of dat deszelfs hoedanigheden veranderingen moeten ondergaan, waaruit onderscheidene zenuw- en krampaandoeningen, meerdere of mindere zware hoofdpijnen, stuipen, verschillende wanorden in de verrigtingen van de organen der spijsverteering, eene kramp- en zenuwachtige pols; enz. ontstaan moeten.

„ Wanneer de hersenen, zegt de Hoogleeraar IJPEIJ (*), eene algemeene prikkeling ondergaan, volgen er oogenblikkelijk stuipen. Men neme steeds in acht, dat wij altijd eenen verminderden staat van eenen dergelijken prikkel veronderstellen.

§ 43.

De ziektegeschiedenissen van dezen toestand der hersenen openbaren ons overigens de navolgende toevallen, als: hoofdpijn, welke weken, maanden en jaren kan duren, eene zekere afgematheid, roodheid van het aangezicht en oogen, eene groote gevoeligheid van deze laatste aan het licht, en van de ooren aan het geluid, ruisching en geraas in dezelve, walgingen,

(*) Handleiding tot de Physiologie, enz. bladz. 126.

gen, braken, duizeligheden, pijn in armen en beenen, vonken voor het gezicht, scheel en dubbelzien, vochtige of tranende ooggen slaaploosheid, stuipachtige bewegingen, koortsaandoeningen als huiveringen, en eene versnelde pols, welke door eene vermeerderde hette der huid gevolgd worden, en hoe meer deze staat tot de volkomene ontsteking nadert, worden de toevallen heviger en er ontstaan stuipen, slaapzucht hevige koortsen, ijling, verlamming, toevallen van beroerte, verwijding, en onbeweeglijkheid der oogappels enz. Soms wordt bij deze lijdens eene bewonderingswaardige verandering in de pols waargenomen, eenige malen is dezelve langzaam, begint dan eensklaps te rijzen, en wordt sneller zoo dat men soms 200 slagen in een minuut waargenomen heeft (1) wordt kort daarop weder even zoo langzaam, als dezelve te voren was, en zoo vervolgens.

In het begin van deze ongesteldheden zijn de toevallen zoo gering, en hebben inschenpozend plaats, zoodat de lijdens dikwijls geene Genees- noch Heelkundigen raadplegen, en van den tijd beter.

(1) ABERCROMBIE, *on Chronic inflammation of the Brain etc.*

beterfchap afwachten, waardoor zij veelal eene prooi van hunne eigene zorgeloosheid worden, en dan eerst de hulp der Geneeskunde inroepen, wanneer de ziekte boven het bereik der kunst is. Deze toestand van het herfengeftel is bijzonder de aandacht der praktifche Geneeskundigen waardig; want hoe ligt, zal men de oorfprong der bovenaangehaalde toevallen, en verfchijselen aan eene verzwakking van het zenuwgeftel toefchrijven, gevolgljk prikkelende zenuwmiddelen toedienen, te meer daar men in den tegenwoordigen tijd zoo fterk de zucht om te verfterken bezit, en alles aan zwakte toefchrijft, ondanks dat men in de laafte jaren van de verkeerdheid van deze handelwijze menigvuldige malen overtuigd is geworden, wjl men zeer menigvuldig bij de lijkopening van hen, die aan zoogenaamde zenuwkoortfen overleden waren, duidelijke fporen eener plaats gehad hebbende ontfteking waarnam.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

Over de kenteekenen waaruit men eene beginnende ontsteking van het hersengestel in het algemeen zal kunnen voorspellen.

§. 43.

De navolgende toevallen en verschijnselen meenen wij als zoodanig op ontleed- en natuurkundige gronden te kunnen opgeven. Als zwaare te des hoofds: duizeligheid, hoofdpijn, slaperigheid, vermeerderde gevoeligheid van het panylies en van de uitwendige bekleedselen des hoofds, of eene roosachtige uitslag van dezelve en van het aangezicht, opvulling van de vaten van het bind- en harde oogenvlies, of volkomene roodheid van de oogen, het klinken en razen der ooren, sterke gevoeligheid van de oogen aan het licht, en van de ooren aan het geluid, eene krampachtigheid, en vermeerderde aandoenelijkheid van het geheele zenuwgestel, eene krampachtige versnelde, en dikwijls onregelmatige pols, walgingen, braken, slaapeloosheid, zekere beangstigheid, meerdere of mindere koorts aandoeningen enz. enz.

Thans zullen wij zien dat deze verschijnselen en toevallen niet minder op ziektekundige gronden gevestigd zijn, en wij zullen tevens omtrent leze. voorspellende kenteekens, de geruigenis van eenige Schrijvers inroepen.

NEG ENDE HOOFDSTUK

Gezegden van schrijvers, en ziektekundige waarneming welke het bestaan onzer opgegevene kenteekenen bevestigen, en aantoonen.

§ 44.

JOSEPH QUARIN (*) zegt: Dewijl de hersenontsteking als zij reeds tegenwoordig is zeer moeilijk genezen wordt, moet men die teekenen naauwkeurig beschouwen welke dezelve voorspellen; zoo als slaaploosheid, en ongerusten slaap, roode oogen, hevige hoofdpijn, met een gevoel van groote hette en klopping. enz.

De ontsteking van de hersenen, en hersenvliezen,

(*) Verhandeling over de ontsteking ziekten, vertaling van Dokter Fallot pag. 10. s'Hage 1780.

vliezen, wordt gekenschetst door eene plaatselijke pijn, die haar meer en meer uitstrekt, door eenen versnelden en krampachtigen pols, eenen staat van slaapzucht, en benaauwdheid, door eene groote gevoeligheid van de oogen aan de lichtstralen, enz. Vinden wij in de *dictionnaire des Sciences Medicales* (1).

In een ander werk (2) staat het navolgende.

De voorboden van eene hersenontsteeking, zijn groote hitte, onlijdelijke hoofdpijnen, rood aangezicht, en roode oogen. PINEL (3) geeft als voorlopende kenteekenen van de ontsteeking der hersenvliezen de navolgende verschijnselen op. De zieke gevoeld eenige walgingen, dorst, slaaploosheid, is in eenen staat van benaauwdheid, en algemeene ongesteldheid; vervolgens, ontstaat er eene doffe hoofdpijn, huiveringen, rillingen over het geheele ligchaam enz. De bekleedselen van het hoofd zwellen op, en worden pijnlijk bij de aanraking, er ontstaat zomtijds eene roosachtige uitslag van het aangezicht,

(1) *Tome. IV.*

(2) *Kurtze Beschreibung, und Heilungsart der Krankheiten, welche am öfsten in dem Feldlager beobachtet werden Wien 1758.*

(3) *Nosographie Philophique etc. tom. II pag. 314. et sqq.*

zigt, de vaten van het bindvlies zijn meer als gewoonlijk opgespoten. enz. enz.

MAXIMILIAAN STOLL (1) de volgende: Eene inwendige hevige ontstekingachtige hoofdpijn, de roodheid van de oogen, en van het aangezigt, onrustige slaap. enz.

HAARTMAN (2) even eens de navolgende tekenen, Ongeruste slaap, droomen, slaaploosheid, hoofdpijn, walgingen, het klinken en ruizen der ooren, duizeligheid, prikkeling in de neus, roodheid der oogen. enz.

HEVIN (3) zegt: dat de roodheid van de oogen en van het aangezigt, na bekomen hoofdwonden gevaar aankondigt.

HORN (4) sprekende van die gevallen waar het scharlaken gif, eene ontsteking der hersenen veroorzaakt zegt. „ De kenmerken, welke reeds vroeg verdachtig waren, waren slaapzucht, vermeerdering der oog ontstekingen, het glinsteren der oogen, de onbeweeglijkheid van den oogappel, toenemende hitte der huid, snelheid, hardheid, en kleinheid der pols, troebelheid, en roodheid van het water. enz.

Ro-

(1) *Aphorismi de Cognosc. et curand febris;* pag 13.

(2) *Disfert. de encephalitis diagnos.* Abo 1802.

(3) *Op Citat.*

(4) *Archir fur etc.* zie *Geneeskundige Waarnemingen van de Hoogleeraar Thomassen a Thuesink.*

ROBERT THOMAS of SALISBURY (1) en JOHN HOWSHIP (2) namen ook als voorloopende kenteekenen eener aanstaande hersenontsteeking, de navolgende toevallen waar, als hoofdpijn, roodheid van de oogen, en van het aangezicht, puistachtige uitslag van de bekleedfeilen van het hoofd, walgingen, brakingen, enz.

Deze laatste schrijver maakt ons inzonderheid indachtig op de hoofdpijn, en toont door menigvuldige leerzame gevallen, het gevaar aan, waarin zich die lijdens bevinden, bij wien men dit toeval verwaarloost, voornamelijk wanneer deze pijn met eene benaauwdheid van geest (*mental anxietij*) vergezeld gaat, nadien hij bij deze lijdens, na den dood onloochenbare bewijzen van eene plaats gehad hebbende ontsteeking der hersenen vond, zoo als de uitstorting van weiachtige vochten, de aaneengroeiing van alle hersenvliezen met de schortsachtige zelfstandheid der hersenen; enz.

Inderdaad kan de hoofdpijn, als een standvastig kenteeken der aandoeningen van het hersengestel aangemerkt worden. Menigvuldige ziek-

te

(1) *Modern Practice of Phisic. etc. Chap. 1 London 1816.*

(2) *Practical observations in surgerij and Morbid. Anatomij. etc.*

te kundige waarnemingen bevestigen dit, en men kan na de hevigheid der hoofdpijn, ten naasten bij het minder, of meerder gevaar voor zeggen, in hetwelk zich de lijder bevindt en, de nabijheid van de uitbarsting der toevallen (1).

Ook wordt door vele schrijvers, welke afzonderlijk over hoofdpijn gehandeld hebben, dit toeval, wanneer het zelve met eenige hardnekkigheid blijft bestaan, aan de eigendommelijke ongesteldheid, of ziekte van het hersengestel in het algemeen toegeschreven; gelijker wijze hebben steeds alle Praktische Genees- en Heelkundigen dit toeval met de bovengenoemde ziekten naar mate derzelver hevigheid zien vergezellen, en sterker zijn, het is daarom, dat ook vele raden om voorzigtig te handelen, in deze gevallen, dewijl de hoofdpijn als dan eene op handen zijnde meerdere hevige ziekte van de hersenvliezen, of hersenen aanduidt, zodanigen zijn:

ROLFINK (2) die insgelijk in een werkje
over

(1) Men zie hier omtrent, de waarnemingen, welke wij, bij de beschrijving van ieder deel in het bijzonder, door hetwelk de hersenen omvat zijn gegeven hebben. blad. 32 tot 81.

(2) WERNER ROLFINK. *ordo, et method, medic. special. Commentat cognos. et curand dolor capit. 4. Jenae 1671.*

over de ziekten van het hoofd, het welk hij in 1653 uitgegeven heeft, de hoofdpijn in de bovengenoemde omstandigheden, als een gevaar aanduidend toeval beschrijft met betrekking tot de eigendommelijke aandoeningen van de hersenvliezen, en hersenen.

MEIBOOM (1) geeft omtrent dit toeval ook vele uitgezochte waarnemingen, en beschrijft de toevallen die hij zelve ondervonden heeft.

Vele andere Schrijvers hebben insgelijks de hoofdpijn als een voorlopend kenteeken der hersen aandoeningen waargenomen, waarvan de voornaamste zijn. JAN BOHN (2) PAULI (3) STAHL (4) HOFMANN (5) NICOLAI (6) PLOUQUET (7) STUKKENS (8) en vele anderen.

ROBIN (9) heeft dit toeval negen- en twintig

(1) HENRIKUS MEIBOOM. *De cephalalgia Desf.* in 4 Helmst. 1612.

(2) *de Cephalalgia desfert 4° Lepfiae* 1696.

(3) *de dolore Capitis desf. Lepfiae.*

(4) *de Cephalalgia etc Halae*.

(5) *de dolore Cephalico Halae* 1731.

(6) *de diversis doloris Capitis Jenae* 1763.

(7) *Cephalalg. Meth. natur. accomod. Tubingae* 1787.

(8) *de dolore capitis. disfert. Prd. M. van der Belen Lovani* 1787.

(9) *Memoires de l'Academ. R. de Chirurgie.*

tig jaren zien duren, bij eenen man; welke dertig jaren te vooren, eene gekneusde wond aan het hoofd bekomen had, en daar na van eenen zwamachtigen uitwas aan het harde hersenvlies was aangetast geworden.

De pijper van SMUKKER, waarvan wij reeds onderscheide malen gesproken hebben, die zeventien jaren na het bekomen zijner wonde, aan de gevolgen overleed, ondervond sedert verscheidene jaren, aanvallen van hoofdpijn en duizeligheid, wanneer deze toevallen toenamen, werden zij spoedig door zwaardere opgevolgd. Zoo bekwam hij op den 8sten Mei 1774 eenen aanval van duizeligheid, en hoofdpijn met verloren eetlust. Den 31sten werd hij door eenen aanval van beroerte aangetast, waarvan hij in korten tijd genezen werd, en het gasthuis verliet. Op den 18de Junij daaropvolgende kwam de hoofdpijn terug, de pols was vol, de hoofdpijn bleef onveranderlijk voortduren en de lijder had gedurig trek tot slapen, doch beantwoorde alle vragen verstandig. Den 7de Julij verviel hij in eenen volkomene slaapzucht, en stierf den 11de dier maand. In dit geval duide de hoofdpijn, en duizeligheid steeds een naderend gevaar aan.

PINEL (1) en DUCROT (2) verhalen gevallen, waarin de lijderezen twee, en drie maanden door hoofdpijn zijn aangetast geweest, eer zich de zware toevallen volkomen openbaarden, even als door hartkloppingen, moeilijke spijsverteeringen walgingen, enz.

Een man (3) welke eerstijds een val van het paard gedaan had, beklagde zich gedurende drie jaren over eene hevige hoofdpijn, werd bedlegerig, en stierf negen maanden daarna in stuipen.

COELEN (4) en ANSIEAUX-FILS (5) maken ook melding van hoofdwonden, waar het gevaar eenige tijd voor de uitbarsting der toevallen door hoofdpijn was aangekondigd geworden, ook werd dit door MORAND (6) bij eenen soldaat waargenomen.

POTT (7) en CHARLES HASTINGS (8) halen

(1) *Nosographie philosophique.*

(2) *Essai sur la Cephalite ou inflammation du Cerveau.* Desf: Paris.

(3) *Recueil des Ephémérides Germaniques.*

(4) *De distinct laesion, quoad. lethali etc.* pag. 17.

(5) *Clinique Chirurgicale* pag. 45.

(6) *Opusculs de Chirurgie.*

(7) Heelkundige werken.

(8) *London Medical repository* vol VI. pag. 37.

halen ook voorbeelden aan, waar de uitbarsting der toevallen, gedurende verscheidene dagen, en in een geval drie jaren door hoofdpijn, roos, uitflag van het aangezicht, duizeligheid enzv., waren voorafgegaan.

De Geneeskundige waar ROBERT CAMELL (1) van spreekt bevond zich in het zelfde geval, en was, voor dat hij zware toevallen ondervond, gedurende bijna twee jaren van hoofd en maagpijnen, walgingen, brakingen benaauwdheden enz. aangetast geweest.

Nog vinden wij een voorbeeld (2) van eenen lijder, welke eene hoofdwond bekomen had, en gedurende vier weken redelijk welvarende was, en in den vijfde week van duizeligheid, en hoofdpijn werd aangetast, en eenige tijd daarna in stuipen stierf.

De boereknecht, waarvan Dokter WEIDINGER de waarneming mededeeld (3), werd toen hij zijn wond aan het hoofd bekwam door toevallen aangetast, welke spoedig verdwenen, zoo dat deze lijder oogenschijnlijk genezen scheen.

Doch verscheiden jaren daarna, op den 22ste.
Octo.

(1) *ibid.*

(2) *Micell. Natur. Curios. Centur 9. et 10 pag. 262.*

(3) *Medicinisches Chirurgical. Zeitung* reeds aangehaald.

October 1815, werd hij door hevige koude, en afwisselende hette, met hoofdpijn en duizeligheid aangedaan, gebruikte hiervoor gedurende vier weken huismiddelen, en verrigte zijnen gewonen arbeid. Den 20ste November beklagde hij zich, van alle avonden, om 6 uren, van afgematheid, suizing der ooren, en zwaarte des hoofds aangetast te worden. De pols was bij deze aanvallen snel, gedurende het *paroxysmus* klaagde de zieken over afgematheid, zwaarte des hoofds, en gebrek aan eetlust. Nadat hij eenige *digestiva*, afleidende, en pijnstillende middelen gebruikt had, verbeterde deze toevallen zoodanig, dat hij reeds op eene volkome beterfchap hoopte. Doch den 8ste December werd hij door een plotselijk braken, bewustloosheid, enz. aangetast, de vaten van het hardooogenvlies, waren als met bloed opgepropt, en de lijder stierf zes- en dertig uren daarna in verlamming.

SMUKKER (1) spreekt van eenen oppaser van het gasthuis, welke met zijn hoofd tegen de hoek van het slot eener deur gevallen was waarbij hij zijn bewustzijn verloor, hetwelk hij echter spoedig terugkreeg, de 5den dag klaagde hij

(1) Heelkundige Mengelschriften, 2de deel, 7de Waarneming.

hij over eene drukkende hoofdpijn, de 6den vertoonde zich de koorts, die tot den 9den aanhield, en den 12den klaagde de zieke over geen ongemakken meer. Doch op den 15de vertoonde zich de roos aan de linkerzijde van het aangezicht met eene koortfigen pols. Den volgenden dag nam de roos het geheele aangezicht in, de lijder klaagde tevens over een stekende hoofdpijn, waarna zich verscheidene zware toevallen opdeden. Doch deze lijder werd door eene geschikte behandeling genezen.

In deze laatste waarneming zien wij een voorbeeld hoe de roos van het aangezicht, en een koortfige pols, de aannadering van meer zware toevallen aankondigden, en wij zien tevens dat er als dan nog mogelijkheid van redding bestaat, want deze lijder werd genezen.

De toevallen welken ook bijzonder onze aandacht verdienen, zijn walgingen, en brakingen; er bestaan bijna geene hoofdwonden welke van eenigbelang zijn, of zij zijn van deze twee toevallen even als van een bitteren mond, en vervuiling der eerste wegen vergezeld, gelijk ook dikwijls door aandoeningen der lever, voornamelijk zoo als vele heilkundigen willen, wanneer er bij de verwonding van het hoofd eene val-

of

of hersenschudding enz. (1), heeft plaats gehad.

SMUKER spreekt nog van een' lijder, welke eene hoofdwonde bekomen had, en die tot den 15den dag volkomen wel was, doch toen van hoofdpijn, walgingen, bittere smaak, enz. aangetast werd, en den 19den daaropvolgende door koorts, stuipen, en andere zware toevallen, zoo dat hij hierdoor omkwam.

In het HIPPOCRATES magazijn (2) vindt men de waarneming van een vijftig jarigen man, welke den 10 Julij 1818 uit het bed opstaande eenen val op het aangezicht deed, zoo dat hij buiten kennis bleef leggen, had tevens bij die gelegenheid eene verwonding aan de neus, en kneuzing aan den regter wang, en oog bekomen. s' Anderen daags bevond zich de lijder geheel wel, doch had s' morgens te vooren na het aanleggen van het verband, gebraakt, zondags morgen, 3de dag na den val, klaagde hij over eenen bitteren smaak, en weinig eetlust, en had sedert zijnen val geene ontlasting gehad, hij werd nog dien

(1) Daar het onzen taak thans niet is, om over de gevolgen welken de Hoofdwonden in het algemeen na zich kunnen slepen, te handelen, even min als over de denkwijzen van de schrijvers daaromtrent; zoo zullen wij dien aangaande in geen onderzoek treden.

(2) 4de Deel 3de stuk, bladz. 1.

dien zelfden avond zeer ongesteld, klaagde over hevige hoofdpijn, en sterke benaauwdheid, met eene bijzondere beangstigheid voor eenen naderenden dood. De 13de Julij was de lijder zeer neerslagtig, had geweldige hoofdpijn, en weinig, en onrustig geslapen. De roos was bij de belediging van het aangezicht zeer toegenomen, zonder echter levendig te zijn. S'avonds was de lijder zeer verslommert, en was razende, zijne oogen stonden zeer verwilderd, zijn spraak was verward, de roosachtige zwelling vermeerderd, en rooder, het wit der oogen was roosachtig ontstoken. De pols klein, snel en hard.

De 14de bleef zijn spraak verward, de pols was weder opgezet, en de zwelling van het aangezicht had sterk toegenomen, en scheen zich roosachtig over het geheele hoofd te verspreiden.

Des avonds bij de verheffing der koorts was alles verslommert, de pols was klein, zonder hard te zijn, en was tevens zeer snel. De 15de was dezelve zeer klein, sidderende, en onregelmatig en de zieke klaagde over drukking in het hoofd, de roosachtige ontsteking scheen stil te staan, werd meer paarskleurig en begon een zuchtig voorkomen te krijgen. De 16de Julij was de lijder des nachts iets rustiger geweest doch alle anderen verschijnselen bleven voortduren, zijn
uit.

uitzigt was minder verwildert, de huid ontspannen, was echter bij voortdaring ijlend, en wild, de pols onregelmatig, en klein, doch minder snel, 's avonds had de lijder eene zachte uitwaseming.

Den 17de was de lijder aanmerkelijk beter, beklagde zich nog over hoofdpijn, de pols was geregelder, doch zeer klein, zenuwachtig, en zwak, tegen den avond was de hoofdpijn toegenomen.

Den 18de was de hoofdpijn geheel geweken, en de zieke had het gebruik zijner verstandelijke vermogens terug bekomen.

Den 19, 20, 21, geene aandoening van het hoofd.

Den 22, 23, 24, toenemende beterschap, en den 2de Augustus was de lijder geheel hersteld.

In deze waarneming zien wij ten klaarsten, dat de bittere smaak, de braking, hoofdpijn, roodheid van het aangezicht, en van het wit der oogen, eene krampachtige, en snelle pols, steeds het toenemen, of verergeren der toevallen vooraf gingen, en vergezelden, dat de stilstand dezer verschijnselen den 15de dadelijk beterschap aankondigde, en dat deze toevallen afnemende, de zware toevallen gelijker wijze in evenredigheid verminderden, dat dadelijk na het

achterblijven van de hoofdpijn en andere toevallen, het gebruik der verstandelijke vermogens terug kwam.

Verders wijzen wij onze lezers, naar de onderscheidene ziekte geschiedenissen, welke wij reeds mede gedeeld hebben, om den langzamen loop van de ongesteldheden der hersen-vliezen, en hersenen in het algemeen aan te toonen, waarbij wij verscheidene voorbeelden vinden, in de welken de bovengenoemde kenteekenen gedurende maanden en somtijds jaren, hebben plaats gehad, eer zij voor den lijder nootlottig wierden.

De kenteekenen, welke wij nu reeds gedeeltelijk opgegeven hebben, schijnen ons voldoende te zijn, om in veele gevallen, zoo niet in allen, indien men bijtijds geraadpleegt wordt wel te verstaan, het aanzijn der toevallen te kunnen voorspellen, eer dat hevigere zich openbaren.

Wij willen echter niet beweren, dat eenige van deze kenteekenen, niet even eens als toevallen van onderscheidene andere ziekten, en ongesteldheden optreden.

Doch wanneer men hier bij het navolgende in aanmerking neemt, zal men, volgens ons denkbeeld, zelden mistaften met betrekking tot het voorzeggen van het bestaan der toevallen, welke
men

men te vreezen heeft. Dat is namelijk 1° dat de lijder eene wond, of belediging aan het hoofd heeft, of gehad heeft, of een val op hetzelfde heeft gedaan, het zij kort of lang te voren, als deze verschijnselen zich vertoonen. 2° Dat de lijder oogenfchijnlijk aan geene andere ziekte laboreerd, en in dit geval verdienen deze kenteekenen, met betrekking tot ons geval toch allen aandacht. 3° Dat de staat der eerste wegen voldoende is, en er geene vervuiling noch van de maag, noch darmkanaal plaats heeft. 4° Dat in dit geval, na de zuivering van de eerste wegen, eenige, of alle deze toevallen blijven aanhouden, zoo als bijzonder de hoofdpijn, ruisfing der ooren, duizeligheid, meerdere gevoeligheid van de oogen en voor het licht, enz. in welke gevallen als dan met regt deze verschijnselen, als eigendommelijke toevallen van de aandoeningen van het hersengeftel kunnen aangemerkt worden.

TIENDE HOOFDSTUK.

Kort overzicht van het verhandelde in de beantwoording van deze vraag, benevens de kenteekenen, welke het aanzijn der toevallen voorstellen.

§. 45.

Wij hebben eerstelijk gezegd, dat de toevallen, welke in deze prijsvraag bedoeld worden, uit eene ontsteking van de hersenen of van derzelve vliezen oorspronkelijk, derhalve van eenen ontstekingachtigen aard zijn.

2° Dat de ontsteking eene vermeerderde, en verhoogde levenskracht in het deel is, hetwelk door dezelve aangedaan wordt.

3° Dat deze toeneming der levenskracht traps wijze plaats grijpt, en verschillende graden doorloopt; eer dat hieruit de ontsteking volkomen geboren wordt.

4° Dat gevolglijk het leven, in alle deelen, kan vermeerderd zijn, zonder dat daarom de ontsteking volmaakt plaats heeft, of ontwikkeld is.

5° Dat de pijn, de roodheid, zwelling, hitte, door eene vermeerderde prikkelbaarheid, jeuking, steking, onaangenaam gevoel, enz. de roodheid

heid door eene meerdere opvulling der bloedvaten, de zwelling door stramheid en ligte spanning, de hette door een gevoel van warmte enz. enz, vooraf gegaan wordt.

6° Dat alzoo door den vermeerderden prikkel, welke bij deze gelegenheid in de hersenen ontstaan is, eenen toevloed van vochten wordt geboren, waar door eene bloed-ophoping in die deelen plaats grijpt, zoo dat hier door eene zwaarte, en drukking in het hoofd, hoofdpijn, duizeligheid, ruisfen der ooren, droomen, ongeruste, of snorkende slaap, roodheid van het aangezicht, en opvulling van de vaten der oogvliesen veroorzaakt wordt.

7° Dat eveneens door deze opvulling van de vaten der hersenen, eene terugdrijving van het bloed, na de uitwendige vaten wordt te weeg gebracht, zoodat hierdoor de roodheid van het aangezicht, en oogen gelijkerwijze wordt bevordert.

8° Dat gelijkerwijze door de betrekking van de hersenen met al de zenuwen der dierlijke bewerktuiging hetzij, onmiddelijk of door verbindingen, even als door de verlengfels welke de zenuwen van het vaatrijk hersenvlies ontvangen, deze organen moeten geprikkeld worden, waardoor noodwendig eene verhoogde werkkraft van de-

zelve geboren wordt, zoodat hieruit ontstaan, eene bijzonderen aandoenlijkheid van het zenuwgestel, een krampachtige, en versnelde pols, beangstheid, bevingen, rillingen, walgingen, somtijds brakingen, ligte zenuwaandoeningen, dergelijke aanvallen van koorts; enz; enz.

Wij hebben vervolgens de getuigenissen van eenige schrijvers aangehaald, welke de, door ons opgegevene kentekenen gelijkewijze als voorboden eener ophanden zijnde ontstekings van de hersenen, of van derzelver vliezen hebben waargenomen. Daarna onderscheidene waarnemingen medegedeeld, in dewelken wij deze kentekenen, de zware toevallen hebben zien voorafgaan, verzellen en wanneer deze verschijnselen verminderen, de zware toevallen onmiddellijk daarna in evenredigheid afnemen.

Zoodat wij op ontleed- natuur- en ziektekundige gronden, de navolgende kentekenen opgeven, waaruit men het aanzijn dier toevallen, voor dat zij zich openbaren, met eenige waarschijnlijkheid zal kunnen voorspellen. Zoodanig zijn: eene zwaarte, en drukking in het hoofd duizeligheid, hoofdpijn, bitteren smaak, walgingen, ruisfing, en geraas in de ooren, vermeerderde gevoeligheid van de oogen voor het licht, en van de ooren voor het geluid, sterkere opvul-

opvulling van de vaten der oogvliezen, of volkomene roodheid derzelven, namelijk het harde oog- en bindvlies, roodheid, of roosachtige aandoeningen van het aangezicht, en van de uitwendige bekleedfelen des hoofds, die gelijktijdig ziekelijk gevoelig zijn, slaaploosheid, ook wel slaapzucht, ongeruste slaap, zware droomen, eene krampachtige en versnelde pols, ligte koortsaandoeningen, groote aandoenlijkheid van het zenuwgestel. Soms tijds ligte zenuwaandoeningen, prikkelingen in de neus, zekere beangstheid, en benaauwdheid enz. Wanneer deze toevallen verergeren, ontstaan er scheelzien, dubbelzien, stuipaandoeningen, vermeerdering van koorts, die zeer hevig wordt, bewust- en spraakloosheid, peeshuppeling en toevallen van beroerte, verlammingen, slaapzucht, gevoelloosheid, enz.

Thans is het onze taak, daar wij de kenteekenen welke het aanzijn dier toevallen voorspellen, op eene voldoende wijze meenen aangewezen te hebben, tot de beantwoording der volgende vraag overtegaan.

„ Zoo dit mogelijk ware, welke geneesmiddelen zouden dan, als voorbehoedenden, zoo in- als uitwendig kunnen gegeven worden? ”

DERDE AFDEELING

EERSTE HOOFDSTUK.

*Algemeene beschouwing van de verschillende voor-
behoedmiddelen, welke ter voorkoming van
het laat uitbarsten der toevallen nabe-
komene hoofdwonden, in aanmerking
komen.*

§ 46.

Bij alle beledigingen, of wonden van het hoofd welke slechts van eenig belang zijn, worden twee soorten van voorbehoed middelen gevorderd, namelijk Heel- en Geneeskundige. Ten opzichte der eerste zullen wij alleen aanmerken: dat de heilkundige werken hieromtrent weinig, of niets te verlangen overlaten, en het gevolglijk nutteloos zoude zijn, hier omslagtig te herhalen, dat alle hoofdwonden, altijd wanneer dezelve van belang zijn, behoorlijk moeten verwijd, en gezuivert worden; dat in die gevallen, waarin het panylies ten gevolge dezer beledigingen, ziekelijk aangedaan wordt, men deze ongesteldheid door eene insnijding tot op het been toe, en eene verdere gepaste heilkundige behan-

behandeling moet bestrijden ; ten einde hierdoor voor te komen , dat eensdeels de beenderen van de hersenpan niet aangedaan worden , en anderdeels om te beletten , dat de ziekte staat van het panvlies niet door medelijdenheid aan het harde hersenvlies wordt medegedeeld , waarvan wij de mogelijkheid uit eenige medegedeelde waarnemingen duidelijk gezien hebben. Het is gelijkerwijze bekend dat in die gevallen , waarin men duidelijk bewijzen eens plaats hebbend beenbederf van de hersenpan ontdekt , dit gedeelte door middel van de panboor enzv , moet weggenomen worden , en het is in deze omstandigheid alleen dat men volgens ons gevoelen , eenig nut van dit Heelkundig instrument ter voorkoming van de latere uitbarsting der toevallen , na bekomen hoofdwonden zal kunnen trekken.

De tweede soort van voorbehoedmiddelen moet dan gezocht worden , in die genen , welke ons de Geneeskunde , eigenlijk gezegt , aanbied , en wij zijn het daarin volkomen eens met de edele bestuurderen des Genootschaps , dat in dezen de voornaamste hulp moet gevonden worden , dit is dan ook het gevoelen van de meest beroemde Heelkundigen , gelijk wij in de volgende §. zullen zien , en zulks word ons nog duidelijker , indien wij hierbij in aanmerking nemen ,

dat men menigvuldige malen het late uitbarsten der toevallen waarneemt; nadat de uitwendige wond of ten naaften bij, genezen is, of voor het minst geen enkel verontrustend toeval, of verschijnsel meer aanbied, even als ook somtijds na die hoofdbeledigingen, waarbij de uiterlijke wond zelve van weinig, of geen belang is geweest: waar dus uit voortvloeit, dat eene inwendige veroorzaakte belediging van die deelen, welke de hersenen middelijk of onmiddelijk omvatten, of wel van die organen zelve, de ware oorzaak van het later uitbarsten der toevallen is. Trouwens dit meenen wij reeds op eene voldoende wijze aangetoond te hebben.

TWEEDE HOOFDSTUK

Over de voorbehoedmiddelen, derzelve aard, en wijze van toediening, welke ter voorkoming van zwaarder toevallen ten gevolge van hoofdwonden, in het algemeen dienen aangewend te worden.

§ 47.

Uit den aard van de kenteekenen, en uit het hetgeene wij reeds gezegd hebben, waaruit men het

het aanzijn der toevallen, voor dat zij zich openbaren, met eenige waarschijnlijkheid zal kunnen voorspellen, blijkt oogenschijnlijk: dat wij hier met eene opkomende, of reeds werkelijk bestaande slepende ontsteking te doen hebben, zoo vloeit hier natuurlijk uit voort 1° dat alle voorbehoedende behandeling in de ontsteking weerende moet gezocht worden, 2° dat, aangezien hier juist de edelste deelen van het menschelijk ligchaam, of die ten minsten, welke met dezelve in een zeer naauw verband staan, bedriegt, of aangetast worden, men even eens van die middelen moet gebruik maken welke de afleidende geneeswijze ons als de krachtigsten aan de hand geeft. 3° dat men door eene gepaste behandeling, en levensregel alle oorzaken moet wegnemen, of verhoeden, welke in andere deelen des ligchaams bestaande, of plaats grijpende, eenen middellijken, of onmiddellijken invloed op het hersengestel uitoeffenen, en in hetzelfde eenen vermeerderden prikkel, en gevolglijk eenen aandrang van bloed te weeg brengen. Het is uit dien hoofde, dat men voornamelijk te letten hebbe; op de betrekking welke er tuschen de maag, lever en verdere organen der spijsverteering, en wederkerig bestaat. Welke betrekking, door alle Genees- en Heelkundigen van alle tijden, en alle volkeren

volkeren reeds waargenomen is. Deze sterke invloed van den maag op het hersengestel; heeft bij sommige schrijvers de buitensporigste denkbeelden doen ontstaan.

Wie kent dien aangaande de begrippen van eenen van HELMONT (1) en andere schrijvers van dien tijd niet, RAHN (2) heeft dezen invloed in een klaar daglicht gesteld, en door onderscheiden voorbeelden bevestigt, MOLL (3) geeft ons ten dien opzichte, geene mindere bewijzen.

BALEMANN (4) doet ons insgelijks de invloed der buksingewanden op het hoofd kennen.

En wie heeft dat niet dikwijls bij zich zelve ondervonden; immers eene meer dan gewone maaltijd veroorzaakt niet zelden eene vermeerderde aandrang van bloed in het hersengestel, en daar uit voortvloeiende, zwaarte des hoofds, duizeligheid, en slaperigheid, enz. Gelijkerwijze heeft men ten alle tijden opgemerkt, en ondervonden, dat in dit geval, alle werkzaamheden
van

(1) *Ignota action. regiminis. enz.*

(2) *De miro inter viscer. abdom, et capit commercio enz.*

(3) MOLL, *de Apoplexia biliosa. Goeting 1780.*

(4) *De cephalalgia imprimisque illa, quae consensualis ex abdomine est enz. enz.*

van de zielsvermogens moeilijker, en dikwijls ongeschikt waren, ter beraming van doordachte ontwerpen, en dat integendeel bij eene ledige maag, de geestvermogens eene hoogere kracht verkrijgen.

Treffende voorbeelden van deze betrekking, en terugwerking van den maag, en verdere organen der spijsverteering op hoofdwonden, vinden wij in de werken van den beroemden SMUKKER, zoo als in de heilkundige waarnemingen (1) de 18de, 20ste, 24ste, en 26ste waarneming. In zijne heilkundige mengelschriften vinden wij insgelijks voorbeelden, waar wij de toevallen na eene overlading der maag, aanmerkelijk zien verergeren (2) en in een geval schrijft deze Geneeskundige het verergeren der toevallen, aan eene verstopping toe, aan de welke den lijder zedert vier dagen ten prooije was, terwijl deze toevallen na een gift feidlitzer zout bedaarden en de lijder daarna van dezelve niet weder aangetast werd (3).

Het is dan om de hierbijgebragte redenen, dat men bij alle hoofdwonden, welke zelfs van weinig belang schijnen, eensdeels een streng diëet

(1) 1ste Deel.

(2) 3de Deel, 6de waarneming, bladz. 144.

(3) Idem 21ste Waarneming.

diët moet doen in acht nemen, en anderdeels gestadig na evenredigheid van de krachten, en het gestel van den lijder, door ontlast middelen openlijf houden, en door het toedienen van ligte bittere middelen, den goeden staat van de organen der spijsverteering trachten te onderhouden, ten einde door deze middelen 1° het verzamelen van stoffen in den maag, of darmkanaal voortekomen, of indien dezelve bestonden te ontlasten. 2° Om daar door alle terug werking van deze deelen op de hersenen voor te komen, of wegnemen, de aandrang van bloed na het hoofd te verminderen, en zelfs eene gestadige afleiding van hetzelfde daar te stellen.

In de tweede plaats, moet men den staat der pols in aanmerking nemen, en verdient dezelve de grootste aandacht, wijl de aderlating niet alleen een der krachtigste middelen is, om de reeds bestaande ontsteking te bestrijden, maar ook om dezelve voor te komen, en dat, deze aderlating na den staat van den pols moet geregelt worden. Bijna alle hoofdwonden welke van eenig belang zijn, vorderen voorzichtigheid s'halve deze kunstbewerking, ten zij deze verwondingen met een groot verlies van bloed waren vergezeld geweest. In dit geval, of wanneer de lijder zeer zwak is, en er echter een drift van bloed

naar

naar het hoofd bestaat, komen plaatselijke latingen in aanmerking, zoo als ook bloedzuigers aan de slapen, achter de ooren, koppen, de lating op de *vena jugularis*, even als het doen vloeijen van de maandstonden bij vrouwen, en van de aambeijen bij mannen, welke gewoonlijk met dezelven behebt zijn, door het plaatsen van bloedzuigers aan de scheede, of anus. Ter bevordering van de afleiding van het hoofd, kan men ook prikkelende voetbaden laten gebruiken. Na dat men de voorgeschrevene bloed ontlastingen bewerkt heeft, verdienen koude omslagen, dergelijke begieting, stortbaden, enz, onzen aandacht. Deze koude omslagen moeten zoo dikwijls ververscht worden, als zij derzelve koude verloren hebben, ten einde de veerkracht van de vaten van het hersengestel te versterken, en daar door alle ophoping of buitengewone aandrang van bloed, in dezelve te beletten.

In de vierde plaats verdienen kwikzilver bereidingen na het doen van algemeene, of plaatselijke latingen, en het daarstellen van openlijf, alle aandacht. Een ieder weet, hoeveel nut men in deze laatste tijden van het gebruik dezer bereidingen in onderscheide ontstekings ziekten heeft getrokken, en vooral bij die ontstekingen, waar-

over

over wij handelen , in welken afscheidingen van eene *plastische lympa*, meest altijd doodelijke gevolgen hebben , en tot voorkoming , van welke afscheiding het zoete kwik een bijzonder vermogen bezit , gelijk de ondervinding zulks in menigvuldige gevallen heeft doen zien (*); daar en boven is het zoete kwik , wanneer men hetzelve op de wijze hier boven omschreven toedient , een krachtig ontstekingsweeënd middel , bevordert de werking van de opslurpende vaten , en brengt tevens eene sterke afleiding van het hoofd te weeg , door de afscheidingen , en werkzaamheden van het darmkanaal te vermeerderen.

Vervolgens komen klisteeën , welke na omstandigheid minder of meerder prikkelend , of ontlastend moeten zijn , spaanschevliegen in de nek , aan de deijen , kuitzen enz : mostaard pappen aan de voeten , warme prikkelende of heete voetbaden , enz , enz. te pas.

Inwendig geve men verkoelende , en verfrischende dranken , uit planten zuren , salpeter , middel vlachtige zouten enz.

Nu zullen wij eens omtrent de voor behoedende

(*) Zie HUFELAND's Journal der Praktischen Heilkunde 2ft seite 155. 1818. — SANDER Hippocrates Magazijn. 4de Deel. 1ste stuk.

de behandeling en de gedachten van eenige Genees- en Heelkundigen mede deelen.

DERDE HOOFDSTUK.

Over de behandeling. welke door eenige Genees- en Heelkundigen ter voorkoming van zwaardere toevallen na bekomene Hoofdwonden wordt aangeprezen.

§. 48.

Opmerkenswaardig is dien aangaande het geen wij in het eerste deel van SMURKERS (1) heilkundige waarnemingen geboekt vinden. Nadat deze schrijver volgens de gewone wijze van behandeling der hoofdwonden de meeste zijner lijders verloren had , zag hij de noodzakelijkheid in , om eene andere geneeswijze uit te denken , en bevond dat koude omslagen ; en ijs op het hoofd goede gevolgen voort bragten , dewijl men nu niet altijd in de gelegenheid is , om dit laatste te bekomen , dacht hij die middelen uit , welke de meeste koude aanbrengen en deze eigenschap vondt hij

in

(1) Bladz. 72. tot 75.

in zijne naderhand zoo beroemd gewordenen *fomentatio frigida* (1). Doch laten wij dezen zoo met regt beroemden man eens zelve spreken.

„ Ik gebruikte „ zegt hij „, dit middel op de volgende wijze. Zoodra iemand in het Hospitaal kwam, het zij dat de wond uiterlijk van belang was, of niet, liet ik hem terstond het hoofdhaar afscheren, en de wond na behoren verwijderen en verbinden, vervolgens werd hij zestien oncen bloedgelaten, en dit werd na mate der omstandigheden, binnen den tijd van vier en twintig uren, twee, drie, of viermalen herhaald hoewel niet in zulk eene groote hoeveelheid, als de eerstemaal. Dus werd de pols doorgaans zachter, en de drift van het bloed na het hoofd minder. Eindelijk liet ik over het geheele hoofd, boven op hetverband eenen dikken in de genoemde *fomentatio frigida* gedoopten, en een weinig uitgedrukten lap leggen, die alle uren ververscht werd;

(1) Voorschrift van deze *fomentatio frigida*

R_x Aq. Commun. ℞ XL.

Acet. vini. ℞ iv.

Sal. Nitr. ℥ xvi.

Sal. Ammon. Cr. ℥ x.

M.

Om op een koude plaats te bewaren.

„ werd; over dit alles werd nog aangelegt het
 „ groote hoofddeksel (legrand couvre chef), in-
 „ wendig gaf men den lijder middelflachtige zou-
 „ ten, en men zette hem verflappende, en prik-
 „ kelende klisteren, ook gaf men hem om de
 „ eerste wegen te zuiveren, zachte buikzuive-
 „ rende middelen. Van deze middelen bediende
 „ men zich, zoo wel bij geringe hoofdwonden,
 „ als ook bij de zulken, in dewelken de been-
 „ deren waren ingedrukt; waar spleeten, breu-
 „ ken, met sterke schudding, en slaapzucht,
 „ verlamming, en andere toevallen tegenwoor-
 „ dig waren; ja! al moest de lijder zelfs getre-
 „ paneerd worden, bleef men echter dit middel
 „ gebruiken, tot aan de affchilvering, ja tot aan
 „ de volkomene genezing toe! Deze manier zegt
 „ de schrijver” had den besten uitflag, en
 „ overleden nu van die genen, welke aan zij-
 „ ne zorg waren toevertrouwd, en hoofdwon-
 „ den hadden, veel minder dan voordezen, en
 „ vooral niet aan zulke geringe wonden, als in
 „ de vorige waarnemingen beschreven waren.”

Andere schrijvers maken ons ook indachtig;
 om bij alle hoofdwonden, hoedanig derzelver aard
 ook zij, behoedzaam te handelen, zoo vinden
 wij bij

HEINRICH CALLISENS (1)" wenn die harte hirnhaat durch eine wunde mit verlust von substanz der diese haat bedeckende theile entblöst worden ist, so ist eine strenge vermeidung aller reizenden dinge, eine baldige, gelinde dem abflusf der säfte günstige verbindung, und der gebrauch eines milden digestiv mittels nothwendig. Verder zegt hij: „Überhaupt erfordern alle hiebwunde, welche in die substanz des knochens dringen, eine entzündungswidrige heilmethode, kalte aufschläge, gelindere laxiermittel, und das behutsamste diaetetische verhalten, damit gefährlichere zûfälle verhûtet werden." Het zelfde zegt deze schrijver op bladz. 649, 659. ten opzigte van alle andere hoofdwonden.

HEVIN leerd ook (2) dat men bij kwetsingen van het hoofd, waarbij eene vocht-uitstorting te vreezen is, altijd van herhaalde aderlatingen met nut kan gebruik maken; er zijn talrijke voorbeelden, zegt hij, van gewonden, die door dit eenige middel genezen zijn, offchoon zich reeds de zekerste kenteekenen van schudding, en vocht uitstorting openbaarden, indien het niet gelukt

(1) *Sijstem der neuern Wundarznejkunst. enz.*
I Th f. 656.

(2) *Pathologie, et Therapeutique. pag. 150 — 160.*

gelukt „ vervolgt hij ,” dat hierdoor de toevallen spoedig gestild worden, namelijk door deze aderlating, belet het ten minsten, dat dezelve niet vermeederen; de ontsteking zal minder zijn, de vaten minder opgevuld, en het uitgestorte vocht zal veel ligter kunnen opgenomen worden.

J. H. FISCHER (1) raadt om de ontsteking der hersenen, en van derzelver vliezen voortekomen, na bekomene hoofdbeleedigen, ruime aderlating op beide voeten, en stovingen met ijskoud water op het hoofd aan.

In de *Dictionnaire des sciences medicales* (2) vindt men het navolgende! „ Wanneer een val, of sterke slag op het hoofd, eene aanstaande hersenontsteking doet vreezen, moet men tot de lating, het zetten van koppen op het hoofd zijne toevlugt nemen, het hoofd met eene spaanschevlieg bedekken, of ijs op hetzelfde leggen.” Wij geloven, dat het bedekken van het hoofd met eene spaanschevlieg, gelijk eenige schrijvers willen, minder goed is, als aan den hals, nek, armen, dijen, kuitenz. want in het eerste geval komt het ons waarschijnlijk voor, dat door
deze

(1) *De Cerebri ejusque membr. inflam, et suppur. citat Goetting 1781.*

(2) *Tome IV. pag. 431.*

deze vernieuwde prikkel in de nabijheid der bedreigde deelen te verwekken, de reeds algemeene bestaande prikkeling van het hersengestel moet vermeerderd worden, en wel voornamelijk, wanneer de uitwendige bekleedfelen reeds zelven overprikkeld zijn, gelijk men dikwijls bij de aandoeningen der hersenvliezen waarneemt, te meer daar wij weten dat deze deelen wederkeerig op elkander werken. Doch in het tweede geval kunnen dezelve geschikte afleidende middelen zijn.

De voornaamste, en geschikste middelen om de neiging tot ontsteking voortekomen, zijn de aanwending van de koude, verkoelende dranken, aderlatingen, en ontlast middelen, zegt de beroemde CULLEN (1)

JOSEPH QUARIN (2) zegt. Het is uit de zogenoemde teekenen zie bladz 89 bewezen, dat er somtijds eenige zijn, welke eene aanstaande hersenontsteking voorspellen, dan is het noodig, dat men terstond die middelen in het werk stelle welke de drift van de vochten verminderen, en van het hoofd afleiden, gelijk aderlatingen, het aanzetten van bloedzuigers aan de slapen van het

(1) *Elemens de Medicine pratique* pag. 209 Tom I.

(2) Verhandeling over de ontsteking ziekten bladz 24

het hoofd, (tempora) en indien de speenaderen zwellen, aan den aars. Het hoofd moet geschoren worden, vervolgens water en azijn op het voorhoofd gelegd worden, en klisteren, voetbaden, zuurdeesfem aan de voeten in het werk gesteld worden. enz.

Wij zien dan ook uit deze voorbeelden dat deze schrijvers het meeste vertrouwen in die voorbehoedmiddelen stellen, welke ons de Geneeskunde aanbied, gelijk wij in het eerste hoofdstuk gezegd hebben.

VIERDE HOOFDSTUK.

Over de voorbehoedende behandeling, welke gevorderd wordt, wanneer de opgegevene kentekenen zich openbaren.

§. 49.

Wanneer na het bekomen van wonden, beledigingen, en kwerfingen aan het hoofd, van welken aard dezelve ook mogen zijn, de door ons opgegevene kentekenen zich vertoonen, zal men ter voorkoming van de verdere uitbarsting der toevallen tot de navolgende behandeling, en middelen zijne toevlugt nemen.

Men zal ten eersten tot de aderlating over-
 K 4 gaan,

gaan, het hoofd doen scheeren, het strengst diët inacht doen nemen, alle opwekkende dingen, en zielsaandoeningen vermijden, den lijder in eene zittende gestalte houden, voor zoo verre zulks mogelijk is, open lijf houden door zagte verkoelende buikzuiverende middelen, door ontlastende en prikkelende klisteren, het toedienen van verfrischende, en verkoelende dranken, uit plantenzuren, met middelslachte zouten salpeter, enzv. Ten tweede moet men alle bloedophoopingen of aandrang in de hersenen voorkomen, of beletten, door het doen van aderlatingen, hetzij algemeene, of plaatselijke, welke zoo dikwijls moeten herhaald worden als de pols zich verheft, of vol wordt, tot dat dezelve eenigzins zwak wordt, en blijft.

Wanneer bij eene algemeene zwakte eene dergelijke bloedophooping of aandrang in de hersenen blijft bestaan, bezige men bijzonderlijk de plaatselijke bloedontlastingen.

Doctor ESQUIROL zegt (1), „ wanneer er „ eene drift van bloed na het hoofd bestaat, „ moet men prikkelende voetbaden voorschrijven. Bloedzuigers achter de ooren en aan de

(1) *Dictionnaire des Sciences Medicales.* tom XXX p 466

„ de slapen , koppen op het hoofd , zijn de geschikte middelen tegen plaatselijke bloedophooping .” Wanneer algemeene , en plaatselijke latingen zijn bewerksstelligd geworden , omwinden men het hoofd met koude omslagen , of ijs , koude begietingen ; stortbaden , na omstandigheid en keuze : na deze algemeene , of plaatselijke bloedontlastingen en het daarstellen van openlijf , make men gebruik van kwikzilver bereidingen , en wel voornamelijk van het zoete kwik , ten einde door de vermeerderde werkzaamheid van het opslurpend- en afscheidendvatenstelsel , hetgeen door dit middel bewerkt wordt , de vocht opneming te bevorderen , dergelijke uitzweelingen voortekomen , in een woord om de oplossing der ontsteking te bespoedigen , en gelijktijdig door deszelfs werking op het darmkanaal eene afleiding te bewerken , door de afscheidingen van het laatste te verwekken .

Hierna , (om eene meerdere afleiding van het hersengestel daar te stellen , wanneer zulks nog mogt noodzakelijk zijn) komen in aanmerking bij vrouwen het verwekken der maandstonden , bij mannen de vloeijing der aambeijen , wanneer de laatste met dezelve behebt zijn , het leggen van spaansche vliegen aan den hals ,

nek, dijen, kuiten, mostaardpappen aan de voeten, prikkelende voetbaden, het zetten van meer prikkelende lavementen. enz.

Voor mannen schrijvende, wier alombekende ervarenheid en ondervinding in het vak der Genees- en Heelkundige wetenschappen over bekend is, achten wij het bijna onnoodig, om hier bijtevoegen, dat om de uitbarsting van meerdere zware toevallen te verhoeden naar omstandigheid, het gestel der lijders, de mindere of meerdere hevigheid, de gemelde kenteekenen zich vertoonen, deze voorgedragene middelen, en behandeling moeten toegediend of aangewend worden enz. Wij voegen hierbij dat met deze behandeling en middelen, tot dat deze kenteekenen en alle andere toevallen geheel geweken zijn, ja! tot de volkomene genezing toe, moet aangehouden worden.

In de beantwoording der volgende vraag zullen wij die middelen opgeven, welke op ondervinding gegrond, en met vrucht zijn aangewend geworden, wanneer men het uitbarsten van hevigere toevallen of niet heeft kunnen voorkomen, of dat dezelve onverwachts zijn uitgebarsten, dat is te zeggen, wanneer de ontsteking van de hersenen, of van denzelver vliezen zich met alle hare eigenschappen, en toevallen verklaart heeft

heeft. Dit hebben wij noodig geacht hierbij te voegen, omdat de middelen, welke wij zullen opgeven, door onderscheidene schrijvers aanbevolen, en met vrucht zijn aangewend geworden, hetzij of deze ontsteking door uitwendig aangebragt geweld, of uit andere oorzaken is ontstaan, dewijl het resultaat van deze onderscheidene oorzaken hetzelfde is, en eene gelijkaardige behandeling vorderen, met bijvoeging, in het eerste geval van die behandeling, en middelen, welke de Heelkunde voor de onderscheidene hoofdwonden, in het algemeen aan de hand geeft, wanneer dezelve in de termen eener heelkundige behandeling vallen, daaromtrent zenden wij dan onze lezers na die schrijvers, welke in het bijzonder over dit onderwerp gehandeld hebben en wij gaan tot de beantwoording van de volgende vraag over.

4°. *De ztekte in hare hevigheid daar zijnde, welke is de beste op ondervinding gegronde Geneeswijze, om met eenige vrucht voor den lijder werkzaam te kunnen zijn, in deze, altoos zeer moeilijke gevallen?*

VIERDE AFDEELING

EERSTE HOOFDSTUK

Over de behandeling welke gevorderd wordt, wanneer de ziekte in hare hevigheid daar is, dat is, wanneer de ontsteking der hersenen, of derzelve vliezen zich met alle deszelfs toevallen geopenbaard heeft.

§ 50.

Dat de ontsteking van de hersenen of van derzelve vliezen eene der meest gevaarlijke ziekten is, welke den mensch onder de menigvuldige kwalen, welke hem van zijne geboorte af, tot aan het einde zijns levens, als bestormen, kan aan geenen Genees- of Heelkundigen, welke de verrigtingen dezer edele deelen kent, onbewust zijn.

De schielijke loop van deze hevige ontsteking, en hare menigvuldige doodelijke uitgangen, heeft
maar

maar al te dikwijls de wanhoop der praktische Geneeskundigen uitgemaakt.

Zoo verhaalt PROSPER ALPINUS (1) een geval het welk na drie, of vier uren doodelijk werd.

STOLL zegt: (2) De hersenontsteking, is eene zeer hevige ziekte, is den 3^{den} 4^{den} of 7e dag doodelijk, zelden overschreid zij het getal van deze dagen.

HOMÉ (3) zegt: dat deze ziekte nog gevaarlijker bij mannen dan bij vrouwen is.

Het is om deze redenen, dat men na het bekomen van hoofdwonden, waar men de ontwikkeling eener dergelijke ontsteking zou kunnen vermoeden, alle krachtige voorzorg moet nemen, en voornamelijk wanneer wij de opgegevene kenrekenen zien plaats grijpen, onmiddellijk tot de voorgeschrevene voorbehoedende behandeling onze toevlucht nemen, om de uitbarsting dezer hevige ziekte voortekomen: wij leeren tevens uit deszelfs hevigheid, dat de middelen om dezelve, eenmaal uitgebarsten zijnde, te bestrijden, evenaardig moeten zijn, aan die opgenoemde hevig-

(1) *De medic. Aegiptior. pag 50.*

(2) *Aphorism. citat. pag 11.*

(3) *Princip. Medic. p. 103.*

hevigheid, dat is: dat dezelve zeer krachtig, en spoedig werkende moeten zijn.

Doch ondanks het zoo met regt geducht gevaar van deze ziekte, levert de Geschiedenis der Genees- en Heelkundigen, tot troost der menschheid, nog al verscheidene voorbeelden op, waar deze ziekte, hetzij door de geneeskracht der natuur, of door de tijdige aanwending eener gepaste behandeling een gelukkig einde heeft genomen. Hier van vinden wij een voorbeeld bij den vader der Geneeskunst. (1) HIPPOCRATES, in den zevenden zieken, welke den vierden dag van zijne ziekte door het verlies van eenige druppels bloed uit het regter, en den vijfden dag door eene neusbloeding uit het linkerneusgat, en een overvloedig zweet van eene hersenontsteking verlost werd. Deze lijder werd daarna nog door eene ligte ijlhoofdigheid aangedaan, welke door middel van koude begietingen op het hoofd genezen werd, en de zieke storte niet weder in, doch na de scheiding (*crisis*) der ziekte, hernieuwde zich de neusbloeding verscheidene malen. Uit de geschiedenis van deze ziekte, welke door den eerbiedwaardigen HIPPOCRATES wordt medege-

(1) *Liber primus Epidemiorum*

degedeeld , leeren wij eens deels hoe eene goede neiging der natuur , door hare eigene kracht , een gelukkig einde zelfs aan de gevaarlijkste ziekten geven kan : van de vroegste tijden af hebben reeds verscheide Geneeskundigen , als HIPPOCRATES (1) ARISTOTELES (2) GALENUS (3) SYDENHAM (4) STAHL (5) en andere het bestaan dezer wakende natuur erkend.

Anderdeels zien wij uit dit zelfde voorbeeld : hoe de weldadige natuur eenen wenk gaf , en aantoonde , door welke middelen zij hare wijze oogmerken kan bereiken , om daar door den waarnemer aanzetten , om deze natuurlijke bloedontlastingen desnoods door kunstmatige te doen vervangen ; wij zien tevens dat de stichter der Geneeskunde in onze onderhavige ziekte zich reeds van koude begietingen op het hoofd met vrucht bediende.

In de *memoires de la Societé de médecine de Coppenhague* , vinden wij dat eene dergelijke ziekte

(1) *De arte , lib. I. de vict. ratione , et delegé.*

(2) *De generatione lib II c. 10 § XXII , et id de coelo. lib II C 4*

(3) *De placitis Hippocrat. et Platonis , et in lib I. facult. Natur.*

(4) *De Morb acut. Sect II.*

(5) *De Medicina sine medico etc.*

ziekte den 7^{den} dag door een overvloedig zweef genezen werd. Hoe veel zullen wij dan niet kunnen verwachten, wanneer deze goede neiging der natuur door de kunst geholpen wordt?

Zoo levert de Geschiedenis der Heelkunde voorbeelden op, dat bij hoofdwonden, waar bij deze ziekte reeds ontstaan was, de lijders door eene krachtige, en gepaste behandeling genezen zijn. In dit geval bevindt zich de lijder, van wien van LAMSWEERDE gewag maakt (1) welke door eenen slag van een paard, eene zware beleediging aan het hoofd bekwam, waarvan hij oogenschijnlijk kort daarna genezen scheen, doch omtrent zes weken daarna van een gezwel aange- tast werd, hetwelk het geheele hoofd bedekte, er ontstonden alle kenteekenen eener hertenvlies-ontsteking, men vond ook het harde hersenvlies reeds aanmerkelijk door bederf aangedaan, doch ondanks deze omstandigheden, werd de lijder zoo door de natuur, als kunst gelukkig genezen.

J. G. De MERVEILLEUX (2) JUN. VAN STAMFORD, deelt ons een geval mede van eenen sterken gezonden jongen, tien jaren oud zijnde, genaamd SAMUEL SHARPE, welke op woens.

(1) Genees- en Heelkundige waarnemingen' bladz. 954.

(2) *Medical repository* 1818. April. pag. 283.

woensdag den 5^{den} Februarij 1817, door middel van eene brede vork, welke in het bekkeneel doordrong, eene hoofdwonde bekwam, onmiddelijk boven de linker *sinus frontalis*.

De lijder kwam twee dagen, na het bekomen zijner wonde, bij den schrijver. Na gedane schouwing vond men geene indrukking bij de breuk der hersenpan, de inwendige opening der wonde was naauw, de bekleedselen werden genoegzaam verdeeld, om eene vrije ontlasting der etterstoffen te bevorderen. Deze geneeskundige schreef de ontstekingswerende levensregel voor, diende zachte openende middelen toe, en de lijder ondervond gedurende eene maand na het bekomen zijner wonde, geen enkel belangrijk toeval, doch als toen werd hij door eene ontsteking der hersenvliezen aangetast. Herhaalde aderlatingen, spaanschevliegen, en de gewone ontstekingswerende middelen werden aangewend, met dat gevolg: dat de lijder na drie weken van deze ziekte geheel hersteld werd.

In de heilkundige mengelschriften van SCHMUKKER, vinden wij insgelijks onderscheidenene voorbeelden, waarin de hersenontsteking, als een gevolg van hoofdwonden ontstaan was, en echter door de kunst genezen werd. In dit geval

bevond zich onder anderen een grenadier, (1) welke met zijn hoofd op de punt van eenen steen gevallen was, die tot den 5^{den} dag lustig en vrolijk bleef, en toen van eene hevige hersenontsteking aangetast werd, de koorts, en andere toevallen waren hevig; herhaalde aderlatingen, verkoelendedranken, klisteeeren, koude omslagen; enz. deden de koorts verdwijnen, en de lijder herstelde volkomen.

In hetzelfde geval was de oppasser van het gasthuis (2) welke met zijn hoofd tegen de hoek van een flor gevallen was. Bij dezen lijder verergerden de toevallen eensklaps, toen hij reeds aan de beterhand was, doch werd ook op de bovengenoemde wijze genezen. Bij dezen schrijver vindt men nog meer dergelijke voorbeelden. Men schrijft de herstelling eens lijders, welke eenen val op het aangezicht gedaan had, en dien ten gevolge van eene hersenontsteking aangetast werd, aan het niet spaarzaam in het werkstellen van bloedontlastingen, en vooral aan sterke giften van het zoete kwik, toe (3).

Dok-

(1) 1ste Deel; 28ste Waarneming, bladz. 229.

(2) 1ste Deel, 7de Waarneming.

(3) Hippocrates Magazijn, 2de Deel, bladz. I. 1818.

Dokter HORN (1) deelde ons ook een geval mede van eene hersenontsteking, welke na eenen val ontstaan was, en met eene hevige ontsteking koorts vergezeld ging, en door ruime aderlatingen, en het gelijktijdig gebruik van bloedzuigers, koude omslagen, groote giften van het zoete kwik enz., in zeven dagen genezen werd.

Deze beroemde schrijver (2) welke in de Charité te *Berlyn*, menigvuldige gelegenheden gehad heeft, om hersenontstekingen waartene-
men, zegt: „ Dat men alleen, zoo er nog
„ hulp mogelijk is, die van eene ontsteking-
„ werende behandeling moet verwachten, en dat
„ aderlatingen, het ruim gebruik van bloedzuigers
„ en van het zoete kwik somtijds nog eenen
„ doodelijken uitgang kunnen voorkomen.”

Nog zegt de schrijver verder: dat hij te meer in deze gedachte bevestigd was, daar eene herhaalde ondervinding hem in de laatste jaren geleerd had, dat alle prikkelende middelen den dood verhaasten, en dat in de gevallen, waarin hij zoo gelukkig was den zieke te behouden, hij

(1) ARCHIV für Med. Erf. jahr 1818. Jann und febr.

(2) Geneeskundige Waarnemingen, van den Hoog-
leeraar THOMÀSSEN à THEUSSINK.

dit alleen aan aderlatingen, bloedzuigers, het zoete kwik in sterke giften, en koude stortbaden te danken had. Vervolgens deeld hij nog een geval mede van eenen lijder, welke ten gevolge der roodvonk eene hersenontsteking bekwam, zoodanig dat men alle oogenblikken aan het behoud van den lijder wanhoopte, waarin hij echter, nog een rijke'lijke aderlating beproefde, tien bloedzuigers aan de slapen, achter de ooren en in den nek deed zetten, alle twee uren, twee greinen zoete kwik toedienen, ijskoude omslagen rondom het hoofd leggen, klisteeën, met *Natronum sulphuricum* zetten enz. met dat gevolg dat de zieke door deze behandeling nog gelukkig gered werd.

Tot een bewijs van het groot vertrouwen, hetwelk genoemde Hoogleraar in deze behandeling steld, zullen wij nog slechts één voorbeeld aanhalen (1): het betreft eenen veertigjarigen man, welke veertien dagen voor den inval zijner hersenontsteking dikwijls braken moest, en gelijktijdig over hoofdpijn, afgematheid, gebrek aan eetlust, en over dorst klaagde en kort na den inval der ziekte overleed. Bij de lijkopening

vond

(1) ARCHIV fur Medic. Erf. jahr 1818. Jann. und Februar, pag. 114.

vond men alie duidelijke kenteekenen eener plaats gehadhebbende ontsteking, nu zegt de schrijver deze opmerkelijke woorden: „*Wäre*” „*diesem kranken früh genug zur adergelassen*” „*worden, und hätte er bei der ersten spur der*” „*krankheit kalte kopfschläge und blutigel*” „*erhalten, so würde seine rettung wahrschein-*” „*lich gelungen seijn.*”

JAMES BEDDINGSFIELD (1), deeld ons ook menigvuldige Waarnemingen van hersenontstekingen mede, welke hij, door zijne lijders twee of driemalen eene ruime aderlating te laten doen, waarmede hij na omstandigheid 4 of 5 dagen aanhield, genas. Hij werd in dezen niet vervaard door de groote hoeveelheid bloed, welke hij liet aftappen, en nam hier in de afneming der toevallen tot rigtsnoer aan, ook waren koude omslagen, en sterke purgeermiddelen van grooten dienst. Hergeen het meest onze aandacht verdient, is, dat deze geneeskundige geene van zijne zieken verloor, en hij zegt: dat het geringe voordeel, hetwelk men over het algemeen van de aderlatingen trekt, alleen daaraan ligt, dat de hoeveelheid van het afgetapte bloed meest al te gering is.

Ro

(1) a COMPENDIUM of *Médical Practice.*

ROBERT THOMAS, van SALISBURY (1) en JAMES-WOUD van NEWCASTLE (2), raden ruime aderlatingen, koude omslagen, sterke hevige purgeermiddelen, en het ruim gebruik van zoete kwik aan, ter bestrijding van deze onderhavige ziekte. WILLIAM CURRIE zegt: (3) dat men in deze ziekte, om de uitzweeting van weichtige of andere vochten voor te komen, dadelijk de slaap-flagader moet openen, en het bloed, tot onmagt toe, moet laten loopen, en daarna het zoete kwik in groote giften geven, het hoofd scheren, kompresen met azijn en water op hetzelfde leggen, en wanneer de toevallen dan nog niet geweken zijn, hernieuwde aderlatingen, spaansche-vliegen op armen, beenen en aan de voeten aanleggen; enz. enz.

Dat HIPPOCRATES reeds van aderlatingen gebruik maakte, blijkt uit de waarneming, in dewelke hij van eene zwelling der hersenen spreekt, en welke zwelling hij aan de ontsteking de

(1) *Modern Practice of Physic. etc. London 1816.*

(2) EDIMBURGH, *Medic. et Surgical. Journ.* Octob. 1818.

(3) A. VIRUW, *of the diseases most prevalent in the united States of America, at different Seasons of the Year etc. 1816.*

dezer deelen toeschrijft, en raadt hiertegen de lating aan (1).

CULLEN zegt (2): de lating is het eerste van alle middelen in de ontstekingen, zij veroorzaakt eene verzwakking van het slagaderlijk stelsel, welke zich dikwijls openbaard, van het oogenblik af, dat men de ader opend. Deze schrijver zegt: (3) dat de geneeswijze van de ontsteking der hersenen, of van derzelver vliezen, dezelfde is, als die van de ontstekingen in het algemeen. Doch zegt hij, zij vordert dat men op staande voet de krachtigste middelen in het werk stelle, overvloedige en herhaalde aderlatingen zijn voornamelijk zeer nuttig, en men moet het bloed zoo na mogelijk, bij het aangedane deel aftappen. Hij raadt dus de lating bij voorkeur op de strotader aan, even als het gelijktijdig gebruik van koppen: *Scarificationes* aan de slapen; en zegt verder: dat de ontlastmiddelen in deze ziekte nuttiger, dan in andere ontstekingen

(1) *De Morbis, lib 11. pag. 96. edit VAN DER LINDEN.*

(2) *Elemens de Medecine pratique. Tom. 1. pag. 209.*

(3) *Idem pag. 229.*

gen zijn , daarom raadt hij aan , om dezelve stout voor te schrijven , om eene sterke afleiding te verwekken. Deze beroemde geneeskundige vervolgde verder : Alle deelen eener ontstekingswerende behandeling zijn hier noodzakelijk , doch bijzonder eene koude lucht. Men heeft zelfs waargenomen , dat koude zelflandigheden , onmiddelijk op het hoofd geplaatst , niet alleen zonder gevaar , maar zeer nuttig geweest zijn , hij keurt het gebruik van alle verdoovende middelen af , en houdt dezelve voor schadelijk (1).

PRINGLE , raadt om in deze ziekte , een groot getal bloedzuigers op het hoofd te plaatsen , en zegt hier voordeel van getrokken te hebben. De

(1) De beroemde Hoogleeraar DE GORTER telt deze middelen onder diegenen , welke de ijling veroorzaken. Evenwel schijnen BOERHAVE en VANSWIETEN , eenig nut van deze middelen getrokken te hebben , bij de afneming der toevallen , wanneer eene schadelijke slaaploosheid bleef aanhouden. Echter kan derzelver gebruik in deze ziekte meestal niet dan zeer schadelijk zijn ; men weet immers door de proefnemingen van ALSTON en WYTT , dat deze middelen de natuurlijke warmte vermeerderen , de ademhaling moeilijker en sneller maken , de roodheid van het aangezicht , en oogen veroorzaken , en tevens eene prikkeling en bloedophoping in het hersengestel verwekken , enz. enz.

De behandeling eener hersenontsteking bestaat in een welgeregeld gebruik der aderlating, en verschillende prikkelende afleidende middelen; de zetting van bloedzuigers, hetzij aan de slapen, hetzij aan den anus of aan de scheede, is dikwijls zeer voordeelig; onder de prikkelende middelen moet men bij voorkeur van zeer heete voetbaden, mostaardpappen, spaansche vliegen, ontlastende klisteeën gebruik maken (1).

Men moet zich van braakmiddelen onthouden, welke de aandrang van bloed na het hoofd vermeerderen, enz. PINEL (2) schrijft tegen deze ziekte de volgende behandeling voor: "het houden van eene strenge diëet, een wijs, en welgepast bestuur der verstandelijke vermogens, verwijdering van alle oorzaken, welke de ziekte zouden kunnen voortbrengen, of vermeerderen, het plaatsen van den zieken in eene zittende houding, vrije toegang eener frische lucht, donkerheid der kamer, goede diensten aan te wenden door de meest geliefde personen, weigering om diegenen toe te laten, welke eenig gevoel

(1) *Dictionnaire des sciences Medicales. Tome IV. pag. 431.*

(2) *Necrographie Philosophique p. 384.*

van gramschap of haat kunnen opwekken, verandering van plaats of kamer, indien diegene, in dewelke de zieke is, droevige of onaangename denkbeelden kan doen geboren worden. Vervolgens aderlatingen op de armen, aan den hals, voorhoofd, van den slaapslagader, *scarificationes* over het geheele hoofd, na hetzelfde geschoren te hebben.

Vervolgens raad deze schrijver de behandeling aan, welke BOERHAVE tegen het *delirium febrile* aanprijst.

MAXIMILIAAN STOLL (1), raadt tegen deze ziekte, om het even of dezelve door uitwendige, of inwendige oorzaken is voortgebracht, deze middelen aan: als het doen van ruime en herhaalde aderlatingen, door eene wijde opening op den voet, de armen, hals, het voorhoofd, bloedzuigers aan de slapen, achter de ooren, na de aderlatingen, koppen in de nek, verdunnende middelen en ontstekingswerende afkooksel met salpeter in groote hoeveelheid toegediend, dergelijke klijsteeren, bloedzuigers aan den anus, wanneer de lijder te voren gezwollene aanbeijen gehad heeft, koude begietingen, voetbaden, blaartrekkende middelen, koppen aan de onderste

le-

(1) *Aphorism. citat. pag. 13 et S 99.*

ledematen, het ligchaam door eene matige koude verfrischen, en in eene zittende houding plaatsen, sneeuw, ijs, koude omslagen, met ammoniakzout en salpeter, die het geheele hoofd moeten omvatten, welke omslagen door gestadige besproeiingen, vochtig en koud moeten gehouden worden.

Door JOSEPH QUARIN (1) wordt nagenoeg dezelfde behandeling aangepreezen.

Dr. ABERCROMBIE (2) die menigvuldige gelegenheden gehad heeft, hersenontstekingen te behandelen, geeft de navolgende middelen op, waarmede hij deze ziekte met vrucht bestreden heeft; als plaatselijke en algemeene aderlatingen, welke naar den ouderdom en gestel der lijders moeten herhaald worden, vervolgens ontlastmiddelen, koude omslagen op het hoofd, het zoete kwik, het vingerhoedskruid, om de werking van den bloedomloop te verminderen, en zegt: dat men deze middelen op derzelver gepaste tijdstippen, op de stoutste wijze moet toedienen, hij raad bijzonder aan, om de kou-

(1) Verhandeling over de ontstekingsziekten enz.

(2) *On Chronic inflammation of the Brain, etc.*
pag. 326 et S qq.

koude begietingen op het hoofd, door middel van een stroom koud water te doen.

Deze schrijver haalt acht voorbeelden aan, in dewelken hij door deze geneeswijze de lijders behouden heeft, waarvan ik er eenige zal mededeelen, dewijl dezelve ons het nut van ieder der opgegevene middelen, en wel bijzonder van de latingen, en ontlastmiddelen, leeren kennen, en ons tevens doen zien, dat die middelen, allen op derzelver gepaste tijdstippen moeten aangewend worden, zonder welke voorzorg de genezing niet zoo spoedig voortgaat.

Het eerste geval betreft een zeventienjarig meisje, hetwelk door hevige hoofdpijn, braking, lichtschuwing, sterke benaauwdheid, slaapzucht, enz. aangetast was, de pols telde 120 slagen ieder minuut, de tong was zuiver en vochtig. Zij werd door algemeene bloedlatingen, koude middelen op het hoofd, spaansche vliegen in de nek behandeld, en de ziekte eindigde gelukkig, nadat dit meisje vijf- of zes dagen in eenen staat geweest was, welke veel gevaar van eene uitzweeting van weiachtig vocht in de hersenen aanduide.

Tweede geval. Een elfjarig meisje was door hevige hoofdpijn, braking, slaapzucht, verwiide oog-

oogappels, hardnekkige verstopping aangetast, hare pols telde ieder minuut 130 slagen, en was sedert vijf of zes dagen zeer slecht geweest. Ontlastmiddelen, spaansche vliegen, kwikzilver tot kwijling toe, waren aangewend geworden, zonder gevolg. Eene lating op den arm, gaf eenen onmiddelfijken keer in dit geval, de hoofdpijn was verdwenen, de pols viel, de braking hield op, de darmen werden werkzaam door de middelen, welke zij te voren wederstaan hadden, en in weinige dagen was de lijderes volkomen hersteld.

In dit geval zien wij ten duideliĳksten het nut der aderlatingen. — Het volgende geval doet ons de heilzame werking der ontlastmiddelen in onze ziekte kennen.

Derde geval. Een zevenjarig meisje was door hevige hoofdpijn, lichtschuwing, slaapzucht, ijling, scheelzien, sterke verstopping enz. aangedaan. hare pols telde 120 slagen in eene minuut hare tong was eerst vuil, doch werd na twee of drie dagen zuiver, de andere toevallen duurden onafgebroken eene week voort, gedurende welk tijdverloop hare toestand als hopeloos werd beschouwd. Toen werden sterke ontlastmiddelen toegeſteld, met dat gevolg dat zij in weinige dagen hersteld was,

plaat.

plaatselijke bloedontlastingen, blaartrekkende middelen, doch geene algemeene latingen waren in dit geval gebruikt geweest, zoodat de schrijver zegt: dat deze ziekte, door de laatste middelen waarschijnlijk had verkort kunnen worden. In het volgend geval gaven sterke ontlastmiddelen gelijker wijze eene goede wending aan deze ziekte.

Vierde geval. De Heer L. 17 jaren oud, was den 1ste Februarij 1810, gedurende tien dagen met de toevallen eener aanhoudende koorts behebt geweest, doch toen werd zijne huid koel, en de tong zuiver, had echter hevige hoofdpijn, met eene aanmerkelijke slaapzucht, zijne pols telde 100 slagen ieder minuut. Algemeene latingen werden toen bewerkstelligt, welke door ontlastmiddelen en kwiksilver inwrijvingen gevolgd werden, waardoor de toevallen in weinige dagen verminderden. Doch de lijder had meer hoofdpijn, met benaauwdheid en eene aanmerkelijk langzame spraak. Den 14de, was de stupor toegenomen, de pols telde 86 slagen ieder minuut, de tong was zuiver en de huid koel. Den 16de, was zijne spraak minder duidelijk, en was ijlende. Den 18de, vermeerderde de stupor, pols 84 slagen. Den 19de, gedeeltelijke verbetering na sterke ontlast-

lastingen. Den 20ste en 21ste, vermeerderde de stupor. Den 22ste volmaakte slaapzucht, oogen natuurlijk, pols 100 slagen, de lijder bevond zich zedert vier dagen in dien zelfden toestand, toen op den 27ste sterke ontlastmiddelen werden toegediend, zoodat hij veertien stoelgangen op éénen dag had, waarop eene volkomene verbetering der toevallen volgde. Den 28ste ijelde hij weder een weinig, hetwelk de volgende dagen nog aanhield, beklagde zich nog eene week over hoofdpijn, en zwaarte des hoofds, doch was den 10de Maart van alle ongemak bevrijdt.

In het volgende geval zien wij eene onverwachte bloedstorting door den anus, eene oogenbliklijke keer aan deze ziekte geven.

Vijfde geval. Jufvrouw P. 21 jaren oud, was van de toevallen eener aanhoudende koorts aangetast geweest, welk nu zedert drie weken geheel verdwenen waren, en hare pols telde 84 slagen, de tong was zuiver, doch zij had sterke hoofdpijn, voorbijgaande ijling, aanmerkelijke stuipen, slaapzucht, de pols rees weder op 120 slagen. In dien toestand bleef zij veertien dagen, met allen schijn eener hoofdaandoening van de gevaarlijkste hoedanigheid, herhaalde plaatselijke

ke

ke bloedontlastingen, blaatrekkende, en ontlastmiddelen, ruime giften van het zoete kwik werden tusfchenpoozend toegediend, hetwelk nog uitwerking op den mond, nog op het darmkanaal had na een tijdverloop van veertien dagen, werd zij op eens door eene overvloedige bloedstorting (*per anum*) aangetast, welke drie dagen aanhield, hierdoor werd de lijderes buitengemeen zwak, bleek, en uitgeput, doch was van ftruisen bevrijdt, de hoofdpijn was meest verdwenen, en vijf, of zes dagen daarna was zij geheelgenezen. Niets spreekt dan in deze ziekte fterker als de werking der natuur, ten voordeele der bloedontlastingen in ruime mate. Hippocrates gaf ons reeds een voorbeeld waar in wij zagen dat eene herfenontfteking door eenen neusbloeding genezen werd. Wie zal dus in twijfel kunnen trekken, dat algemeene, en plaatselijke bloedontlastingen die middelen zijn, welke de grondslag van alle handeling moeten uitmaken, bij de ontfteking der herfenen, of van derzelver vliezen, om het even, of deze ziekte door in of uitwendige oorzaken is voortgebracht, fterke ontlastmiddelen zijn niet minder heilzaam, in derzelver uitwerkselen even zoo was de uitwerking der koude, door middel van omslagen, dergelijke begietingen, en

en stortbaden ook van uitstekenden dienst, en deze middelen zijn bijna van alle Genees- en Heelkundigen in onze onderhavige ziekte met geestdrift aangeprezen. Het zoete kwik verdiend ook onze geheele aandacht, wijl geen middel geschikter is, om vocht, of etteruitzweelingen voortekomen, en indien zij reeds in kleine hoeveelheden bestonden, door de werking van de opslurpende vaten te vermeederen, de opneming van deze stoffen te bevorderen. Wat de heilkundige behandeling in deze gevallen aanbetreft, dezelve moet zich slechts bepalen, om de wonde behoorlijk te verwijden, en eenen vrijen uitgang van den etter te verschaffen, indien er eene zichtbare wonde bestaat, wat echter de panboor aanbetreft, beschouwen wij deszelfs gebruik, in ons geval, als geheel nutteloos, zoo niet schadelijk, dewijl door deze bewerking de plaatse-lijkn overprikkeling nog vermeerdert wordt, en men zoo als wij reeds elders gezegt hebben, ten hoogsten zeldzaam de vloeibare vochten, welke in de hersenen uitgestort zijn, zal kunnen ontlasten. Daarenboven zijn de uitgangen van deze ziekte verschillend, en er worden niet altijd vocht- of etteruitstortingen voortgebracht.

M

„ Zoo-

Zoodat ook JOHN BELL met regt zegt (1): „ De
 „ onderscheide uitgangen van deze ziekte, door
 „ weiachtige uitzweeting (*exsudatio*), verettering
 „ of koudvuur, verzwering van de oppervlakte
 „ der hersenen, of abcesfen in dezelve, geven een
 „ verschrikkelijk onderscheid in de toevallen enz.,
 waar dus ook uit blijkt, dat men in deze gevallen
 niet dan zeer verkeerdelijk de panboor zou kun-
 ren gebruiken. Hier moeten wij nog bijvoegen,
 dat de afscheiding eener stoffe, welke bij deze
 gelegenheden dikwijls plaats vindt, even nutte-
 loos is, namelijk van de *plastische lympha*,
 eene stoffe welke van eene zoodanige kleverige
 en taaije hoedanigheid is, dat BICHAT getuigt
 dat zijn leermeester DESSAULT, dezelve
 nauwelijks met een mes van de vliezen kon afne-
 men. Men zie overigens hetgeen wij daaromtrent
 reeds op bladz. 82, 83 en 137 gezegd hebben, zoodat
 ook deze beroemde heilkundige, in deze gevallen
 de panboor als geheel nutteloos beschouwde, en
 gevolglijk deszelfs gebruik, als overtollig ver-
 wierp. Uit dien hoofde hebben wij onze be-
 handeling ingerigt, om, indien het mogelijk is,
 de navolgende oogmerken te bereiken. 1°. De
 op-

(*) *Principels of Surgery.*

oplossing der ontsteking , gevolglijk de uitzweeting van weiachtige of andere stoffen , en wel voornamelijk der *plastische lymphæ* voor te komen. 2°. Wanneer dergelijke vocht afscheidingen hebben plaats gehad , derzelver opslurping te bevorderen , door de werking der opslurpende vaten te vermeerderen , indien deze vochten nog voor opneming vatbaar zijn.

De menigvuldige ziektegeschiedenissen welke wij medegedeeld hebben , hebben ons doen zien dat dezelve op ondervinding gegrond en met vrucht door onderscheide schrijvers is aangewend geworden.

§ 46.

De zieke moet in een matig koud en eenigzins duister vertrek in eene zittende houding geplaatst worden. Men moet van dezelve verwijderen alle personen die haat , gramschap , droevige of hevige zielsaandoeningen zouden kunnen verwekken , een streng diët onderhouden. Vervolgens bewerkstellige men ruime aderlatingen , zoo plaatselijke , als algemeene , op de armen , voeten , strotader , des noods op de slaapslagader , bloedzuigers of *scarificationes* aan de slapen , achter de ooren , op het hoofd

aan den anus, bij diegenen welke somtijds met loopende aanbeijen behebt zijn, aan de scheede bij vrouwen. Daarna moet het hoofd geschoren en van de koude op het hoofd gebruik gemaakt worden, als van sneeuw, ijs, koude omslagen, dergelijke begietingen en stortbaden, de *fomentatio frigida* van SCHMUKKER enz.; als dan ontlastmiddelen uit verkoelende zelfstandigheden, als middelflagtige zouten, salpeter enz., dergelijke klijsteeren welke naar omstandigheid minder of meerder prikkelend moeten zijn, gelijktijdig met het gebruik dezer laatste middelen, diene men ruime giften van het zoete kwik toe. Men laat tevens den lijder, gestadig verkoelende en verfrissende dranken gebruiken, enz. enz., men make ook gebruik van spaansche vliegen in den nek, op armen, dijen, kuit; prikkelende voetbaden, enz., enz.

Het is klaar dat deze middelen, en behandeling naar omstandigheden, het gestel, ouderdom en sekse der lijders moeten gewijzigd worden. Dat wanneer men de toevallen meester wordt, en dezelve verminderen, eenige van deze middelen, zoo als ten minsten de algemeene bloedontlastingen, en sterke purgeermiddelen in evenredigheid moeten verminderd, of ge-

geheel achtergelaten worden. Men staat alsdan eenig voedsel toe, hetgeen ligt om te verteeren is, als vleeschnat enz., even als ligte versterkende middelen, welke naar mate de krachten van den lijder toenemen, sterker moeten zijn. Doch dit alles moet met voorzigtigheid, en niet te spoedig geschieden, wijl de instortingen in deze ziekte menigvuldig en zeer gevaarlijk zijn. Men drage vooral zorg, dat de lijder in het begin van zijne beterschap niet aan verstopping ten prooi is. Het is raadzaam om van de koude op het hoofd, tot volkomen herstel toe gebruik te maken.

Deze is dan de behandeling, welke wij door de aanprijzing der beroemdste schrijvers, en door de ondervinding welke wij hier omtrent zelve gehad hebben, in onderscheidene gevallen, als de beste keuren. Wij hebben ons voorbedachtelijk onthouden, om onze eigene waarnemingen medetedeelen, en liever verkozen die van andere schrijvers aantehalen, ten einde alle nagedachten dien aangaande weg te nemen, dewijl het onzes inziens, in de beantwoording eener prijsvraag, (meer als in eenig ander geval op onpartijdige bewijzen aankomt.

Hiermede aan de beantwoording van deze vraag

meenende voldaan te hebben, zullen wij tot de beantwoording der volgende overgaan.

„ Welke middelen zijn bij voorkeur nuttig
 „ bevonden, en zouden derhalve eene bijzonde-
 „ re oplettendheid verdienen? ”

V I J F D E A F D E E L I N G

E E R S T E H O O F D S T U K

§ 47.

Over de middelen welke bij voorkeur nuttig zijn bevonden.

Uit de middelen, welke wij, in de beantwoording van de twee voorgaande vragen, hebben voorgedragen, kan men gemakkelijk afleiden, welke middelen bij voorkeur nuttig bevonden zijn, en als zoodanig zijn de algemeene, en plaatselijke aderlatingen, koude zelfstandigheden op het hoofd, als sneeuw, ijs, koude omslagen, dergelijke begietingen, en stortbaden, de *fomentatio frigida* van SCHMUKKER, ontlastmiddelen, dergelijke klisteeën, het zoete kwik, enz.

§ 48.

Wij achten het overtollig, de redenen waarom de bloedontlastingen de voorkeur verdienen, hier weder te herhalen, naardien wij in de voorgaande vraag voorbeelden opgegeven hebben, welke ons ten klaarsten hebben doen zien, dat zonder dezelve alle behandeling onvolkomen is,

wie weet daarenboven niet, dat de aderlating de grondslag der ontfteekingwerende geneeswijze is. Wijzenden dan onze lezers naar hetgeen wij hier omtrent in de voorgaande vraag gezegt hebben.

§ 49.

De aanwending van de hierboven genoemde koude middelen op het hoofd komt daarna als het krachtigste, en de voorkeur verdienende middel voor.

Wij hebben reeds gezien, dat HIPPOCRATES met goed gevolg van koude begietingen heeft gebruik gemaakt. Voor meer dan honderd jaren, heeft zekere Monnik met name BERNARD MARIA DE CASTRAGIANE, te *Palermo*, met dit middel verscheide wonderkuren verrigt.

Een ieder weet met welk gelukkig gevolg SCHMUKKER zijne *fomentatio frigida*, heeft aangewend. In deze laatste jaren zijn deze middelen door JAMES CURRIE, in *Amerika*, en door eenige engelsche Geneeskundigen in grooten naam gebragt, en zijn daarna met goed gevolg door de HAEN, te *Breslau*, in *typheuse* ziekten, waarbij men eene sterke aandoening van het hoofd waarnam, gebezigd geworden, even als daar-

daarna door BRANDIS, STEGEWISCH, STIEGLITZ en HORN, met veel vrucht, ja! met eenen volkomen gelukkigen uitflag; wij hebben voorbeelden van dezen laatsten fchrijver aangehaald, in dewelke hij de herfenonsteking met deze middelen behandeld heeft. Deze fchrijver zegt:

„ (1) ik zag op de aanwending van dit middel,
 „ zieken volkomen herftellen, die mij kort te
 „ voren, eene zekere prooi des doods fchenen.
 „ Hierdoor aangemoedigd, vervolgde ik mijne
 „ proefnemingen, en vond tot mijne hartelijke
 „ vreugde, den uitflag zoo gewenscht, dat het
 „ mij griede, een zoo heerlijk en in hopelooze
 „ gevallen zoo befliffend middel niet eerder gekend te hebben.” Elders zegt hij, (2) „ koude
 „ begietingen bragten de zieken bij hunne kennis,
 „ matigden de hevige hoofdpijn, duizeligheid
 „ en onderdrukten de ijling.

ABERCROMBIE zegt: (3) „ De koude begieting is een middel van een groot vermo-
 „ gen, ik heb onder deze bewerking, een zeer
 „ fterk man, in weinige minuten in eenen ftat

(1) *Archiv. f. Med. Erfahr.* 1811. May 2 Juny, p. 491. et f. 99

(2) Het zelfde werk, 1818. Jann. n. Februarij.

(3) *On Chronic Inflammation etc.* pag. 325.

„ van schijndood (*Asphyxia*) zien vervallen, die
 „ een oogenblik te voren in den hoogsten staat
 „ eener krankzinnige ijling, (*maniacal delirium*),
 „ was, met eene ziekelijke toeneming der krachten,
 „ zoodanig, dat vier, of vijf sterke mannen hem
 „ naauwelijks konden bedwingen. Het volgend
 „ voorbeeld van deszelfs weldoende uitwerking heb
 „ ik nog kortelings ondervonden: een sterk bloed-
 „ rijk kind, vijf jaren oud, viel spoedig na eenen
 „ dag koortfig, benaauwd en onrustig geweest te
 „ zijn, in eenen volmaakten staat van slaapzucht,
 „ zonder stuipen of eenig ander toeval. Dit kind
 „ had ten naastenbij een uur in dezen staat gelegen,
 „ toen ik hetzelve zag, en lag uitgestrekt op den
 „ rug, bewegingloos, en in eene volkomene ge-
 „ voelloosheid, met een zeer rood en gezwollen
 „ aangezigt. Ik liet hetzelve in eene zittende
 „ houding plaatsen, en een bekken onder de
 „ kin houden, eene stroom koud water werd op
 „ de kruin van het hoofd gerigt, en in weinige
 „ minuten, of liever seconden, was de herstelling
 „ volkomen, en het kind was den volgende dag
 „ in den gewonen staat van gezondheid. Ik maak,
 „ zegt hij verder, van dit middel, met den besten
 „ uitslag in de stuipziekten der kinderen ge-
 „ bruik.

§. 50.

Wat de ontlastmiddelen aanbetreft, **CULLEN** zegt: „ dat zij bij hersenontstekingen veel nuttiger „ dan in eenige andere ontstekingen zijn, omdat zij „ eene sterke afleiding kunnen teweeg brengen, „ ten dien einde moet men dezelve stout voor- „ schrijven, zegt hij verder.”

De beroemde **HORN** zegt: dat de ontlastende klisteeën, aanmerkelijk toebragten, tot de algemeene verbetering bij hersenontstekingen.

SCHMUKKER haalt ook verscheidene voorbeelden aan, in dewelke het toedienen van deze middelen eene spoedige verbeetering in de toevallen te weeg bragt. Alle schrijvers, welke wij aangehaald hebben, raden deze middelen ten sterksten aan. Wij hebben insgelijks op bladz. 176 en 177 twee voorbeelden opgegeven, waar wij duidelijk de heilzame uitwerking van deze middelen leeren kennen. Derzelver nut bestaat voornamelijk daarin, dat zij, door het darmkanaal van alle overlading te bevrijden, even als van die stoffen, welke hetzelfde zouden kunnen prikkelen, en daardoor eene medelijdende werking op het hersengestel zouden kunnen uitoeffenen, zulks voorkomen. Dat zij bestendig toegediend wordende, door eene vermeerderde afscheiding in het darmkanaal te weeg te brengen,

ee-

eene magtige afleiding, welke in onze onderhavige ziekte zoo hoogst noodzakelijk is, daarstellen, en dat zij aanmerkelijk de werkzaamheid van het zoete kwik, als ontstekingswerendmiddel, bevorderen.

Overigens geloven wij dat deze middelen geen verder bewijs vorderen, omtrent derzelve nut in deze ziekte in het bijzonder, en in die van het hoofd in het algemeen. Wij hebben daarenboven reeds elders doen zien, welke nadeelige gevolgen de verstopping, en inzonderheid de daardoor veroorzaakte medelijdende werking van de organen der spijsvertering op het hoofd kan hebben.

§ 51.

Welk een nut het middel, waarover wij nu zullen handelen, in onderscheidene ontstekingsziekten heeft aangebragt, is in deze laatste jaren door menigvuldige schrijvers in een klaar daglicht gesteld. Ik bedoel het zoete kwik. Een ieder weet, met welk gelukkig gevolg, en tevens met welk misbruik de Amerikaansche en Engelsche Geneeskundigen, dit middel toegediend hebben. Dokter SANDER heeft ons onderscheidene belangrijke waarnemingen medegedeeld, aangaande dit middel tegen den croup, en voornamelijk tegen die ziekten, waar men eene uitzweeting van plas-

*plastische lymph*a te vreezen heeft, acht hij dit middel zeer nuttig.

Ook heeft de Hoogleeraar HORN van dit middel tegen de ziekte, die ons bezig houdt, het grootste nut getrokken, en dient hetzelfde in ruime giften toe, meestal alle twee uren, twee greinen.

De ondervinding heeft daarenboven ten klaarsten bewezen, dat zoete kwik de bijzondere eigenschap bezit, om de werkzaamheden van het oplurpend vatenstelsel, en de slijmafscheidingen der klieren te bevorderen, en daarentegen de werking der *exhaleerende* vaten te verminderen, indien hetzelfde op de, door ons opgegevene, manier wordt toegediend. Hoe veel nut moeten wij dan van dit middel niet trekken, in onze onderhavige ziekte door de bevordering der vochttopslurping; als wij in aanmerking nemen, de menigvuldigheid van de zuigaderen, die zich over en in de hersenen verspreiden.

LUDWIG zegt: (1) „ ik had gelegenheid, om „ in de tegenwoordigheid van de Heeren GEYER, „ HEBENSTREIT, TITIUS, TREUTLER en BRUNNER, „ de zuigaderen van de hersenen zeer duidelijk te zien,

(1) *Geschichte und beschreibung der Saugaderen des menschlichen körpers mit bemerkungen, und zusätze.* Leipzig 1788. 4°.

„ zien, bij eenen man van omtrent veertig jaren,
 „ welke drie weken geleden van eenen hoogen stei-
 „ ger was nedergestort, en eene sterke bloedstor-
 „ ting uit het linker oor gekregen had, aan welke
 „ toevallen hij overleed. Bij de lijkopneming,
 „ vond men het harde hersenvlies aan het regter
 „ halfrond vastgegroeid, en van die plaats, zag
 „ men aan beide zijden van de hersenen in de na-
 „ bijheid der bloedaderen (1), een aanmerkelijk
 „ aantal zuigaderen, enz.

Onder alle ontstekingen, (vinden wij in het *Hippocratis Magazijn*) van een of ander ingewand, is er zeker geene al waar de, door HUFELAND voorgestelde twee, — ledige, zich opvolgende toestand en van *phlogosis* en *plasticiteit* of *exsudatio*, van zoo veel belang is als bij eene ontsteking der hersenen, hetzij deze spoediger of langzamer toeneemt, zij zijn hier niet te miskennen. Vervolgens bij geene ontsteking loopt men bij het afnemen der toevallen meer gevaar voor eene volgende *exsudatio* dan bij de ontsteking der hersenen. Het zoete kwik blijft dus bij elke ontsteking der hersenen, een belangrijk mid-

(1) Men weet daarenboven door de onderzoeken van MAYER, en andere Natuurkundigen, dat die aderen insgelijks een opslurpend vermogen bezitten.

middel, om, nadat het gestel door toereikende zoowel algemeene, als plaatselijke bloedontlastende middelen voorbereid is, tegen deze uitstortingen van *lympha plastica* gebruikt te worden.

Dit is hetgeen wij omtrent de voorkeur, welke deze middelen verdienen, te zeggen hebben: wij voegen hier bij, dat alle Genees- en Heelkundigen van latere tijden deze middelen eenparig aanprijzen.

T W E E D E H O O F D S T U K

§ 52.

Over de bijzondere oplettenheid welke deze middelen verdienen.

De bloedontlastingen, die, zoo als wij gezegt hebben, den grondslag van alle ontsteking wende behandeling uitmaken, verdienen de navolgende oplettenheid.

1°. Dat men, alvorens eenig ander van onze opgegevene middelen aan te wenden, van dezelve gebruik moet maken, en in ruime mate, voor zooverre het gestel, de ouderdom, sekse enz. van de lijders toelaten. 2°. Dat zij zoo dikwijls moeten herhaald worden, als de pols zich verheft en vol wordt, tot dat dezelve zacht, en eenig-

eenigzins zwak blijft. Dit betreft de algemeene latingen. De plaatselijke bloedontlastingen zijn bijzonder geschikt om bloedophooping in de hersenen wegtenemen, en verdienen die oplettenheid, dat zij eensdeels, wanneer de toestand van den lijder zulks toelaat, met de algemeene latingen worden gebezigt, om het hoofd meer onmiddellijk van het overvloedige bloed te ontlasten, en anderdeels, wanneer de lijder zwak, en de pols zacht, of klein is, make men slechts van plaatselijke bloedontlastingen gebruik, zoo lang er nog eene aandrang, of ophooping van bloed naar, en in het hersengestel blijft bestaan.

§ 53.

Het gebruik van koude middelen op het hoofd, verdiend die oplettenheid, dat men dezelve eerst na het doen van algemeene, of plaatselijke bloedontlastingen aanwende, wijl anders, door het terug drijven van het in het hersengestel opgehoopte bloed, eene ophooping in een ander, aan het leven noodzakelijk orgaan zou kunnen worden teweeg gebragt, het geen gelijkerwijze aanleiding tot het voortbrengen van gevaarlijke toevallen zou kunnen geven, en dat gevolglijk door de mindere opvulling der bloedvaten

vaten des ligchaams het bloed door deze koude middelen, welke de zamentrekking der vaten veroorzaaken, zonder gevaar en gemakkelijk uit de hersenen kan terug gedreven worden. — Hierdoor wordt tevens de veerkracht van deze vaten versterkt, alzoo de ontstekings oorzaak verminderd, en de oplossing van de ziekte bevorderd. —

§. 54.

De ontlastmiddelen, en dergelijke klijsteeren komen in de derde plaats in aanmerking. Zij verdienen die oplettenheid, dat zij gelijktijdig met de aderlatigen en koude middelen moeten in het werk gesteld worden, en op eene stoute manier, omdat zij mede de krachtigste middelen uitmaken, welke eene afleiding van het hoofd kunnen veroorzaken. Zij verdienen ook die oplettenheid, dat men dezelve vóór het volgende middel, en tevens gelijktijdig met hetzelfde toedienne, en dat zij tot de verkoelende ontlastmiddelen moeten behooren.

§. 55.

Het zoete kwik vordert in deze gevallen, die bijzondere oplettenheid, omdat hetzelfde hier

N

niet

niet alleen als opwekkend middel van het opslurpend vatenstelsel, maar ook als ontstekingswerend, en afleidend middel moet verstreken, dat men hetzelve niet eerder toedient, dan wanneer algemeene of plaatselijke bloedontlastingen hebben plaats gehad, en er reeds eene vermeerderde ontlasting door het darmkanaal plaats grijpt.

De nooit genoeg te roemen Hoogleeraar Hufeland zegt: (1) Dat deze bereiding geen ontstekingswerend middel is, ten zij men dezelve toedient; wanneer er eene genoegzame hoeveelheid bloedontlast is, waar de toevallen zulks vereischen; ten anderen dat men met het zoetkweek nog altijd zachte afleidende middelzouten moet voorschrijven, daar hij het volgens zijne ondervinding als bewezen acht, dat het zoetkweek niet eerder eene ontstekingswerende werking voortbrengt, dan na eene daargestelde vermeerderde ontlasting uit het darmkanaal.

Hiermede geloven wij de oplettenheid, welke deze voorkeur verdienende middelen vereischen, genoegzaam aangetoond te hebben, wijl zij volgens onze kennis geen andere vorderen. —

Ten

(1) Journal der Praktische heilkunde von C. W. Hufeland 4te blad 125 etsqq — zie Hippocrates Magazijn 4^d deel 1st stuk, blad 1.

Ten zij wat de hevigheid van de ziekte, het gestel van den lijder, het klimaat, seizoen, ouderdom, sekse enz. enz. aanbetreft. Wij zouden als geheel overtollig rekenen, om hier iets vaders van aantestippen, wijl wij voor geene leerlingen, maar voor meesters in de kunst schrijven.

Hiermede eindigen wij deze proeve in de hoop dat dezelve aan de bevordering der kunst eenigzins nuttig wezen moge; en wij zeggen met HEVIN: „ *En général, les plaies de tête*
 „ *même les plus légères en apparence, ne doi-*
 „ *vent pas être négligées, et elles meritent toute*
 „ *l'attention du chirurgien, il ne faut pas atten-*
 „ *dre que les accidens paroissent, il est toujours*
 „ *mieux de les prévenir.* ” (1)

(1) HEVIN *cours de Pathologie, et de Therapeutique chirurgicales*, tome II pag 139

